

International periodic scientific journal

ONLINE

www.modscires.pro

Indexed in
INDEXCOPERNICUS
(ICV: 86.17)

MODERN Scientific Researches

Issue №12

Part 4

May 2020

With the support of:

D.A.Tsenov Academy of Economics - Svishtov (Bulgaria)
Institute of Sea Economy and Entrepreneurship
Moscow State University of Railway Engineering (MIIT)
Ukrainian National Academy of Railway Transport
State Research and Development Institute of the Merchant Marine of Ukraine (UkrNIIMF)
Lugansk State Medical University
Kharkiv Medical Academy of Postgraduate Education
Alecu Russo State University of Bălți
GUUPO "Belarusian-Russian University"
Institute of Water Problems and Land Reclamation of the National Academy of Agrarian Sciences
Odessa Research Institute of Communications

Published by:

Yolnat PE, Minsk, Belarus

Editor: Shibaev Alexander Grigoryevich, *Doctor of Technical Sciences, Professor, Academician*
Scientific Secretary: Kuprienko Sergey, *candidate of technical sciences*

Editorial board: More than 160 doctors of science. Full list on pages 3-4

The International Scientific Periodical Journal "*Modern Scientific Researches*" has been published since 2017 and has gained considerable recognition among domestic and foreign researchers and scholars.

Periodicity of publication: Quarterly

The journal activity is driven by the following objectives:

- Broadcasting young researchers and scholars outcomes to wide scientific audience
- Fostering knowledge exchange in scientific community
- Promotion of the unification in scientific approach
- Creation of basis for innovation and new scientific approaches as well as discoveries in unknown domains

The journal purposefully acquaints the reader with the original research of authors in various fields of science, the best examples of scientific journalism.

Publications of the journal are intended for a wide readership - all those who love science. The materials published in the journal reflect current problems and affect the interests of the entire public.

UDC 08
LBC 94
DOI: 10.30889/2523-4692.2020-12-04

Published by:
Yolnat PE,
Minsk, Belarus
e-mail: editor@modscires.pro

The publisher is not responsible for the validity of the information or for any outcomes resulting from reliance thereon.

Copyright
© Authors, 2020

Редакционный Совет

Аверченков Владимир Иванович, доктор технических наук, профессор, Брянский государственный технический университет, Россия
 Ангелова Поля Георгиева, доктор экономических наук, профессор, Хозяйственная академия им. Д. А. Ценова, Свиштов, Болгария, Болгария
 Анимиди Евгений Георгиевич, доктор географических наук, профессор, Уральский государственный экономический университет, Россия
 Антонов Валерий Николаевич, доктор технических наук, профессор, Национальный технический университет Украины "Киевский политехнический институт", Украина
 Антрапцева Надежда Михайловна, доктор химических наук, профессор, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Украина
 Ахмадиев Габдулахат Маликович, доктор ветеринарных наук, профессор, Казанский (Приволжский) федеральный университет, Россия
 Бажева Рима Чамаловна, доктор химических наук, профессор, Кабардино-Балкарский государственный университет имени Х.М.Бербекова, Россия
 Батыргареева Владислава Станиславовна, доктор юридических наук, Научно-исследовательский институт изучения проблем преступности имени академика В.В. Сташиса НАПрН Украины, Украина
 Безденежных Татьяна Ивановна, доктор экономических наук, профессор, Санкт-Петербургский государственный экономический университет, Россия
 Блатов Игорь Анатольевич, доктор физико-математических наук, профессор, Поволжский государственный университет телекоммуникаций и информатики, Россия
 Бурда Алексей Григорьевич, доктор экономических наук, профессор, Кубанский государственный аграрный университет, Россия
 Бухарина Ирина Леонидовна, доктор биологических наук, профессор, Удмуртский государственный университет, Россия
 Бушуева Инна Владимировна, доктор фармацевтических наук, профессор, Запорожский государственный медицинский университет, Украина
 Быков Юрий Александрович, доктор технических наук, профессор, Московский государственный университет путей сообщения, Россия
 Величко Степан Петрович, доктор педагогических наук, профессор, Кировоградский государственный педагогический университет им. Владимира Винниченко, Украина
 Визир Вадим Анатольевич, доктор медицинских наук, профессор, Запорожский государственный медицинский университет, Украина
 Вожегова Раиса Анатольевна, доктор сельскохозяйственных наук, профессор, Институт орошаемого земледелия Национальной академии аграрных наук Украины, Украина
 Волгирева Галина Павловна, кандидат исторических наук, доцент, Пермский государственный университет, Россия
 Волох Дмитрий Степанович, доктор фармацевтических наук, профессор, Национальный медицинский университет имени А.А. Богомольца, Украина
 Ворожбитова Александра Анатольевна, доктор филологических наук, профессор, Сочинский государственный университет, Россия
 Гавриленко Наталия Николаевна, доктор педагогических наук, доцент, Российский университет дружбы народов, Россия
 Георгиевский Геннадий Викторович, доктор фармацевтических наук, старший науч.сотрудник, ГП «Украинский научный фармакопейный центр качества лекарственных средств», Украина
 Гетьман Анатолий Павлович, доктор юридических наук, профессор, Национальный юридический университету имени Ярослава Мудрого, Украина
 Гилев Геннадий Андреевич, доктор педагогических наук, профессор, Московский государственный индустриальный университет, Россия
 Гончарук Сергей Миронович, доктор технических наук, профессор, Россия
 Грановская Людмила Николаевна, доктор экономических наук, профессор, Херсонский государственный аграрный университете, Украина
 Гребнева Надежда Николаевна, доктор биологических наук, профессор, Россия
 Гризодуб Александр Иванович, доктор химических наук, профессор, ГП «Украинский научный центр качества лекарственных средств», Украина
 Грищенко Светлана Анатольевна, доктор биологических наук, доцент, Уральская государственная академия ветеринарной медицины, Россия
 Гудзенко Александр Павлович, доктор фармацевтических наук, профессор, Луганский государственный медицинский университет, Украина
 Демидова В.Г., кандидат педагогических наук, доцент, Украина
 Денисов Сергей Александрович, доктор сельскохозяйственных наук, профессор, Россия
 Дорофеев Андрей Викторович, доктор педагогических наук, доцент, Башкирский государственный университет, Россия
 Дорохина Елена Юрьевна, доктор экономических наук, доцент, Российский экономический университет имени Г.В. Плеханова, Россия
 Ермагамбет Болат Толеуханович, доктор химических наук, профессор, Директор Института химии угля и технологий ТОО, Казахстан
 Жовтоногов Ольга Игоревна, доктор сельскохозяйственных наук, Институт водных проблем и мелиорации НААН, Украина
 Захаров Олег Владимирович, доктор технических наук, профессор, Саратовский государственный технический университет, Россия
 "Зубков Руслан Сергеевич, доктор экономических наук, доцент, Николаевский межрегиональный институт развития человека высшего учебного заведения «Университет» Украин », Украина"
 Иржи Хлаула, доктор геолого-минералогических наук, профессор, FLKR - Университет Т.Бати, Злин, Чехия

Калайда Владимир Тимофеевич, доктор технических наук, профессор, Томский государственный университет, Россия
 Каленик Татьяна Кузьминична, доктор биологических наук, профессор, Дальневосточный федеральный университет, Россия
 Кантарович Ю.Л., кандидат искусствоведения, Одесская национальная музыкальная академия, Украина
 Капитанов Василий Павлович, доктор технических наук, профессор, Одесский национальный морской университет, Украина
 Карпова Наталия Константиновна, доктор педагогических наук, профессор, Южный федеральный университет, Россия
 Кафарский Владимир Иванович, доктор юридических наук, профессор, директор науч.-ис. Центра укр.конституционализма, Украина
 Кириллова Елена Викторовна, доктор технических наук, доцент, Одесский национальный морской университет, Украина
 Кириченко Александр Анатольевич, доктор юридических наук, профессор, Украина
 Климова Наталья Владимировна, доктор экономических наук, профессор, Кубанский государственный аграрный университет, Россия
 Князева Ольга Александровна, доктор биологических наук, доцент, Башкирский государственный медицинский университет, Россия
 Коваленко Елена Михайловна, доктор философских наук, профессор, Южный федеральный университет, Россия
 Коваленко Петр Иванович, доктор технических наук, профессор, Институт водных проблем и мелиорации Национальной академии аграрных наук Украины, Украина
 Кокебаева Гульжаухар Какеновна, доктор исторических наук, профессор, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан
 Кондратов Дмитрий Вячеславович, доктор физико-математических наук, доцент, Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте Российской Федерации, Россия
 Копей Богдан Владимирович, доктор технических наук, профессор, Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа, Украина
 Косенко Надежда Федоровна, доктор технических наук, доцент, Ивановский государственный химико-технологический университет, Россия
 Костенко Василий Иванович, доктор сельскохозяйственных наук, профессор, Украина
 Котляров Владимир Владиславович, доктор сельскохозяйственных наук, профессор, КубГАУ, Россия
 Кочинев Юрий Юрьевич, доктор экономических наук, доцент, Санкт-Петербургский государственный политехнический университет, Россия
 Кравчук Анна Викторовна, доктор экономических наук, профессор, Академия Государственной пенитенциарной службы, Украина
 Круглов Валерий Михайлович, доктор технических наук, профессор, Московский государственный университет путей сообщения, Россия
 Кудерин Марат Крыкбаевич, доктор технических наук, профессор, ПГУ им. С. Торайгырова, Казахстан
 Курмаев Петр Юрьевич, доктор экономических наук, профессор, Уманский государственный педагогический университет им. Павла Тычины, Украина
 Кухар Елена Владимировна, доктор биологических наук, доцент, Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина, Казахстан
 Лапкина Инна Александровна, доктор экономических наук, профессор, Одесский национальный морской университет, Украина
 Латыгина Наталья Анатольевна, доктор политологических наук, профессор, Киевский национальный торгово-экономический университет, Украина
 Лебедев Анатолий Тимофеевич, доктор технических наук, профессор, Ставропольский государственный аграрный университет, Россия
 Лебедева Лариса Александровна, кандидат психологических наук, доцент, Мордовский государственный университет, Россия
 Липич Тамара Ивановна, доктор философских наук, доцент, Белгородский государственный университет, Россия
 Ломотько Денис Викторович, доктор технических наук, профессор, Украинская государственная академия железнодорожного транспорта, Украина
 Лыткина Лариса Владимировна, доктор филологических наук, доцент, Российской академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте Российской Федерации, Россия
 Лялькина Галина Борисовна, доктор физико-математических наук, профессор, Пермский национальный исследовательский политехнический университет, Россия
 Майданюк Ирина Зиновиевна, доктор философских наук, доцент, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Украина
 Макарова Ирина Викторовна, доктор технических наук, профессор, Казанский (Приволжский) федеральный университет, Россия
 Максим Виктор Иванович, доктор химических наук, профессор, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Украина
 Малахов А.В., доктор физико-математических наук, профессор, Украина
 Мальцева Анна Васильевна, доктор социологических наук, доцент, Алтайский государственный университет, Россия
 Мельник Алёна Алексеевна, доктор экономических наук, доцент, Киевский национальный университет технологий и дизайна, Украина
 Милыева Лариса Григорьевна, доктор экономических наук, профессор, Бийский технологический институт (филиал) «Алтайский государственный технический университет им. И.И. Ползунова», заведующий кафедрой экономики предпринимательства, Россия

- Мишенина Татьяна Михайловна, доктор педагогических наук, профессор, Криворожский государственный педагогический университет, Украина
- Могилевская И.М., кандидат педагогических наук, профессор, Украина
- Моисейкина Людмила Гучаевна, доктор биологических наук, профессор, Калмыцкий государственный университет, Россия
- Морозов Алексей Владимирович, доктор сельскохозяйственных наук, профессор, Херсонский государственный аграрный университет, Украина
- Морозова Татьяна Юрьевна, доктор технических наук, профессор, Московский государственный университет приборостроения и информатики, Россия
- Нефедьева Елена Эдуардовна, доктор биологических наук, доцент, Волгоградский государственный технический университет, Россия
- Николаева Алла Дмитриевна, доктор педагогических наук, профессор, Северо-Восточный федеральный университет имени М.К. Аммосова, Россия
- Орлов Николай Михайлович, доктор наук государственного управления, доцент, Академия внутренних войск МВД Украины, кафедра оперативного применения ВВ, Украина
- Отепова Гульфира Елубаевна, доктор исторических наук, профессор, Павлодарский государственный педагогический институт, Казахстан
- Павленко Анатолий Михайлович, доктор технических наук, профессор, Полтавский национальный технический университет им. Юрия Кондратюка, Украина
- Парунакян Ваагн Эмильевич, доктор технических наук, профессор, Приазовский государственный технический университет, Украина
- Патяка Николай Владимирович, доктор сельскохозяйственных наук, профессор, Национальный научный центр "Институт земледелия НААН", Украина
- Пахомова Елена Анатольевна, доктор экономических наук, доцент, Международный университет природы, общества, и человека "Дубна", Россия
- Пачурин Герман Васильевич, доктор технических наук, профессор, Нижегородский государственный технический университет им. Р.Е. Алексеева, Россия
- Першин Владимир Федорович, доктор технических наук, профессор, Тамбовский государственный технический университет, Россия
- Пиганов Михаил Николаевич, доктор технических наук, профессор, Самарский государственный аэрокосмический университет имени академика С.П. Королева, Россия
- Поляков Андрей Павлович, доктор технических наук, профессор, Винницкий национальный технический университет, Украина
- Попов Виктор Сергеевич, доктор технических наук, профессор, Саратовский государственный технический университет, Россия
- Попова Таисия Георгиевна, доктор филологических наук, профессор, Российский университет дружбы народов, Россия
- Растрюгина Алла Николаевна, доктор педагогических наук, профессор, Кировоградский государственный педагогический университет имени Владимира Винниченко, Шевченко, I, г. Кропивницкий, Украина
- Ребезов Максим Борисович, доктор сельскохозяйственных наук, профессор, Россия
- Резников Андрей Валентинович, доктор экономических наук, доцент, Московский государственный технологический университет "Станкин", Россия
- Рокочинский Анатолий Николаевич, доктор технических наук, профессор, Национальный университет водного хозяйства и природопользования, Украина
- Ромашенко Михаил Иванович, доктор технических наук, профессор, Институт водных проблем и мелиорации Национальной академии аграрных наук Украины, Украина
- Рылов Сергей Иванович, кандидат экономических наук, профессор, Одесский национальный морской университет, Украина
- Савельева Нелли Александровна, доктор экономических наук, профессор, Сочи́нский государственный университет, Россия
- Сафаров Артур Махмудович, доктор филологических наук, старший преподаватель, Россия
- Светлов Виктор Александрович, доктор философских наук, профессор, Петербургский государственный университет путей сообщения, Россия
- Семенцов Георгий Никифорович, доктор технических наук, профессор, Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа, Украина
- Сентябров Николай Николаевич, доктор биологических наук, профессор, Волгоградская государственная академия физической культуры, Россия
- Сидорович Марина Михайловна, доктор педагогических наук, профессор, Херсонский государственный университет, Украина
- Сирота Наум Михайлович, доктор политологических наук, профессор, Государственный университет аэрокосмического приборостроения, Россия
- Смирнов Евгений Иванович, доктор педагогических наук, профессор, Ярославский государственный педагогический университет им. К.Д. Ушинского, Россия
- Соколова Надежда Геннадьевна, доктор экономических наук, доцент, Ижевский государственный технический университет, Россия
- Стародубцев Владимир Михайлович, доктор биологических наук, профессор, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Украина
- Стегний Василий Николаевич, доктор социологических наук, профессор, Пермский национальный исследовательский политехнический университет, Россия
- Степенко Валерий Ефремович, доктор юридических наук, доцент, Тихоокеанский государственный университет, Россия
- Стовец Александр Васильевич, доктор философских наук, доцент, Одесский национальный морской университет, Украина
- Стовец Василий Григорьевич, кандидат филологических наук, доцент, Одесский национальный морской университет, Украина
- Стрельцова Елена Дмитриевна, доктор экономических наук, доцент, Южно-Российский государственный технический университет (НПИ), Россия
- Сухенко Юрий Григорьевич, доктор технических наук, профессор, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Украина
- Сухова Мария Геннадьевна, доктор географических наук, доцент, Горно-Алтайский государственный университет, Россия
- Тарарико Юрий Александрович, доктор сельскохозяйственных наук, профессор, Украина
- Тарасенко Лариса Викторовна, доктор социологических наук, профессор, Южный федеральный университет, Россия
- Тестов Борис Викторович, доктор биологических наук, профессор, Тобольская комплексная научная станция УрО РАН, г.Тобольск, Россия
- Токарева Наталья Геннадьевна, кандидат медицинских наук, доцент, Медицинский институт ФГБОУ ВО "МГУ им. Н.П. Огарева, Россия
- Толбатов Андрей Владимирович, кандидат технических наук, доцент, Сумский национальный аграрный университет, Украина
- Тонков Евгений Евгеньевич, доктор юридических наук, профессор, Юридический институт Национального исследовательского университета «Белгородский государственный университет», Россия
- Тригуб Петр Никитович, доктор исторических наук, профессор, Украина
- Тунгубаева Зина Байбагусовна, доктор биологических наук, Казахский Национальный Педагогический Университет имени Абая, Казахстан
- Устенко Сергей Анатольевич, доктор технических наук, доцент, Николаевский государственный университет им.В.О.Сухомлинского, Украина
- Уатеева Надежда Михайловна, доктор биологических наук, профессор, Томский государственный университет, Россия
- Фатыхова Алевтина Леонтьевна, доктор педагогических наук, доцент, Башкирский государственный Университет (Стерлитамакский филиал), Россия
- Федоришин Дмитрий Дмитриевич, доктор геолого-минералогических наук, профессор, Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа, Украина
- Федотова Галина Александровна, доктор педагогических наук, профессор, Новгородский государственный университет, Россия
- Федянина Людмила Николаевна, доктор медицинских наук, профессор, Дальневосточный федеральный университет, Россия
- Хабибуллин Рифат Габдулкаевич, доктор технических наук, профессор, Казанский (Приволжский) федеральный университет, Россия
- Ходакова Нина Павловна, доктор педагогических наук, доцент, Московский городской педагогический университет, Россия
- Хребина Светлана Владимировна, доктор психологических наук, профессор, Пятигорский государственный лингвистический университет, Россия
- Червонный Иван Федорович, доктор технических наук, профессор, Запорожская государственная инженерная академия, Украина
- Чигиринская Наталья Вячеславовна, доктор педагогических наук, профессор, Волгоградский государственный технический университет, Россия
- Чуреква Татьяна Михайловна, доктор педагогических наук, профессор, Россия
- Шайко-Шайковский Александр Геннадьевич, доктор технических наук, профессор, Черновицкий национальный университет им. Ю. Фельдовича, Украина
- Шаповалов Валентин Валерьевич, доктор фармацевтических наук, профессор, Харьковская медицинская академия последипломного образования, Украина
- Шаповалов Валерий Владимирович, доктор фармацевтических наук, профессор, Харьковская областная государственная администрация, Украина
- Шаповалова Виктория Алексеевна, доктор фармацевтических наук, профессор, Харьковская медицинская академия последипломного образования, Украина
- Шарагов Василий Андреевич, доктор химических наук, доцент, Бельцкий государственный университет "Алеку Руссо", Молдова
- Шевченко Лариса Васильевна, доктор ветеринарных наук, профессор, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Украина
- Шепитько Валерий Юрьевич, доктор юридических наук, профессор, Национальный юридический университету имени Ярослава Мудрого, Украина
- Шибав Александр Григорьевич, доктор технических наук, профессор, Одесский национальный морской университет, Украина
- Шипка Роман Богданович, доктор юридических наук, профессор, Национальный авиационный университет, Украина
- Шербань Игорь Васильевич, доктор технических наук, доцент, Россия
- Элезович М. Далибор, доктор исторических наук, доцент, Приштинский университет. К. Митровица, Сербия
- Ярошенко Василий Васильевич, доктор юридических наук, профессор, Морской государственный университет имени адмирала Г.И. Невельского, Россия
- Яценко Александр Владимирович, профессор, Институт морехозяйства и предпринимательства, Украина

Редакційна Рада

Аверченко Володимир Іванович, доктор технічних наук, професор, Брянський державний технічний університет, Росія
 Ангелова Поля Георгієвна, доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д. А. Ценова, Свиштов, Болгарія, Болгарія
 Аніміша Євген Георгійович, доктор географічних наук, професор, Уральський державний економічний університет, Росія
 Антонов Валерій Миколайович, доктор технічних наук, професор, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут", Україна
 Антрапцева Надія Михайлівна, доктор хімічних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна
 Ахмаді Габдулахат Маликович, доктор ветеринарних наук, професор, Казанський (Приволзький) федеральний університет, Росія
 Бажев Риму Чамаловна, доктор хімічних наук, професор, Кабардино-Балкарський державний університет імені Х.М.Бербекова, Росія
 Батиргареева Владислава Станіславовна, доктор юридичних наук, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Стасіша НАПрН України, Україна
 Безгрошових Тетяна Іванівна, доктор економічних наук, професор, Санкт-Петербурзький державний економічний університет, Росія
 Блатов Ігор Анатолійович, доктор фізико-математичних наук, професор, Поволзький державний університет телекомунікацій та інформатики, Росія
 Бурда Олексій Григорович, доктор економічних наук, професор, Кубанський державний аграрний університет, Росія
 Бухаріна Ірина Леонідівна, доктор біологічних наук, професор, Удмуртська державний університет, Росія
 Бушуєва Інна Володимирівна, доктор фармацевтичних наук, професор, Запорізький державний медичний університет, Україна
 Биков Юрій Олександрович, доктор технічних наук, професор, Московський державний університет шляхів сполучення, Росія
 Величко Степан Петрович, доктор педагогічних наук, професор, Кіровоградський державний педагогічний університет ім. Володимира Винниченка, Україна
 Візір Вадим Анатолійович, доктор медичних наук, професор, Запорізький державний медичний університет, Україна
 Вожегова Раїса Анатоліївна, доктор сільськогосподарських наук, професор, Інститут зрошуваного землеробства Національної академії аграрних наук України, Україна
 Волгірева Галина Павлівна, кандидат історичних наук, доцент, Пермський державний університет, Росія
 Волох Дмитро Степанович, доктор фармацевтичних наук, професор, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Україна
 Ворожбітова Олександра Анатоліївна, доктор фізіологічних наук, професор, Сочинський державний університет, Росія
 Гавриленко Наталія Миколаївна, доктор педагогічних наук, доцент, Російський університет дружби народів, Росія
 Георгієвський Геннадій Вікторович, доктор фармацевтичних наук, старший науч.сотрудник, ДП «Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів», Україна
 Гетьман Анатолій Павлович, доктор юридичних наук, професор, Національний юридичний університету імені Ярослава Мудрого, Україна
 Гилев Геннадій Андрійович, доктор педагогічних наук, професор, Московський державний індустріальний університет, Росія
 Гончарук Сергій Мирович, доктор технічних наук, професор, Росія
 Грановська Людмила Миколаївна, доктор економічних наук, професор, Херсонський державний аграрний університет, Україна
 Гребньова Надія Миколаївна, доктор біологічних наук, професор, Росія
 Гризодуб Олександр Іванович, доктор хімічних наук, професор, ДП «Український науковий центр якості лікарських засобів», Україна
 Гриценко Світлана Анатоліївна, доктор біологічних наук, доцент, Уральська державна академія ветеринарної медицини, Росія
 Гудзенко Олександр Павлович, доктор фармацевтичних наук, професор, Луганський державний медичний університет, Україна
 Демидова В.Г., кандидат педагогічних наук, доцент, Україна
 Денисов Сергій Олександрович, доктор сільськогосподарських наук, професор, Росія
 Дорофєєв Андрій Вікторович, доктор педагогічних наук, доцент, Башкирська державний університет, Росія
 Дорохіна Олена Юріївна, доктор економічних наук, доцент, Російський економічний університет імені Г.В. Плеханова, Росія
 Ермагамбет Болат Толеуханович, доктор хімічних наук, професор, Директор Інституту хімії вугілля і технологій ТОО, Казахстан
 Жовтоног Ольга Ігорівна, доктор сільськогосподарських наук, Інститут водних проблем і меліорації НААН, Україна
 Захаров Олег Володимирович, доктор технічних наук, професор, Саратовський державний технічний університет, Росія
 Зубков Руслан Сергійович, доктор економічних наук, доцент, Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку человекависшего навчального закладу «Університет» України», Україна
 Іржі Хлаула, доктор геолого-мінералогічних наук, професор, FLKR - Університет Т.Баті, Злін, Чехія
 Калайда Володимир Тимофійович, доктор технічних наук, професор, Томський державний університет, Росія
 Каленик Тетяна Кузьмівна, доктор біологічних наук, професор, Далекосхідний федеральний університет, Росія
 Кантаровіч Ю.Л., кандидат мистецтвознавства, Одеська національна музична академія, Україна
 Капітанів Василь Павлович, доктор технічних наук, професор, Одеський національний морський університет, Україна
 Карпова Наталія Костянтинівна, доктор педагогічних наук, професор, Південний федеральний університет, Росія

Кафарський Володимир Іванович, доктор юридичних наук, професор, директор науч.-іс. центру укр.конституціалізма, Україна
 Кирилова Олена Вікторівна, доктор технічних наук, доцент, Одеський національний морський університет, Україна
 Кириченко Олександр Анатолійович, доктор юридичних наук, професор, Україна
 Климова Наталія Володимирівна, доктор економічних наук, професор, Кубанський державний аграрний університет, Росія
 Князева Ольга Олександрівна, доктор біологічних наук, доцент, Башкирська державний медичний університет, Росія
 Коваленко Олена Михайлівна, доктор філософських наук, професор, Південний федеральний університет, Росія
 Коваленко Петро Іванович, доктор технічних наук, професор, Інститут водних проблем і меліорації Національної академії аграрних наук України, Україна
 Кокебаєва Гульжаухар Какеновна, доктор історичних наук, професор, Казахський національний університет імені аль-Фарабі, Казахстан
 Кондратов Дмитро В'ячеславович, доктор фізико-математичних наук, доцент, Російська академія народного господарства та державної служби при Президенті Російської Федерації, Росія
 Копалень Богдан Володимирович, доктор технічних наук, професор, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна
 Косенко Надія Федорівна, доктор технічних наук, доцент, Іванівський державний хіміко-технологічний університет, Росія
 Костенко Василь Іванович, доктор сільськогосподарських наук, професор, Україна
 Котляров Володимир Владиславович, доктор сільськогосподарських наук, професор, КубГАУ, Росія
 Кочине Юрій Юрійович, доктор економічних наук, доцент, Санкт-Петербурзький державний політехнічний університет, Росія
 Кравчук Ганна Вікторівна, доктор економічних наук, професор, Академія Державної пенітенціарної служби, Україна
 Круглов Валерій Михайлович, доктор технічних наук, професор, Московський державний університет шляхів сполучення, Росія
 Кудерін Марат Крикбаєвич, доктор технічних наук, професор, ПГУ ім. С. Торайгирова, Казахстан
 Курман Петро Юрійович, доктор економічних наук, професор, Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини, Україна
 Кухар Олена Володимирівна, доктор біологічних наук, доцент, Казахський агротехнічний університет ім. С.Сейфулліна, Казахстан
 Лапкина Інна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, Одеський національний морський університет, Україна
 Лагігіна Наталія Анатоліївна, доктор політологічних наук, професор, Київський національний торговельно-економічний університет, Україна
 Лебедев Анатолій Тимофійович, доктор технічних наук, професор, Ставропольський державний аграрний університет, Росія
 Лебедева Лариса Олександрівна, кандидат психологічних наук, доцент, Мордовський державний університет, Росія
 Липич Тамара Іванівна, доктор філософських наук, доцент, Белгородський державний університет, Росія
 Ломотко Денис Вікторович, доктор технічних наук, професор, Українська державна академія залізничного транспорту, Україна
 Литкіна Лариса Володимирівна, доктор фізіологічних наук, доцент, Російська академія народного господарства та державної служби при Президенті Російської Федерації, Росія
 Лялькіна Галина Борисівна, доктор фізико-математичних наук, професор, Пермський державний технічний університет, Росія
 Майданюк Ірина Зіновіївна, доктор філософських наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна
 Макарова Ірина Вікторівна, доктор технічних наук, професор, Казанський (Приволзький) федеральний університет, Росія
 Максим Віктор Іванович, доктор хімічних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна
 Малахов А.В., доктор фізико-математичних наук, професор, Україна
 Мальцева Анна Василівна, доктор соціологічних наук, доцент, Алтайський державний університет, Росія
 Мельник Олена Олексіївна, доктор економічних наук, доцент, Київський національний університет технологій та дизайну, Україна
 Міляєва Лариса Григорівна, доктор економічних наук, професор, Бійський технологічний інститут (філія) «Алтайський державний технічний університет ім. І.І. Ползунова», завідувач кафедри економіки підприємництва, Росія
 Мішеніна Тетяна Михайлівна, доктор педагогічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет, Україна
 Могиловська І.М., кандидат педагогічних наук, професор, Україна
 Моїсейкін Людмила Гучаєвна, доктор біологічних наук, професор, Коломацький державний університет, Росія
 Морозов Олексій Володимирович, доктор сільськогосподарських наук, професор, Херсонка державний аграрний університет, Україна
 Морозова Тетяна Юріївна, доктор технічних наук, професор, Московський державний університет приладобудування і інформатики, Росія
 Нефедьєва Олена Едуардівна, доктор біологічних наук, доцент, Волгоградський державний технічний університет, Росія
 Николаєва Алла Дмитрівна, доктор педагогічних наук, професор, Північно-Східний федеральний університет імені М.К. Аммосова, Росія
 Орлов Микола Михайлович, доктор наук з державного управління, доцент, Академія внутрішніх військ МВС України, кафедра оперативного примінення ВВ, Україна
 Опепова Гульбаєвна, доктор історичних наук, професор, Павлодарський державний педагогічний інститут, Казахстан

Павленко Анатолій Михайлович, доктор технічних наук, професор, Полтавський національний технічний університет ім. Юрія Кондратюка, Україна

Парунакян Ваагн Еміль, доктор технічних наук, професор, Приазовський державний технічний університет, Україна

Патика Микола Володимирович, доктор сільськогосподарських наук, професор, Національний науковий центр "Інститут землеробства НААН", Україна

Пахомова Олена Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, Міжнародний університет природи, суспільства, і людини "Дубна", Росія

Пачурін Герман Васильович, доктор технічних наук, професор, Нижегородський державний технічний університет ім. Р.С. Алексєєва, Росія

Першин Володимир Федорович, доктор технічних наук, професор, Тамбовський державний технічний університет, Росія

Піганов Михайло Миколайович, доктор технічних наук, професор, Самарський державний аерокосмічний університет імені академіка С.П. Королева, Росія

Поляков Андрій Павлович, доктор технічних наук, професор, Вінницький національний технічний університет, Україна

Попов Віктор Сергійович, доктор технічних наук, професор, Саратовський державний технічний університет, Росія

Попова Таїсія Георгіївна, доктор філологічних наук, професор, Російський університет дружби народів, Росія

Растригіна Алла Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, Шевченко, І, м Кропивницький, Україна

Ребезо Максим Борисович, доктор сільськогосподарських наук, професор, Росія

Резніков Андрій Валентинович, доктор економічних наук, доцент, Московський державний технологічний університет "Станкін", Росія

Рокочинський Анатолій Миколайович, доктор технічних наук, професор, Національний університет водного господарства та природокористування, Україна

Ромашенко Михайло Іванович, доктор технічних наук, професор, Інститут водних проблем і меліорації Національної академії аграрних наук України, Україна

Рилов Сергій Іванович, кандидат економічних наук, професор, Одеський національний морський університет, Україна

Савельєва Неллі Олександрівна, доктор економічних наук, професор, Сочинський державний університет, Росія

Сафаров Артур Махмудович, доктор філологічних наук, старший викладач, Росія

Светлов Віктор Олександрович, доктор філософських наук, професор, Петербурзький державний університет шляхів сполучення, Росія

Семенцов Георгій Никифорович, доктор технічних наук, професор, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна

Вересень Микола Миколайович, доктор біологічних наук, професор, Волгоградська державна академія фізичної культури, Росія

Сидорович Марина Михайлівна, доктор педагогічних наук, професор, Херсонський державний університет, Україна

Сирота Наум Михайлович, доктор політологічних наук, професор, Державний університет аерокосмічного приладобудування, Росія

Смирнов Євген Іванович, доктор педагогічних наук, професор, Ярославський державний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського, Росія

Соколова Надія Геннадіївна, доктор економічних наук, доцент, Іжевський державний технічний університет, Росія

Стародубцев Володимир Михайлович, доктор біологічних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна

Стегній Василь Миколайович, доктор соціологічних наук, професор, Пермський державний технічний університет, Росія

Степенко Валерій Сфремович, доктор юридичних наук, доцент, Тихоокеанський державний університет, Росія

Стовпєц Олександр Васильович, доктор філософських наук, доцент, Одеський національний морський університет, Україна

Стовпєц Василь Григорович, кандидат філологічних наук, доцент, Одеський національний морський університет, Україна

Стрельцова Олена Дмитрівна, доктор економічних наук, доцент, Південно-Російський державний технічний університет (НПІ), Росія

Сухенко Юрій Григорович, доктор технічних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна

Сухова Марія Геннадіївна, доктор географічних наук, доцент, Гірничо-Алтайський державний університет, Росія

Тараріко Юрій Олександрович, доктор сільськогосподарських наук, професор, Україна

Тарасенко Лариса Вікторівна, доктор соціологічних наук, професор, Південний федеральний університет, Росія

Тестів Борис Вікторович, доктор біологічних наук, професор, Тобольська комплексна наукова станція УрО РАН, г.Тобольська, Росія

Токарева Наталія Геннадіївна, кандидат медичних наук, доцент, Медичний інститут ФГБОУ ВО "МДУ ім. Н.П. Огарьова, Росія

Толбатов Андрій Володимирович, кандидат технічних наук, доцент, Сумський національний аграрний університет, Україна

Тонков Євген Євгенович, доктор юридичних наук, професор, Юридичний інститут Національного дослідницького університету «Білгородський державний університет», Росія

Тригуб Петро Микитович, доктор історичних наук, професор, Україна

Тунгушбаєва Зіна Байбагуєвна, доктор біологічних наук, Казахський Національний Педагогічний Університет імені Абая, Казахстан

Устенко Сергій Анатолійович, доктор технічних наук, доцент, Миколаївський державний університет ім.В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО, Україна

Фатєєва Надія Михайлівна, доктор біологічних наук, професор, Тюменський державний університет, Росія

Фатихова Алевтина Леонтіївна, доктор педагогічних наук, доцент, Башкирська державний Університет (Стерлітамакський філія), Росія

Федоришин Дмитро Дмитрович, доктор геолого-мінералогічних наук, професор, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна

Федотова Галина Олександрівна, доктор педагогічних наук, професор, Новгородський державний університет, Росія

Федяніна Людмила Миколаївна, доктор медичних наук, професор, Далекосхідний федеральний університет, Росія

Хабібуллін Рифат Абдулхакович, доктор технічних наук, професор, Казанський (Приволзький) федеральний університет, Росія

Ходакова Ніна Павлівна, доктор педагогічних наук, доцент, Московський міський педагогічний університет, Росія

Хребіна Світлана Володимирівна, доктор психологічних наук, професор, П'ятигорський державний лінгвістичний університет, Росія

Червоний Іван Федорович, доктор технічних наук, професор, Запорізька державна інженерна академія, Україна

Чигиринська Наталія Вячеславівна, доктор педагогічних наук, професор, Волгоградський державний технічний університет, Росія

Чурекова Тетяна Михайлівна, доктор педагогічних наук, професор, Росія

Шайко-Шайковський Олександр Геннадійович, доктор технічних наук, професор, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, Україна

Шаповалов Валентин Валерійович, доктор фармацевтичних наук, професор, Харківська медична академія післядипломної освіти, Україна

Шаповалов Валерій Володимирович, доктор фармацевтичних наук, професор, Харківська обласна державна адміністрація, Україна

Шаповалова Вікторія Олексіївна, доктор фармацевтичних наук, професор, Харківська медична академія післядипломної освіти, Україна

Шарага Василь Андрійович, доктор хімічних наук, доцент, Бельський державний університет "Аліку Руссо", Молдова

Шевченко Лариса Василівна, доктор ветеринарних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна

Шепітько Валерій Юрійович, доктор юридичних наук, професор, Національний юридичний університету імені Ярослава Мудрого, Україна

Шибєв Олександр Григорович, доктор технічних наук, професор, Одеський національний морський університет, Україна

Шишка Роман Богданович, доктор юридичних наук, професор, Національний авіаційний університет, Україна

Щербань Ігор Васильович, доктор технічних наук, доцент, Росія

Елєзовіч М. Далібор, доктор історичних наук, доцент, Приштинський університет, К. Мітровіца, Сербія

Яровенко Василь Васильович, доктор юридичних наук, професор, Морський державний університет імені адмірала Г.І. Невельського, Росія

Яценко Олександр Володимирович, професор, Інститут морегосподарства і підприємництва, Україна

Editorial board

Averchenkov Vladimir Ivanovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Bryansk State Technical University, Russia
 Angelova Polya Georgieva, Doctor of Economic Sciences, Professor, Economic Academy. D. A. Tsenova, Svishtov, Bulgaria, Bulgaria
 Animica Evgenij Georgievich, Doctor of Geographical Sciences, Professor, Ural State University of Economics, Russia
 Antonov Valerij Nikolaevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, National Technical University of Ukraine "Kiev Polytechnic Institute", Ukraine
 Antrapceva Nadezhda Mihajlovna, Doctor of Chemical Sciences, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
 Ahmadiyev Gabdulhat Malikovich, Doctor of Veterinary Sciences, Professor, Kazan (Volga) Federal University, Russia
 Bazheva Rima Chamalovna, Doctor of Chemical Sciences, Professor, Kabardino-Balkarian State University named after H.M. Berbekov, Russia
 Batyrgareeva Vladislava Stanislavovna, Doctor of Law, Research Institute for the Study of Crime Problems named after academician V.V. Stashisa NAPRN of Ukraine, Ukraine
 Bezdenzhnyh Tatyana Ivanovna, Doctor of Economic Sciences, Professor, St. Petersburg State University of Economics, Russia
 Blatov Igor Anatolevich, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Volga State University of Telecommunications and Informatics, Russia
 Burda Aleksey Grigorevich, Doctor of Economic Sciences, Professor, Kuban State Agrarian University, Russia
 Buharina Irina Leonidovna, Doctor of Biological Sciences, Professor, Udmurt State University, Russia
 Bushueva Inna Vladimirovna, Doctor of Pharmaceutical Sciences, Professor, Zaporizhzhya State Medical University, Ukraine
 Bykov Yuriy Aleksandrovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Moscow State University of Railway Engineering, Russia
 Velichko Stepan Petrovich, Doctor of Education, Professor, Kirovograd State Pedagogical University named after Vladimir Vinnichenko, Ukraine
 Vizir Vadim Anatolevich, Doctor of Medical Sciences, Professor, Zaporizhzhya State Medical University, Ukraine
 Vozhegova Raisa Anatolevna, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Institute of Irrigated Agriculture of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Ukraine
 Volgireva Galina Pavlovna, Candidate of Historical Sciences, assistant professor, Perm State University, Russia
 Voloh Dmitriy Stepanovich, Doctor of Pharmaceutical Sciences, Professor, A.A. National Medical University Pilgrim, Ukraine
 Vorozhbitova Aleksandra Anatolevna, Doctor of Philology, Professor, Sochi State University, Russia
 Gavrilenko Nataliya Nikolaevna, Doctor of Education, assistant professor, Peoples' Friendship University of Russia, Russia
 Georgievskij Gennadiy Viktorovich, Doctor of Pharmaceutical Sciences, senior scientific employee, SE "Ukrainian Scientific Pharmacopoeia Center for the Quality of Medicines", Ukraine
 Getman Anatolij Pavlovich, Doctor of Law, Professor, National Law University named after Yaroslav the Wise, Ukraine
 Gilev Gennadiy Andreevich, Doctor of Education, Professor, Moscow State Industrial University, Russia
 Goncharuk Sergej Mironovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Russia
 Granovskaya Lyudmila Nikolaevna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Kherson State Agrarian University, Ukraine
 Grebneva Nadezhda Nikolaevna, Doctor of Biological Sciences, Professor, Russia
 Grizodub Aleksandr Ivanovich, Doctor of Chemical Sciences, Professor, SE "Ukrainian Scientific Center for the Quality of Medicines", Ukraine
 Gricenko Svetlana Anatolevna, Doctor of Biological Sciences, assistant professor, Ural State Academy of Veterinary Medicine, Russia
 Gudzenko Aleksandr Pavlovich, Doctor of Pharmaceutical Sciences, Professor, Lugansk State Medical University, Ukraine
 Demidova V.G., candidate of pedagogical sciences, assistant professor, Ukraine
 Denisov Sergej Aleksandrovich, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Russia
 Dorofeev Andrej Viktorovich, Doctor of Education, assistant professor, Bashkir State University, Russia
 Dorohina Elena Yurevna, Doctor of Economic Sciences, assistant professor, G.V. Russian University of Economics Plekhanova, Russia
 Ermagambet Bolat Toleuhanovich, Doctor of Chemical Sciences, Professor, Director of the Institute of Coal Chemistry and Technology LLP, Kazakhstan
 Zhovtonog Olga Igorevna, Doctor of Agricultural Sciences, Institute of Water Problems and Land Reclamation NAAS, Ukraine
 Zaharov Oleg Vladimirovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Saratov State Technical University, Russia
 Zubkov Ruslan Sergeevich, Doctor of Economic Sciences, assistant professor, Nikolaev Interregional Institute for Human Development of the Higher Educational Institution "University of Ukraine", Ukraine
 Irzhi Hlahula, Doctor of Geological and Mineralogical Sciences, Professor, FLKR - T. Bati University, Zlin, Czech
 Kalajda Vladimir Timofeevich, Doctor of Technical Sciences, Professor,

Tomsk State University, Russia
 Kalenik Tatyana Kuzminichna, Doctor of Biological Sciences, Professor, Far Eastern Federal University, Russia
 Kantarovich Yu.L., Ph.D. in History of Arts, Odessa National Music Academy, Ukraine
 Kapitanov Vasiliy Pavlovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Odessa National Maritime University, Ukraine
 Karpova Nataliya Konstantinovna, Doctor of Education, Professor, South Federal University, Russia
 Kafarskij Vladimir Ivanovich, Doctor of Law, Professor, Director of Science Center of Ukrainian Constitutionalism, Ukraine
 Kirillova Elena Viktorovna, Doctor of Technical Sciences, assistant professor, Odessa National Maritime University, Ukraine
 Kirichenko Aleksandr Anatolevich, Doctor of Law, Professor, Ukraine
 Klimova Natalya Vladimirovna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Kuban State Agrarian University, Russia
 Knyazeva Olga Aleksandrovna, Doctor of Biological Sciences, assistant professor, Bashkir State Medical University, Russia
 Kovalenko Elena Mihajlovna, doctor of philosophical science, Professor, South Federal University, Russia
 Kovalenko Petr Ivanovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Institute of Water Problems and Land Reclamation of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Ukraine
 Kokebaeva Gulzhauhar Kakenovna, Doctor of Historical Sciences, Professor, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan
 Kondratov Dmitriy Vyacheslavovich, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, assistant professor, Russian Academy of National Economy and Public Administration under the President of the Russian Federation, Russia
 Kopej Bogdan Vladimirovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine
 Kosenko Nadezhda Fedorovna, Doctor of Technical Sciences, assistant professor, Ivanovo State University of Chemical Technology, Russia
 Kostenko Vasiliy Ivanovich, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Ukraine
 Kotlyarov Vladimir Vladislavovich, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Kuban State Agrarian University, Russia
 Kochinev Yuriy Yurevich, Doctor of Economic Sciences, assistant professor, St. Petersburg State Polytechnic University, Russia
 Kravchuk Anna Viktorovna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Academy of the State Prison Service, Ukraine
 Kruglov Valerij Mihajlovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Moscow State University of Railway Engineering, Russia
 Kuderin Marat Krykbaevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, PSU named after S. Toraygrovna, Kazakhstan
 Kurmaev Petr Yurevich, Doctor of Economic Sciences, Professor, Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychyna, Ukraine
 Kuhar Elena Vladimirovna, Doctor of Biological Sciences, assistant professor, Kazakh Agro Technical University S.Seifullina, Kazakhstan
 Lapkina Inna Aleksandrovna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Odessa National Maritime University, Ukraine
 Latygina Natalya Anatolevna, Doctor of Political Science, Professor, Kiev National University of Trade and Economics, Ukraine
 Lebedev Anatolij Timofeevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Stavropol State Agrarian University, Russia
 Lebedeva Larisa Aleksandrovna, candidate of psychological sciences, assistant professor, Mordovian State University, Russia
 Lipich Tamara Ivanovna, doctor of philosophical science, assistant professor, Belgorod State University, Russia
 Lomotko Denis Viktorovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Ukrainian State Academy of Railway Transport, Ukraine
 Lytkina Larisa Vladimirovna, Doctor of Philology, assistant professor, Russian Academy of National Economy and Public Administration under the President of the Russian Federation, Russia
 Lyalkina Galina Borisovna, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Perm National Research Polytechnic University, Russia
 Majdanyuk Irina Zinovievna, doctor of philosophical science, assistant professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
 Makarova Irina Viktorovna, Doctor of Technical Sciences, Professor, Kazan (Volga) Federal University, Russia
 Maksin Viktor Ivanovich, Doctor of Chemical Sciences, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
 Malahov A.V., Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Ukraine
 Malceva Anna Vasilevna, Doctor of Sociology, assistant professor, Altai State University, Russia
 Melnik Alyona Alekseevna, Doctor of Economic Sciences, assistant professor, Kiev National University of Technology and Design, Ukraine
 Milyaeva Larisa Grigorevna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Biysk Technological Institute (branch) "Altai State Technical University named after I.I. Polzunova", head of the department of business economics, Russia
 Mishenina Tatyana Mihajlovna, Doctor of Education, Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University, Ukraine
 Mogilevskaya I.M., candidate of pedagogical sciences, Professor, Ukraine

- Moisejkina Lyudmila Guchaevna, Doctor of Biological Sciences, Professor, Kalmyk State University, Russia
- Morozov Aleksej Vladimirovich, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Kherson State Agrarian University, Ukraine
- Morozova Tatyana Yurevna, Doctor of Technical Sciences, Professor, Moscow State University of Instrument Engineering and Computer Science, Russia
- Nefedeva Elena Eduardovna, Doctor of Biological Sciences, assistant professor, Volgograd State Technical University, Russia
- Nikolaeva Alla Dmitrievna, Doctor of Education, Professor, Northeast Federal University named after M.K. Ammosova, Russia
- Orlov Nikolaj Mihajlovich, Doctor of Science in Public Administration, assistant professor, Academy of Internal Troops of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Department of Operational Conquest of the BB, Ukraine
- Otepova Gulmira Elubaeвна, Doctor of Historical Sciences, Professor, Pavlodar State Pedagogical Institute, Kazakhstan
- Pavlenko Anatolij Mihajlovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Poltava National Technical University. Yuri Kondratyuk, Ukraine
- Parunakyan Vaagn Emilevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Priazov State Technical University, Ukraine
- Patyka Nikolaj Vladimirovich, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, National Scientific Center "Institute of Agriculture of NAAS", Ukraine
- Pahomova Elena Anatolevna, Doctor of Economic Sciences, assistant professor, International University of Nature, Society, and Man "Dubna", Russia
- Pachurin German Vasilevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Nizhny Novgorod State Technical University R.E. Alekseeva, Russia
- Pershin Vladimir Fedorovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Tambov State Technical University, Russia
- Piganov Mihail Nikolaevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Samara State Aerospace University named after academician S.P. Queen, Russia
- Polyakov Andrej Pavlovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Vinnitsa National Technical University, Ukraine
- Popov Viktor Sergeevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Saratov State Technical University, Russia
- Popova Taisiya Georgievna, Doctor of Philology, Professor, Peoples' Friendship University of Russia, Russia
- Rastrygina Alla Nikolaevna, Doctor of Education, Professor, Kirovograd State Pedagogical University named after Vladimir Vinnichenko, I Shevchenko, Kropyvnytskyi, Ukraine
- Rebezov Maksim Borisovich, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Russia
- Reznikov Andrej Valentinovich, Doctor of Economic Sciences, assistant professor, Moscow State Technological University "Stankin", Russia
- Rokochinskij Anatolij Nikolaevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, National University of Water Resources and Environmental Management, Ukraine
- Romashenko Mihail Ivanovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Institute of Water Problems and Land Reclamation of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Ukraine
- Rylov Sergej Ivanovich, PhD in Economics, Professor, Odessa National Maritime University, Ukraine
- Saveleva Nelli Aleksandrovna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Sochi State University, Russia
- Safarov Artur Mahmudovich, Doctor of Philology, Senior Lecturer, Russia
- Svetlov Viktor Aleksandrovich, doctor of philosophical science, Professor, Petersburg State University of Railway Engineering, Russia
- Semencov Georgij Nikiforovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine
- Sentyabrev Nikolaj Nikolaevich, Doctor of Biological Sciences, Professor, Volgograd State Academy of Physical Culture, Russia
- Sidorovich Marina Mihajlovna, Doctor of Education, Professor, Kherson State University, Ukraine
- Sirota Naum Mihajlovich, Doctor of Political Science, Professor, State University of Aerospace Instrumentation, Russia
- Smirnov Evgenij Ivanovich, Doctor of Education, Professor, Yaroslavl State Pedagogical University named after K.D. Ushinsky, Russia
- Sokolova Nadezhda Gennadevna, Doctor of Economic Sciences, assistant professor, Izhevsk State Technical University, Russia
- Starodubcev Vladimir Mihajlovich, Doctor of Biological Sciences, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
- Stegnij Vasilij Nikolaevich, Doctor of Sociology, Professor, Perm National Research Polytechnic University, Russia
- Stepenko Valerij Efremovich, Doctor of Law, assistant professor, Pacific State University, Russia
- Stovpec Oleksandr Vasilovich, Doctor of Philosophy, assistant professor, Odessa National Maritime University, Ukraine
- Stovpec Vasil Grigorovich, Candidate of Philology, assistant professor, Odessa National Maritime University, Ukraine
- Strelcova Elena Dmitrievna, Doctor of Economic Sciences, assistant professor, South Russian State Technical University (NPI), Russia
- Suhenko Yurij Grigorevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
- Suhova Mariya Gennadevna, Doctor of Geographical Sciences, assistant professor, Gorno-Altai State University, Russia
- Tarariko Yurij Aleksandrovich, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Ukraine
- Tarasenko Larisa Viktorovna, Doctor of Sociology, Professor, South Federal University, Russia
- Testov Boris Viktorovich, Doctor of Biological Sciences, Professor, Tobolsk Integrated Scientific Station, Ural Branch of the Russian Academy of Sciences, Tobolsk, Russia
- Tokareva Natalya Gennadevna, Candidate of Medical Sciences, assistant professor, Medical Institute FSBEI HE "Moscow State University named after NP Ogarev, Russia
- Tolbatov Andrej Vladimirovich, candidate of technical sciences, assistant professor, Sumy National Agrarian University, Ukraine
- Tonkov Evgenij Evgenevich, Doctor of Law, Professor, Law Institute of the National Research University Belgorod State University, Russia
- Trigub Petr Nikitovich, Doctor of Historical Sciences, Professor, Ukraine
- Tungushbaeva Zina Bajbagusovna, Doctor of Biological Sciences, Kazakh National Pedagogical University named after Abay, Kazakhstan
- Ustenko Sergej Anatolevich, Doctor of Technical Sciences, assistant professor, Nikolaev State University named after V.O. Sukhomlinsky, Ukraine
- Fateeva Nadezhda Mihajlovna, Doctor of Biological Sciences, Professor, Tyumen State University, Russia
- Fatyhova Alevtina Leontevna, Doctor of Education, assistant professor, Bashkir State University (Sterlitamak branch), Russia
- Fedorishin Dmitro Dmitrovich, Doctor of Geological and Mineralogical Sciences, Professor, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine
- Fedotova Galina Aleksandrovna, Doctor of Education, Professor, Novgorod State University, Russia
- Fedyanina Lyudmila Nikolaevna, Doctor of Medical Sciences, Professor, Far Eastern Federal University, Russia
- Habibullin Rifat Gabdulhakovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Kazan (Volga) Federal University, Russia
- Hodakova Nina Pavlovna, Doctor of Education, assistant professor, Moscow City Pedagogical University, Russia
- Hrebina Svetlana Vladimirovna, Doctor of Psychology, Professor, Pyatigorsk State Linguistic University, Russia
- Chervonyj Ivan Fedorovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Zaporizhzhya State Engineering Academy, Ukraine
- Chigirinskaya Natalya Vyacheslavovna, Doctor of Education, Professor, Volgograd State Technical University, Russia
- Churekova Tatyana Mihajlovna, Doctor of Education, Professor, Russia
- Shajko-Shajkovskij Aleksandr Gennadevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Chernivtsi National University. Y. Fedkovich, Ukraine
- Shapovalov Valentin Valerevich, Doctor of Pharmaceutical Sciences, Professor, Kharkov Medical Academy of Postgraduate Education, Ukraine
- Shapovalov Valerij Vladimirovich, Doctor of Pharmaceutical Sciences, Professor, Kharkiv Regional State Administration, Ukraine
- Shapovalova Viktoriya Alekseevna, Doctor of Pharmaceutical Sciences, Professor, Kharkov Medical Academy of Postgraduate Education, Ukraine
- Sharagov Vasilij Andreevich, Doctor of Chemical Sciences, assistant professor, Balti State University "Alecu Russo", Moldova
- Shevchenko Larisa Vasilevna, Doctor of Veterinary Sciences, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
- Shepitko Valerij Yurevich, Doctor of Law, Professor, National Law University named after Yaroslav the Wise, Ukraine
- Shibaev Aleksandr Grigorevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Odessa National Maritime University, Ukraine
- Shishka Roman Bogdanovich, Doctor of Law, Professor, National Aviation University, Ukraine
- Sherban Igor Vasilevich, Doctor of Technical Sciences, assistant professor, Russia
- Elezovich M. Dalibor, Doctor of Historical Sciences, assistant professor, Pristina University. K. Mitrovica, Serbia
- Yarovenko Vasilij Vasilevich, Doctor of Law, Professor, Admiral G.I. Maritine State University Nevelsky, Russia
- Yacenko Aleksandr Vladimirovich, Professor, Institute of Maritime Economics and Entrepreneurship, Scientific Research Design Institute of the Marine Fleet of Ukraine, Ukraine

О журнале О журнале

Международный научный периодический журнал "*Modern Scientific Researches*" получил большое признание среди отечественных и зарубежных интеллектуалов. Сегодня в журнале публикуются авторы из России, Украины, Молдовы, Казахстана, Беларуси, Чехии, Болгарии, Литвы Польши и других государств.

Учрежден в 2017 году. Периодичность выхода: 4 раза в год.

Основными целями журнала являются:

- содействие обмену знаниями в научном сообществе;
- помощь молодым ученым в информировании научной общественности об их научных достижениях;
- создание основы для инноваций и новых научных подходов, а также открытий в неизвестных областях;
- содействие объединению профессиональных научных сил и формирование нового поколения ученых-специалистов в разных сферах.

Журнал целенаправленно знакомит читателя с оригинальными исследованиями авторов в различных областях науки, лучшими образцами научной публицистики.

Публикации журнала предназначены для широкой читательской аудитории – всех тех, кто любит науку. Материалы, публикуемые в журнале, отражают актуальные проблемы и затрагивают интересы всей общественности.

Каждая статья журнала включает обобщающую информацию на английском языке.

Журнал зарегистрирован в INDEXCOPERNICUS.

Про журнал

Міжнародний науковий періодичний журнал "*Modern Scientific Researches*" отримав велике визнання серед вітчизняних і зарубіжних інтелектуалів. Сьогодні в журналі публікуються автори з Росії, України, Молдови, Казахстану, Білорусі, Чехії, Болгарії, Литви, Польщі та інших держав.

Дата заснування в 2018 році. Періодичність виходу: 4 рази на рік

Основними цілями журналу є:

- сприяння обміну знаннями в науковому співтоваристві;
- допомога молодим вченим в інформуванні наукової громадськості про їх наукові досягнення;
- створення основи для інновацій і нових наукових підходів, а також відкриттів в невідомих областях;
- сприяння об'єднанню фахових наукових сил і формування нового покоління вчених-фахівців в різних сферах.

Журнал цілеспрямовано знайомить читача з оригінальними дослідженнями авторів в різних областях науки, кращими зразками наукової публіцистики.

Публікації журналу призначені для широкої читачької аудиторії - усіх тих, хто любить науку. Матеріали, що публікуються в журналі, відображають актуальні проблеми і зачіпають інтереси всієї громадськості.

Кожна стаття журналу включає узагальнюючу інформацію англійською мовою.

Журнал зареєстрований в INDEXCOPERNICUS.

About the journal

The International Scientific Periodical Journal "*Modern Scientific Researches*" has gained considerable recognition among domestic and foreign researchers and scholars. Today, the journal publishes authors from Russia, Ukraine, Moldova, Kazakhstan, Belarus, Czech Republic, Bulgaria, Lithuania, Poland and other countries.

Journal Established in 2018. Periodicity of publication: quarterly

The journal activity is driven by the following objectives:

- Broadcasting young researchers and scholars outcomes to wide scientific audience
- Fostering knowledge exchange in scientific community
- Promotion of the unification in scientific approach
- Creation of basis for innovation and new scientific approaches as well as discoveries in unknown domains

The journal purposefully acquaints the reader with the original research of authors in various fields of science, the best examples of scientific journalism.

Publications of the journal are intended for a wide readership - all those who love science. The materials published in the journal reflect current problems and affect the interests of the entire public.

Each article in the journal includes general information in English.

The journal is registered in the INDEXCOPERNICUS.

Требования к статьям

Статьи должны соответствовать тематическому профилю журнала, отвечать международным стандартам научных публикаций и быть оформленными в соответствии с установленными правилами. Они также должны представлять собой изложение результатов оригинального авторского научного исследования, быть вписанными в контекст отечественных и зарубежных исследований по этой тематике, отражать умение автора свободно ориентироваться в существующем библиографическом контексте по затрагиваемым проблемам и адекватно применять общепринятую методологию постановки и решения научных задач.

Все тексты должны быть написаны литературным языком, отредактированы и соответствовать научному стилю речи. Некорректность подбора и недостоверность приводимых авторами фактов, цитат, статистических и социологических данных, имен собственных, географических названий и прочих сведений может стать причиной отклонения присланного материала (в том числе – на этапе регистрации).

Все таблицы и рисунки в статье должны быть пронумерованы, иметь заголовки и ссылки в тексте. Если данные заимствованы из другого источника, на него должна быть дана библиографическая ссылка в виде примечания.

Название статьи, ФИО авторов, учебные заведения (кроме основного языка текста) должны быть представлены и на английском языке.

Статьи должны сопровождаться аннотацией и ключевыми словами на языке основного текста и обязательно на английском языке. Аннотация должна быть выполнена в форме краткого текста, который раскрывает цель и задачи работы, ее структуру и основные полученные выводы. Аннотация представляет собой самостоятельный аналитический текст и должна давать адекватное представление о проведенном исследовании без необходимости обращения к статье. Аннотация на английском (Abstract) должна быть написана грамотным академическим языком.

Приветствуется наличие УДК, ББК, а также (для статей по Экономике) код JEL (<https://www.aeaweb.org/jel/guide/jel.php>)

Принятие материала к рассмотрению не является гарантией его публикации. Зарегистрированные статьи рассматриваются редакцией и при формальном и содержательном соответствии требованиям журнала направляются на экспертное рецензирование, в том числе через открытое обсуждение с помощью веб-ресурса www.sworld.education.

В журнале могут быть размещены только ранее неопубликованные материалы.

Вимоги до статей

Статті повинні відповідати тематичному профілю журналу, відповідати міжнародним стандартам наукових публікацій і бути оформленими відповідно до встановлених правил. Вони також повинні представляти собою виклад результатів оригінального авторського наукового дослідження, бути вписаними в контекст вітчизняних і зарубіжних досліджень з цієї тематики, відображати вміння автора вільно орієнтуватися в існуючому бібліографічному контексті по піднятим проблемам і адекватно застосовувати загальноприйнятну методологію постановки і вирішення наукових завдань.

Всі тексти повинні бути написані літературною мовою, відредаговані і відповідати науковому стилю мовлення.

Некоректність підбору і недостовірність наведених авторами фактів, цитат, статистичних та соціологічних даних, власних імен, географічних назв та інших відомостей може стати причиною відхилення надісланого матеріалу (в тому числі - на етапі реєстрації).

Всі таблиці і рисунки в статті повинні бути пронумеровані, мати заголовки і посилання в тексті. Якщо дані запозичені з іншого джерела, на нього повинні бути бібліографічні посилання у вигляді примітки.

Назва статті, ПІБ авторів, навчальні заклади (крім основної мови тексту) повинні бути представлені і на англійській мові.

Статті повинні супроводжуватися анотацією та ключовими словами на мові основного тексту і обов'язково англійською мовою. Анотація повинна бути виконана у формі короткого тексту, який розкриває мету і завдання роботи, її структуру та основні отримані висновки. Анотація представляє собою самостійний аналітичний текст і повинна давати адекватне уявлення про проведене дослідження без необхідності звернення до статті. Анотація англійською (Abstract) повинна бути написана грамотною академічною мовою.

Заохочується наявність УДК, ББК, а також (для статей по Економіці) код JEL (<https://www.aeaweb.org/jel/guide/jel.php>)

Ухвалення матеріалу до розгляду не є гарантією його публікації. Зареєстровані статті розглядаються редакцією і при формальному і змістовному відповідно до вимог журналу направляються на експертне рецензування, в тому числі через відкрите обговорення за допомогою веб-ресурсу www.sworld.education.

У журналі можуть бути розміщені тільки раніше неопубліковані матеріали.

Requirements for articles

Articles should correspond to the thematic profile of the journal, meet international standards of scientific publications and be formalized in accordance with established rules. They should also be a presentation of the results of the original author's scientific research, be inscribed in the context of domestic and foreign research on this topic, reflect the author's ability to freely navigate in the existing bibliographic context on the problems involved and adequately apply the generally accepted methodology of setting and solving scientific problems.

All texts should be written in literary language, edited and conform to the scientific style of speech. Incorrect selection and unreliability of the facts, quotations, statistical and sociological data, names of own, geographical names and other information cited by the authors can cause the rejection of the submitted material (including at the registration stage).

All tables and figures in the article should be numbered, have headings and links in the text. If the data is borrowed from another source, a bibliographic reference should be given to it in the form of a note.

The title of the article, the full names of authors, educational institutions (except the main text language) should be presented in English.

Articles should be accompanied by an annotation and key words in the language of the main text and must be in English. The abstract should be made in the form of a short text that reveals the purpose and objectives of the work, its structure and main findings. The abstract is an independent analytical text and should give an adequate idea of the research conducted without the need to refer to the article. Abstract in English (Abstract) should be written in a competent academic language.

The presence of UDC, BBK

Acceptance of the material for consideration is not a guarantee of its publication. Registered articles are reviewed by the editorial staff and, when formally and in substance, the requirements of the journal are sent to peer review, including through an open discussion using the web resource www.sworld.education

Only previously unpublished materials can be posted in the journal.

Положение об этике публикации научных данных и ее нарушениях

Редакция журнала осознает тот факт, что в академическом сообществе достаточно широко распространены случаи нарушения этики публикации научных исследований. В качестве наиболее заметных и вопиющих можно выделить плагиат, направление в журнал ранее опубликованных материалов, незаконное присвоение результатов чужих научных исследований, а также фальсификацию данных. Мы выступаем против подобных практик.

Редакция убеждена в том, что нарушения авторских прав и моральных норм не только неприемлемы с этической точки зрения, но и служат преградой на пути развития научного знания. Потому мы полагаем, что борьба с этими явлениями должна стать целью и результатом совместных усилий наших авторов, редакторов, рецензентов, читателей и всего академического сообщества. Мы призываем всех заинтересованных лиц сотрудничать и участвовать в обмене информацией в целях борьбы с нарушением этики публикации научных исследований.

Со своей стороны редакция готова приложить все усилия к выявлению и пресечению подобных неприемлемых практик. Мы обещаем принимать соответствующие меры, а также обращать пристальное внимание на любую предоставленную нам информацию, которая будет свидетельствовать о неэтичном поведении того или иного автора.

Обнаружение нарушений этики влечет за собой отказ в публикации. Если будет выявлено, что статья содержит откровенную клевету, нарушает законодательство или нормы авторского права, то редакция считает себя обязанной удалить ее с веб-ресурса и из баз цитирования. Подобные крайние меры могут быть применены исключительно при соблюдении максимальной открытости и публичности.

Положення про етику публікації наукових даних і її порушеннях

Редакція журналу усвідомлює той факт, що в академічній спільноті досить широко поширені випадки порушення етики публікації наукових досліджень. В якості найбільш помітних можна виділити плагиат, відправлення в журнал раніше опублікованих матеріалів, незаконне привласнення результатів чужих наукових досліджень, а також фальсифікацію даних. Ми виступаємо проти подібних практик.

Редакція переконана в тому, що порушення авторських прав і моральних норм не тільки неприйнятні з етичної точки зору, але і служать перешкодою на шляху розвитку наукового знання. Тому ми вважаємо, що боротьба з цими явищами повинна стати метою і результатом спільних зусиль наших авторів, редакторів, рецензентів, читачів і усієї академічної спільноти. Ми закликаємо всіх зацікавлених осіб співпрацювати і брати участь в обміні інформацією з метою боротьби з порушенням етики публікації наукових досліджень.

Зі свого боку редакція готова докласти всіх зусиль до виявлення та припинення подібних неприйнятних практик. Ми обіцяємо вживати відповідних заходів, а також звертати пильну увагу на будь-яку надану нам інформацію, яка буде свідчити про неетичну поведінку того чи іншого автора.

Виявлення порушень етики тягне за собою відмову в публікації. Якщо буде виявлено, що стаття містить відвертий наклеп, порушує законодавство або норми авторського права, то редакція вважає себе зобов'язаною видалити її з веб-ресурсу і з баз цитування. Подібні крайні заходи можуть бути застосовані виключно при дотриманні максимальної відкритості і публічності.

Regulations on the ethics of publication of scientific data and its violations

The editors of the journal are aware of the fact that in the academic community there are quite widespread cases of violation of the ethics of the publication of scientific research. As the most notable and egregious, one can single out plagiarism, the posting of previously published materials, the misappropriation of the results of foreign scientific research, and falsification of data. We oppose such practices.

The editors are convinced that violations of copyrights and moral norms are not only ethically unacceptable, but also serve as a barrier to the development of scientific knowledge. Therefore, we believe that the fight against these phenomena should become the goal and the result of joint efforts of our authors, editors, reviewers, readers and the entire academic community. We encourage all stakeholders to cooperate and participate in the exchange of information in order to combat the violation of the ethics of publication of scientific research.

For its part, the editors are ready to make every effort to identify and suppress such unacceptable practices. We promise to take appropriate measures, as well as pay close attention to any information provided to us, which will indicate unethical behavior of one or another author.

Detection of ethical violations entails refusal to publish. If it is revealed that the article contains outright slander, violates the law or copyright rules, the editorial board considers itself obliged to remove it from the web resource and from the citation bases. Such extreme measures can be applied only with maximum openness and publicity.

УДК 519.674

**APPLICATION OF MATHEMATICAL MATHCAD PACKAGE FOR
VISUALIZING THE RESULTS OF CALCULATIONS.****ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ МАТЕМАТИЧНОГО ПАКЕТУ MATHCAD ДЛЯ
ВІЗУАЛІЗАЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ РОЗРАХУНКУ**

Sitnikov A.V. / Ситніков О.В.

ORCID: 0000-0002-6806-1665

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського», Київ, Перемоги, 37

National Technical University of Ukraine

“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, Kyiv, Peremohy, 37

Анотація. В роботі розглядається задач графічної інтерпретації результатів математичних розрахунків. Розглянуто спосіб візуалізації результатів математичних обчислень та задач стереометрії. Приведено приклади, що доповнюють аналітичні обчислення математики результатами отриманими за допомогою пакету MathCad. В статті наведено приклад автоматизації процесу побудови графічних залежностей та представлення учням візуальних результатів побудови.

Однією із самих складних задач курсу стереометрії в середніх навчальних закладах – є задача вписати одну фігуру в іншу, з розрахунком координат точок дотику. MathCad – не просто дозволяє виконати побудову, а і переглянути під різними кутами отриманий результат, що дає можливість більш детально дослідити поставлену задачу.

Новизною даного матеріалу є використання в навчальному процесі прикладів побудов параметричних графіків, побудова систем ліній одного рівня, для визначення значень тривимірної побудови функції 2-х змінних та побудова перетину двох поверхонь з можливістю розгляду побудови під різними кутами зору.

Ключові слова: візуалізація, MathCad, стереометрія, параметричний графік, аналітичні розрахунки.

Вступ.

При вивченні елементарної математики в середніх навчальних закладах та вищої математики у ВНЗ основною задачею є формування представлень про ідеї та методи, формування математичної моделі, що адекватна досліджуваному реальному об'єкту. Існує хибне твердження, що учень, який розв'язує математичні задачі за допомогою персонального комп'ютера не вивчить основних підходів до їх розв'язку.

За допомогою комп'ютерних засобів розв'язання задач можна не тільки отримувати числові значення, а і будувати графічну інтерпретацію (візуалізацію), яку в подальшому можна спів ставити з аналітичним розрахунком.

Проблематика застосування MathCad при вивченні математики розглянуто в роботах [1,2]. Вказано на доцільність використання зазначеного програмного продукту, переваги при дослідженні задач вищої математики. Однак деякі математики категорично проти використання електронних засобів для вирішення математичних задач, спираючись на те, що математичні задачі повинні бути розв'язані аналітично [3]. Однак слід розуміти, що MathCad не замінює, а доповнює процес вивчення математики та дозволяє спів ставляти результати. В вищих навчальних закладах MathCad вже використовується як

засіб для розв'язання складних математичних задач.

Згідно результатів попередніх досліджень для розв'язання задач з графічною інтерпретацією результатів необхідно розвинути просторове мислення у учнів. Дана здібність може бути розвинута за допомогою комп'ютерної візуалізації розрахунків.

Основний текст

Розгляд задач по застосуванню *MathCad*, розпочнемо з самої простішої задачі – побудова графіка функції з відміткою точок по яких відбувається побудова (у вузлах символами обраної форми) [4]. Побудову вчитель може показувати інтерактивно, або статично в презентації чи на плакаті. Беручи до уваги зацікавленість учнями комп'ютерної техніки з молодшого віку дана реалізація побудови приверне більшу увагу, ніж звичайна побудова на дошці.

Коли починають вивчатися системи рівнянь, то досить зручно приводи приклади графічного розв'язку систем рівнянь використавши трасування в графіка і показавши точку, що являє собою результат розв'язку.

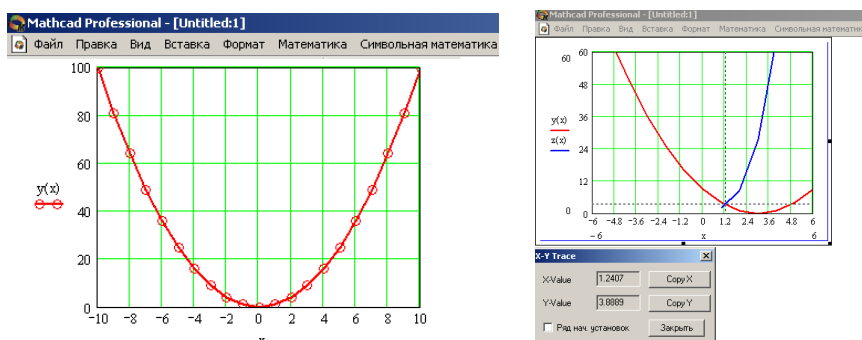

Рис. 1. Побудова графіка з вузлами та двох кривих

На рисунку 1 приведено знаходження точки, що є результатом вирішення системи рівнянь : $y=(3-x)^2$ та $y \cdot x=x^4+1$. Як можна бачити з прикладу результати не є цілими числами, а система в свою чергу складається з нелінійних рівнянь. Рекомендації до вчителів – дати можливість учням спів ставити результати.

При вивченні графіків тригонометричних функцій доцільність використовувати *MathCad* буде при поясненні таких термінів, як амплітуда і фаза (рис.2)

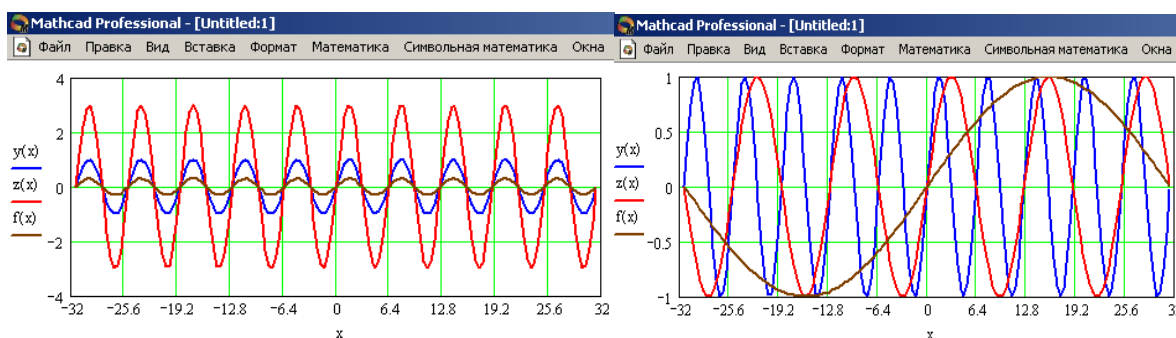

Рис. 2. Побудова графіків тригонометричних функцій

В *MathCad* передбачена можливість анімації, тобто зробити параметр амплітуди (фази) змінним в циклі і дивитися на поведінку графіка функції, або в презентації спочатку представити декілька графіків окремо в різних системах

координат, а потім сумістити в одному. Також можна показувати динамічний вплив параметра амплітуди (фази) – змінюючи в програмному середовищі відповідне значення. Тригонометричні задачі передбачають побудову параметричного графіка (епі- та гіпоциклоїди) [4], *MathCad* – значно спрощує побудову годографа параметричного графіка, дає можливість дослідити вплив ряду параметрів на вигляд побудови (рис. 3).

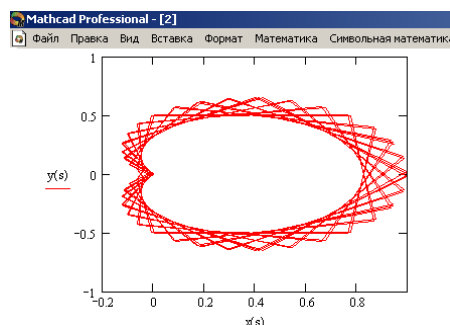

Рис. 3. Параметричний графік

Стереометрія призначена для розвитку в учнів просторового мислення, але якщо в учня виникають проблеми з побудовою, то *MathCad* може стати одним із засобів розвитку просторового мислення. *MathCad* дає можливість обертати фігуру та дивитися під різними кутами нахилу (рис. 4).

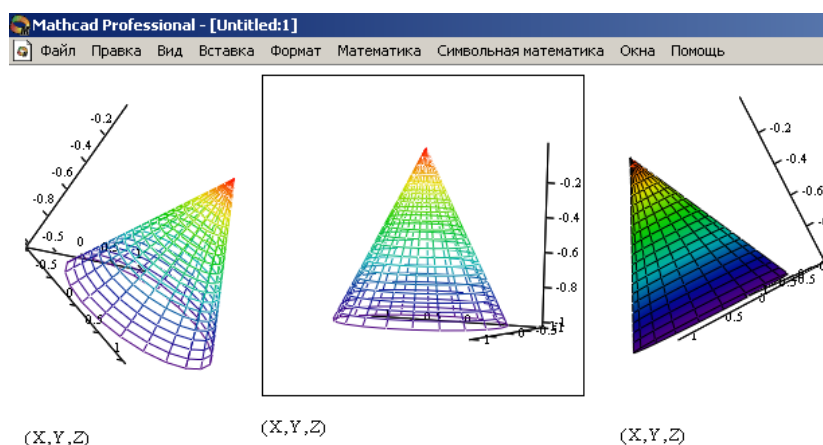

Рис.4 Стереометрична фігура під різними кутами та приклад зафарбування поверхні

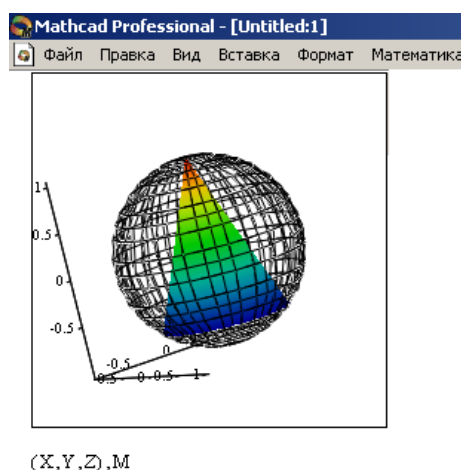

Рис.5. Побудова вписаної та описаної стереометричної фігури

Більш складною задачею є побудова перетинів двох фігур стереометрії.

На рисунку 5 приведено приклад побудови конуса вписаного в кулю. Візуалізація поставленої задачі дає можливість переглянути побудову перетину двох фігур під різними кутами обзору та отримати інформацію про координати точок перетин.

Курс вищої математики, спеціалізовані розділи математики, що вивчаються в вищих навчальних закладах, може містити рад задач, які пов'язані із дослідженням значення функції, отримання масиву її значень, побудова графіку функції 2-х змінних [4].

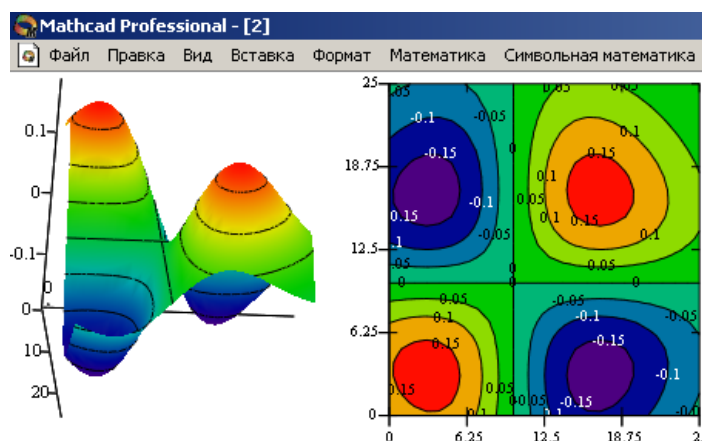

Рис.6. Побудова функції двох змінних

На рисунку 6 представлено приклад побудови графіка функції $F(x,y)=\sin(x*y)*\exp(-(x^2+y^2))$ та отримано систему ізоліній з нанесенням значень рівнів – значень функції.

Висновки.

Були розглянуті матеріали, що дали можливість побачити які є переваги математичного пакету *MathCad* при вивченні та розв'язанні задач математики. А також використовувати для перевірки адекватності отриманих розрахунків, підтвердивши аналітичні розрахунки програмною реалізацією та графічною візуалізацією.

Література:

1. Ворохобиний Я.В., Казначеева О.Х. Научное и прикладное использование современных информационных систем и технологий в подготовке IT-специалистов// Невинномысск: НГГТИ, 2011. - 230с.
2. Ключева В.П., Часов К.В. Интерактивный документ с использованием MathCad при изучении математики // Успехи современного естествознания. – Москва: Академия Естествознания, 2012. – №5 - С. 51-53
3. Гурьяшова Р.Н., Шеянов А.В. Информатика. Пакет Mathcad: Учебное пособие // Н. Новгород: Изд-во ФГОУ ВПО ВГАВТ, 2005. -140 с.
4. Ситніков О.В. Основи роботи з MathCad. Методичні вказівки до виконання комп'ютерного практикуму з дисципліни «Комп'ютерні технології та програмування -2. Програмні засоби для числового аналізу»//Київ: НТУУ «КПІ ім. І. Сікорського», 2015. - 101с.

5. Киселев А.П. Геометрия. Планиметрия.Стереометрия. Учебник под ред. профессора Н.А. Глаголева.// Москва: ФИЗМАТЛИТ, 2004. - 328 с.

Abstract. *The problems of graphical interpretation of results of mathematical calculations are considered in the work. A method of visualizing the results of mathematical calculations and stereometry problems is considered. Examples are given that complement the mathematical calculations of mathematics with the results obtained using the MathCad package. The article provides an example of automating the process of building graphical dependencies and presenting to students the visual results of construction.*

One of the most difficult tasks of the course of stereometry in secondary schools is the task of fitting one figure into another, with the calculation of the coordinates of the touch points. MathCad - not only allows you to perform the construction, but also to view the result obtained at different angles, which makes it possible to explore the task in more detail.

The novelty of this material is the use in the educational process of examples of constructions of parametric graphs, the construction of systems of lines of one level, to determine the values of three-dimensional construction of the function of 2 variables and the construction of the intersection of two surfaces with the possibility of considering the construction at different angles of view.

Key words: *visualization, MathCad, stereometry, parametric schedule, analytical calculations*

УДК: 37.035.6:371(477.8) "YIII / XIX"

EDUCATIONAL ACTIVITY OF UKRAINIAN WRITERS AND EDUCATORS
OF WESTERN UKRAINE AT THE END OF THE 17TH - 30TH YEARS OF
THE XXTH CENTURYОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ-ПЕДАГОГІВ ЗАХІДНОЇ
УКРАЇНИ КІНЦЯ ХУІІІ – 30-ТИХ РОКІВ ХХСТ

М. Bagriy / М. Барпій

cand. philol. scienc / канд. філол. наук,

"Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"
Pedagogical University "Vasyl Stefanyk Precarpathian National University"

Анотация. Літературна спадщина письменників-педагогів кінця ХУІІІ – 30-тих років ХХст, які працювали у школах Галичини, Буковини й Закарпаття, є достовірним джерелом інформації про розвиток шкільництва та становище вчителів в зазначений історичний період. Будівництво освітньо-виховної справи досліджуваного періоду вимагало ініціативних, відданих своїй справі людей, які б узяли керівництво цим процесом у свої руки, і засобів, що б забезпечили виконання поставлених завдань.

Ключові слова: освіта, письменники-педагоги, Західна Україна, вчителі, шкільництво.

Вступ.

Зміст шкільної освіти Австро-Угорської влади обстоював думку, що "держава не може прагнути, щоб у дітей селян розвивався нахил до вченості, не може бажати, щоб у них пробуджувались хоч би потяг до неї, тому що суспільство потребує багато діяльних рук, а не багато вчених. Отже, держава змушена вимагати, щоб діти селян виростили досвідченими і зграбними ремісниками, розторопними, побожними та задоволеними християнами, і, зокрема, вдячними, вірними і покірними підданими монарха... З цією метою хай вони вивчають за вимогами сучасних шкільних порядків: а) християнську науку; б) господарську справу і сільське господарство; в) обов'язки підданого перед своїм монархом, паном та іншими начальниками; г) обов'язок вірно, по-геройськи і чесно служити у війську, як личить справжньому захисникові батьківщини; д) і, на кінець, хай вчаться читати, писати і рахувати" [8, 317].

Виклад основного матеріалу дослідження.

Тож, як засвідчує "Політична устава шкільна", головним завданням школи було не розвиток здібностей і задатків школярів (теорія "сродної праці" за Г. Сковородою), уміння мислити, аналізувати, а вишкіл вірних підданих імперії. За основу розвитку системи освіти у законі є становий поділ суспільства. Проте громадськість та інтелігенція Західної України не погоджувалась з такими засновницькими ідеями правлячого уряду.

Саме тому лунали критичні зауваження з боку західноукраїнських освітян і письменників щодо мети виховання підростаючого покоління українців у школі, принципів шкільництва та наявним у викладацькому матеріалі нехтування історичним минулим краю. Проаналізуємо освітню діяльність українських письменників-освітян та громадських діячів у хронологічному порядку становлення вітчизняної педагогіки.

Одним з перших будителів українства на Галичині, по праву вважається

Лука Данькевич або Лука з Ракова (1791-1867 рр.) – український письменник, байкар, священик і громадський діяч. Як громадський представник він був вибраний в 1848-1849 роках очільником Руської Ради в Стрию, а коли перебрався до Коломиї то zorganizував Руське літературне товариство (1864 р.) і бурсу для бідних учнів в Коломиї. Він активно співпрацював з періодичними виданнями, зокрема: "Вінок русинам на обжинки" (1847 р.), в газетах "Зоря Галицька", "Новини", "Вісник русинів", "Голос народний", в збірнику "Галичанин" він вів завдяки передруку його статей-роздумів, поезій та байок [6, 174].

Активним просвітником на початку XIX ст. є закарпатський греко-католицький священик, поет і культурний діяч, письменник, один із перших професійних вчених-педагогів у Західній Україні – Олександр Духнович (1803-1865 рр.). Він співпрацював у газетах "Вісник", "Заря Галицкая", "Церковная газета"; зіграв важливу роль у відкритті більше 70 початкових народних шкіл на Закарпатті; заснував товариство "Литературное заведение Пряшевское", що підготувало до видання 12 букварів, багато шкільних підручників, альманахів, календарів. Він написав перший у Західній Україні підручник з педагогіки "Народная педагогия в пользу училищ и учителей сельских" (1857 р.) [6, 213]. Автор також обстоював принципи свідомості, доступності та ґрунтовності засвоєння знань [2].

Український письменник романтичного напрямку, предвісник українського національного відродження Буковини був Юрій Федькович (Осип-Юрій Адальбертович Федькович) (1834-1888 рр.). За висловом І. Франка він ввійшов в історію Української літератури як "Буковинський Кобзар" [5].

У контексті нашого дослідження важливим в творчій спадщині Ю. Федьковича є ідея народності. Так, у статті "Про школу і шкільні підручники" він зазначав, що головний критерій народності – народна мова, народні звичаї, народна поезія. Ю. Федькович вважав, що вчитель повинен постійно вдосконалювати свою педагогічну майстерність [4].

Український письменник, композитор, музично-культурний діяч, православний священик, педагог, редактор часописів Буковини, художник Воробкевич Сидір Іванович (1836-1903 рр.) був одним з "перших жайворонків нової весни нашого народного відродження".

Сидір Воробкевич писав українською, німецькою та румунською мовами. У літературному доробку письменника – вірші, поеми, оповідання, повісті реалістичного й романтичного характеру. Багато уваги він приділяв молоді: уклав пісенники для початкової школи, створив посібники з теорії музики й співу та ін. Виступаючи одночасно як композитор і письменник, він створює чимало віршів, пісень для дітей ("Рідна мова", "То наші любі, високі Карпати", "Веснянка", "Осінь").

Внесок педагога, просвітителя і громадського діяча Омеляна Поповича у розвиток освіти краю та національної свідомості буковинців за суттю можна назвати революційною українському шкільництві Буковини. Завдяки йому у нашому краї було засновано 200 українських шкіл, в яких навчалось понад 40000 дітей. Розуміючи значення освіти для народу, педагог докладав немало

зусиль для втілення у життя своїх планів щодо освіти, домагаючись викладання предметів в школах українською мовою (руською). Педагогічну діяльність поєднував із науково-методичною та редакційно-видавничою справою [4].

Як вказує М. Галушчинський, одним із найважливіших принципів освітньої роботи цього етапу формування українського шкільництва мало бути її поглиблення: "Освітня праця домагається перше всього глибини, а що йно через неї ширини, домагається здорових, сильних, самодіяльних найменших клітин, а не штучного розросту централі на глиняних ногах. Тут відповідна метода праці рішаюча. Тимчасом у виборі методи праці зістає право найменшого опору, чисельність, охота попису, добуття за всяку ціну дешевої популярности. Поміж уживаними у нас засобами освітньої праці подибуємо: курси неграмотних, грімкі читання, бібліотеки, виклади, аматорські вистави й концерти і народні свята" [1].

Цікавим є досвід Івана Копача (1870-1952 рр.) як шкільного інспектора у Галицькій крайовій шкільній раді та візитатора українських шкіл кураторії Львівської округи. І. Копач є автором наукових праць і рецензій у "Записках НТШ", українських часописах; редактор шкільних підручників. Співавтор підручника вправ із латинської мови для гімназій, автор книги "З моїх сокільських споминів" (1934 р.) [3, 352].

Автором 23 підручників та посібників для шкіл, у тому числі – підручника української мови для угорських шкіл був Олександр Іванович Маркуш (1891-1971 рр.). Серед них такі, як "Рідне слово", "Підручник української мови для угорських шкіл", "Нова Європа", "Далеким світом" та інші. Також він відзначився як укладача українсько-угорського термінологічного словника (1923 р.) [3, 218].

На початку ХХ ст. з'являються публікації, в яких відстоювався світський характер освіти, її практична спрямованість (про це йшлося ще у другій половині ХІХ ст. Наприклад, Г. Врецьона вважав, що тільки через працю і гру можна здійснювати навчання. Він запропонував перелік робіт, які мали б виконати учні під час навчання) [2, 22].

За результатами дослідження встановлено, що важливу роль у реалізації освітньо-виховних завдань і формуванні педагогічно-просвітницьких орієнтирів мала діяльність громадських культурно-освітніх та педагогічних, заснованих й очолюваних визначними представниками західноукраїнської інтелігенції: педагогами, письменниками та освітніми діячами Західної України ("Просвіта" у Галичині, Закарпатті, на Волині, "Руська бесіда" й "Українська школа" на Буковині, галицьке та закарпатське педагогічні товариства й "Учительські громади", галицько-буковинська "Взаємна поміч українського вчителства", галицько-волинське товариство "Сільський господар" та ін.).

Висновки з дослідження.

Отже, перед педагогами повстало завдання практичної побудови діяльності шкіл з урахуванням нових теоретичних розробок що до її мети. Для цього потрібно було постійно працювати над розвитком теоретичних положень організації в нових умовах процесу навчання та його основних компонентів. У працях М. Грушевського, І. Франка, І. Ющишина та інших продовжувалася

розробка теоретичних засад національної освіти. Головними принципами побудови навчального процесу в українських закладах освіти Західної України науковці вважали постійне вивчення індивідуальності дитини, здійснення "виховуючого навчання", врахування досягнень психології, доступності в навчанні.

Викладена у статті освітня діяльність письменників-педагогів повинна мати ефективне застосування в організації навчання учнів та студентів, а це національний характер освіти, її народність, повага до рідної мови, формування християнських цінностей, культури і моралі з метою виховання справжніх українців.

Література:

1. Галущинський М. Освітні завдання. Заграва. 1923. Чис. 1. С. 8-11.
2. Духнович О. Вибрані твори / Упорядкування, вступна стаття «Сходінки у безсмертя: життєвий і творчий шлях Олександра Духновича» (5-16), підготовка текстів та примітки Д. М. Федаки. Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2003. 568 с.
3. Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX ст.: У 2 кн.: Підручник / За ред. проф. О.Д. Гнідан. К.: Либідь, 2005. 624 с.
4. Ковалець Л. Юрій Федькович як правозаступник селян у сервітутному процесі : [до 175-літнього ювілею письменника і громадсько-культурного діяча]. *Київська старовина*. 2009. № 3. С. 150-158.
5. Лекції з історії світової та вітчизняної культури. Яртіся: 5. Національно - культурне відродження у Галичині [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://slv.com.ua/bookz/210/7989.html>
6. Сірополко Степан. Історія освіти в Україні. Київ: Наук думка, 2001. 912 с.
7. ЦДІА України в м. Львові, ф. 309, оп. 1, од. зб. 391, арк. 102-103.
8. Франко І. Теорія і розвій історії літератури. Т. 40. К. : Наукова думка, 1976. 440 с.
9. *Galicyskie wspomnienia szkolne* / pod. red. A. Knota. Krakow, 1955. S. XX.

Abstract.. *The literary heritage of the literary-pedagogical staff of the end of the 17th - 30th years of the Xth century, which worked in the schools of Galicia, Bukovina and Transcarpathia, is a reliable source of information on the development of the school and the situation of the teacher in the specified historical period. Construction of the educational and educational work of the investigated period required the initiative, devoted to the work of people who would take the leadership of this process into their own hands, and the means that would ensure the fulfillment of the tasks.*

Key words: *education, writers, teachers, Western Ukraine, teacher, schooling.*

Статья отправлена: 27.05.2020 р.

© Багрій М.А.

УДК 338.48:[373.2.016:796-028.31

**THE INFLUENCE OF CHILDREN'S TOURISM ON THE BODY OF
PRESCHOOL CHILDREN AND ITS CLASSIFICATION****ВПЛИВ ДИТЯЧОГО ТУРИЗМУ НА ОРГАНІЗМ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ТА
ЙОГО КЛАСИФІКАЦІЯ****Lisnevskaya N.V./Лісневська Н.В.**

с.р.с., senior lecturer /к.п.н., ст. викладач

ORCID:ID 0000-0001-7910-7932

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv national pedagogical university,

Gluhov, Kyievo-Moskovska, 22, 41400

Глухівський національний педагогічний університет

імені Олександра Довженка, Глухів, вул. Києво-Московська, 22, 41400

Анотація. У статті розкривається значення туризму для здоров'я та фізичного й розумового розвитку дітей дошкільного віку. Визначаються та розглядаються завдання туризму. Подається огляд класифікацій видів туризму. Здійснюється детальний аналіз і характеристика видів дитячого туризму, які можна застосовувати у практиці роботи ЗДО.

Ключові слова: дитячий туризм, класифікація видів туризму, види дитячого туризму, туристсько-краєзнавча діяльність.

Постановка проблеми.

Туризм є одним із важливих засобів гармонійного розвитку населення, зокрема дитячого, зміцнення їхнього здоров'я, залучення широких мас населення до занять фізичною культурою, який сприяє фізичному, психічному (емоційному та інтелектуальному), соціальному, духовному (моральному) розвитку дитини. В умовах ЗДО у системі фізкультурно-оздоровчої роботи дитячий туризм зарекомендував себе, як ефективна форма активного відпочинку, яка дозволяє при мінімальних витратах часу, збільшити резерви здоров'я дітей, відновити їх сили, працездатність, задовольнити зростаючий організм у руховій активності, розширити функціональні можливості, збагатити руховий досвід, поповнити обсяг знань у галузі фізичної культури, туризму, краєзнавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У Законі України «Про фізичну культуру і спорт» (нова редакція) (2018), [2] у ст. 4 фізична культура та спорт розглядаються як важливий чинник всебічного розвитку особистості та формування здорового способу життя; досягнення фізичної та духовної досконалості людини, формування патріотичних почуттів у громадян.

У законі України «Про туризм» (нова редакція) (2015) [1] у статті 1 поняття «туризм» тлумачиться як тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає.

Великого значення дитячому туризму як засобу оздоровлення та розвитку надають такі педагоги: Т. Андрущенко, Т. Грицишина, Т. Зав'ялова, В. Поліщук; дитячий туризм як суспільне явище розглядає Ю. Кан; питання краєзнавчо-туристської діяльності в закладах дошкільної освіти розкрито у

працях Н. Пангелова, Д. Мазохи; аспекти оптимізації рухової активності дітей старшого дошкільного віку у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності – Т. Круцевич. Так, у своєму дисертаційному дослідженні В. В. Поліщук [6] відмітив, що дитячий туризм сприяє вдосконаленню як рухової сфери, так і сприяє розвитку компонентів розумових здібностей.

Мета статті.

Розкрити значення туризму та завдання туристсько-краєзнавчої діяльності для здоров'я й фізичного розвитку дошкільників, проаналізувати класифікацію видів туризму та дати характеристики лише тим, які можна застосовувати у практиці роботи ЗДО.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Туризм – це один із видів активного відпочинку, який сприяє не тільки відновленню сил людини та її оздоровленню, але й реалізує спортивні, культурні та розважальні цілі. Туризм можна вважати різнобічним виховним засобом для розвитку духовних і фізичних сил, формування характеру й оволодіння життєво-необхідними навичками та вміннями. Оскільки в умовах походу доводиться переборювати природні труднощі та перешкоди, з якими неминуче пов'язана будь-яка подорож, туристи загартовують свій організм, розвивають фізичні якості: силу, спритність, витривалість, гнучкість, швидкість, а також набувають навичок похідного життя: вчаться складати рюкзак, напинати намет, розводити вогнище, готувати їжу тощо. Крім того, вони вивчають природні особливості місцевості: спостерігають за флорою та фауною, здійснюють фенологічні та метеорологічні спостереження, знайомляться з ресурсами корисних копалин, збирають колекції для гербарію, музеїв. Варто також відмітити те, що туризм сприяє естетичному вихованню, розвиває почуття прекрасного. Отже, заняття туризмом позитивно впливають на всі системи організму, фізично й психічно розвиваючи його, а тривале перебування на свіжому повітрі сприяє загартуванню організму, підвищує його опірність зовнішнім впливам, різним захворюванням.

Аналізуючи можливості туристсько-краєзнавчої діяльності можна визначити ряд *завдань*, які вона реалізує: екологічні, краєзнавчі, тренувальні, освітні, виховні, оздоровчі, туристичні, виконання яких можна співвіднести і з вихованням дошкільників [5]:

1. Навчити дітей: - сприяти відродженню духовності, національної свідомості, любові до рідної країни; - правильно, не завдаючи шкоди природі, збирати колекції, цінні природні матеріали, лікарські рослини; - поповнювати зібраними під час походів та екскурсій матеріалами краєзнавчі музеї чи куточки, створювати нові; - стежити за екологічним станом довкілля та, за потреби, ознайомлювати з результатами досліджень громадськість; - орієнтуватись на місцевості; - долати перешкоди.

2. Виховувати у дітей: - морально-вольові якості; - повагу до праці людини та до неї самої.

3. Сприяти: - збагаченню досвіду спільної діяльності й спілкуванню; - особистісному розвитку кожного учасника; - оздоровленню, підвищенню рівня фізичної підготовленості учасників.

4. Підвищувати: - результативність навчання й виховання використовуючи приклади із оточуючого середовища.

Перелічені завдання з успіхом реалізуються в різних видах туризму. Класифікація туризму має важливе практичне значення, що потребує ретельного аналізу. У Законі України «Про туризм» (нова редакція) (2015) [1] у статті 4 визначаються різні організаційні види туризму. Розглянемо їх детальніше. Залежно від категорій осіб, які здійснюють туристичні подорожі (поїздки, відвідування), їх цілей, об'єктів, що використовуються або відвідуються, чи інших ознак існують такі *види* туризму: дитячий; молодіжний; сімейний; для осіб похилого віку; для осіб з інвалідністю (зі змінами, внесеними згідно із Законом № 2581-VIII від 02.10.2018); культурно-пізнавальний; лікувально-оздоровчий; спортивний; релігійний; екологічний (зелений); сільський; підводний; гірський; пригодницький; мисливський; автомобільний; самодіяльний [1]. Особливості здійснення окремих видів туризму встановлюються законом. Із вищезазначених видів туризму не всі ми можемо застосовувати в ЗДО, як-от: молодіжний, для осіб похилого віку; релігійний; підводний; мисливський. Ці види туризму, з тих чи інших причин, не підходять для дітей дошкільного віку.

Аналізуючи наукову літературу [3; 4; 5] ми дійшли висновку, що класифікація туризму різноманітна, в основі якої покладені наступні критерії: - у залежності від мети подорожі; - за терміном поїздки; - залежно від засобу пересування та виду транспорту; - залежно від характеру подорожі; - за сезонністю; - за рівнем організованості; - відповідно до демографічного показника та соціального складу учасників подорожі; - за спрямованістю туристських потоків; - за принципом оплати; - за спеціалізованою організацією; - за формою організації подорожей; - за масштабом. Слід відмітити, що всі види туризму тісно переплітаються між собою. Розглянемо більш детальніше лише ті види, які можна застосовувати у практиці роботи ЗДО.

Види дитячого туризму

- *Залежно від мети подорожі* туризм може бути: - пізнавальний або екскурсійний (для ознайомлення з природними, історико-культурними пам'ятками, музеями, театрами, також із життям і традиціями народів інших країн); - рекреаційний (для відновлення життєвих сил дитини, оздоровлення); - розважальний (подорож з метою розваг і відпочинку); - гірський (подорож гірською місцевістю); - спортивний (для покращення фізичної підготовки та вдосконалення дітей, виховання в них морально-вольових якостей);
- *За терміном подорожі* туризм може бути: - поїздка вихідного дня (вікенди) (у вихідні та святкові дні, термін 2-3 дні); - середньої тривалості (приблизно один-два тижні).
- *Залежно від засобу пересування та виду транспорту* розрізняють туризм: - пішохідний; - лижний; - на санях; - автотуризм; - авіатуризм; - залізничний; - морський.
- *Залежно від характеру подорожі* туризм може бути: - гірський; - сухопутно-рівнинний; - підземний (печерний); - водний; - комбінований.

- *Відповідно до сезону* розрізняють туризм: - зимовий; - літній; - у міжсезоння.
- *За рівнем організованості* туризм буває: - самодіяльний (маршрут розробляють і мандрують самостійно, без туристичної фірми); - організований або плановий (подорож за розробленою туристичною фірмою програмою).
- *Відповідно до демографічного та соціального складу учасників подорожі* розрізняють: - дитячий; - сімейний.
- *За спрямованістю туристичних потоків*: - у межах країни; - за межами країни.
- *Відповідно до принципу оплати* буває: - комерційний туризм (оплата самим туристом); - соціальний туризм (часткова або повна оплата установами або організаціями).
- *За спеціалізованою організацією* розрізняють такий туризм: - спортивний; - спелеотуризм; - екологічний; - етнографічний.
- *За формою організації подорожей* буває: - плановий туризм (одноденний або багатоденний, організовуються туристсько-екскурсійною фірмою, з харчуванням, обслуговуванням, транспортними засобами) - самодіяльний (організуються зусиллями та засобами самих учасників).
- *За масштабом*: - місцевий туризм (у межах свого району, області, краю); - дальній (у райони за межами місця проживання або за межі країни).

Висновки.

Туризм як один із видів активного відпочинку має широко застосовуватись у роботі з дітьми дошкільного віку в умовах ЗДО, оскільки він сприяє відновленню сил, оздоровленню, оволодінню життєво-необхідними навичками та вміннями, здійснює всебічний (фізичний і психічний) розвиток організму дошкільників, виховує морально-вольові якості, формує характер. У практиці роботи ЗДО можна використовувати різноманітні види дитячого туризму, у залежності від можливостей закладу та батьків. Використання будь-якого виду дитячого туризму позитивно впливає на організм дітей дошкільного віку.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в аналізі форм туризму, у визначенні та характеристиці форм дитячого туризму, які можна застосовувати в ЗДО.

Література

1. Закон України «Про туризм», нова редакція. Київ, 2015. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1282-15>
2. Закон України «Про фізичну культуру і спорт», нова редакція. Київ, 2018. Режим доступу: <https://zakon.help/law/3808-xii/edition03.07.2018/page3>
3. Вяткин Л. А., Е. В. Сидорчук. Туризм и спортивное ориентирование. М.: Академия, 2008. 208 с.
4. Курилова В. И. Туризм. М.: Просвещение, 1988. 224 с.

5. Пангелов Б. П. Організація і проведення туристсько-красознавчих подорожей. К. : Академвидав, 2010. 245 с.

6. Поліщук В. В. Розвиток рухових і розумових здібностей дітей 5 і 6 років життя в процесі фізичного виховання засобами дошкільного туризму : дис. ... канд. наук з фіз. вих. і спорту / В. В. Поліщук. Переяслав-Хмельницький, 2008. 266 с.

Abstract. The article notes that tourism is one of the important means of harmonious development of preschool children, strengthening their health, which contributes to their physical, mental (emotional and intellectual), social, spiritual (moral) development. reveals the importance of tourism for the health and physical and mental development of preschool children. Children's tourism as a mean of rehabilitation and development of children is given great importance, which is highlighted in the works of pedagogues: T. Andrushchenko, T. Hrytsyshyna, T. Zavyalova, V. Polishchuk. The tasks of tourism are defined and considered. These tasks are implemented in various types of tourism, the classification of which is of great practical importance. An overview of classifications of types of tourism is given. The detailed analysis and characterization of the types of children's tourism that can be used in the practice of PSI is carried out.

Key words: children's tourism, classification of types of tourism, types of children's tourism, tourist and local lore activity.

Статья отправлена: 28.05.2020 р.

© Лісневська Н.В.

УДК 37.08

INFORMATION SYSTEM FOR IN-SCHOOL COMPLEX ASSESSMENT OF EDUCATION QUALITY**ИНФОРМАЦИОННАЯ СИСТЕМА ДЛЯ ВНУТРИШКОЛЬНОЙ КОМПЛЕКСНОЙ ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ****Zibrova K.V. / Зиброва К.В.***student / студент**Don State Technical University, Rostov-on-Don, Gagarin Square 1, 344000**Донской государственный технический университет,**Ростов-на-Дону, площадь Гагарина 1, 344000*

Аннотация. В статье рассмотрена информационная система для внутришкольной комплексной оценки качества образования, позволяющая обрабатывать полученную информацию, хранить показания, составлять отчеты. Особое внимание уделено средствам оперативного управления образовательным процессом, персонализации и индивидуализации его форм.

Ключевые слова: информационная система, комплексная оценка, качество, образование, школа.

Вступление.

Изменение целей образования и условий его получения тесно связано с определением комплексной оценки качества образования, которая должна обеспечиваться информационной системой с применением инструментальных средств (педагогические и диагностические; программное обеспечение; математические модели; методическое обеспечение для анализа и интерпретации результатов обработки; методическое обеспечение для оценивания качества образования).

Существующие методологии и инструментарий для комплексной оценки качества образования не могут в полной мере обеспечить: оценивание уровня качества в школе; нахождение коэффициентов весомости показателей качества и эффективное управление ими; оценку качества средств измерений и др.

Отечественный и зарубежный опыт по комплексному оцениванию качества образования в школе, изложенный в работах L.L.Guttman, E.B. Andersen, A. Birnbaum, D. Andrich, J.M. Linacre, F.M. Lord, G.N. Masters, B.D. Wright, A.A. Маслак, В.С. Аванесов, В.Г. Челышкова М.Б. Наводнов и др., свидетельствует о том, что показатели комплексной оценки качества динамичны и многофункциональны, их расчет требует применения различных оценочных средств с использованием автоматизированной информационной системы.

Для проведения внутришкольной комплексной оценки качества образования нужны не только механизмы оценки и инструменты процесса, но и информационная система, которая используется применительно к набору технических средств и программ. [1,2].

Информационная система для внутришкольной комплексной оценки качества образования базируется: на применении современных средств мониторинга; на использовании контрольных измерительных материалов; на

стандартизированной системе проведения контроля; на программных средствах обработки результатов и др. [3-6]. На всех уровнях образовательной системы содержание и методы обучения модернизируются на основе эффективного использования возможностей средств информационных технологий, в том числе и автоматизированных информационных систем.

Целью статьи является мониторинг состояния действующих информационных систем для внутришкольной комплексной оценки качества образования, нацеленный на совершенствование работы общеобразовательных организаций в Российской Федерации.

Основной текст.

В статье авторами применялись следующие методы: теоретического анализа (изучение научной и методической литературы; анализ методических пособий и рекомендаций; обобщение педагогического опыта); проектирования информационных систем в части технологии оценочных средств и программного обеспечения.

На рисунке 1 приведена обобщенная структурная схема информационной системы для внутришкольной комплексной оценки качества образования.

Рис.1. Информационная система для внутришкольной комплексной оценки качества образования

Информационная система для внутришкольной комплексной оценки качества образования (рис. 1) позволяет:

- проводить контроль, оценку качества, передавать сводные данные в управление образованием;
- передавать данные о качества образования;

- оптимизировать финансовые затраты;
- анализировать полученные показатели и устранять несоответствия требованиям;
- проходить процедуру самооценки;
- проводить сравнительный анализ качества обучения;
- проводить оценку достижений, обучающихся и др.

Программное и методическое сопровождение информационной системы включает банки данных, программно-методический комплекс и нормативную документацию по критериям качества образования [7-9].

При проведении внутришкольной комплексной оценки качества образования применяются процедуры мониторинга (приказ Минобрнауки России от 22 сентября 2017г. №955 «Об утверждении показателей мониторинга системы образования»):

- ✓ качество подготовки обучающихся и уровень реализуемых образовательных программ;
- ✓ кадровое обеспечение;
- ✓ средства информационного и коммуникационного оснащения образовательного процесса;
- ✓ показатели, устанавливающие соответствие деятельности школы требованиям законодательства РФ в части обеспечения в нем прав участников образовательного процесса и др.

Информационную систему для внутришкольной комплексной оценки качества образования можно реализовать как:

- систему оценивания учебных достижений обучающихся (рис. 2);
- комплексную оценку качества индивидуальных достижений обучающихся (результаты по итогам зачётов; результаты технических достижений; результаты промежуточной, итоговой аттестации; результаты выпускных экзаменов; успешность участия в профессиональных конкурсах, олимпиадах, культурно-просветительской деятельности);
- систему сведений о развитии образовательных организаций, предназначенной для систематизации данных полученных при проведении процедуры мониторинга образовательной организации, а также при проверке и обработки результатов (рис. 3-4).

Комплексная оценка содержания и качества подготовки обучающихся раскрывается путем анализа результативности образовательных программ, реализуемых образовательной организацией. Итоги комплексной оценки качества образования служат основой формирования рейтингов уровней образования, публикаций справочно-аналитических материалов. Отобранные по результатам внутришкольной комплексной оценки данные преобразуются в рейтинговые оценки качества образования, которые также группируются по показателям, характеризующим условия обучения, качество процесса и качество результата. По результатам комплексной оценки качества образования школа выявляет факторы, влияющие на качество образования, разрабатывает план улучшения и дальнейшего совершенствования образовательного процесса, вносит коррективы в долгосрочные программы развития, разрабатывает

проекты, направленные на обеспечение инновационной и экспериментальной деятельности.

Индивидуальные результаты освоения образовательной программы

Прогнозируемые показатели	Описание показателя	Расчет показателя в системе/формулы
Индекс ожидаемой результативности	Ожидаемый объем выполненных заданий	Расчитать
Индекс качества обученности	Ожидаемое количество (в %) учащихся, выполнивших работу на "4" и "5"	Расчитать
Индекс степени обученности	Доля учащихся, получивших за учебный период отметки "3", "4" и "5", по отношению к общему количеству выполнивших работу	Расчитать
Индекс неуспешности обучения	Ожидаемый объем невыполненных заданий	Расчитать

Полученные показатели	Описание показателя	Условия качества	Расчет показателя в системе/формулы
Показатель полученной результативности	Полученный объем выполненных заданий	РЕЗ >= 60%	Расчитать
Оценочный показатель	Показатель объективности оценивания	ОЦ = РЕЗ	Расчитать
Уровень реализации	Показатель уровня реализации учебных возможностей учащихся	РЕЗ - ИРО >= 10%	Расчитать
Качество обученности	Доля учащихся (в %), выполнивших работу на "4" и "5"	КО-ИКО >= -10%	Расчитать
Степень обученности	Доля учащихся, получивших за учебный период отметки "3", "4", "5" от общего количества выполнивших работу	СО = 100%	Расчитать
Показатель неуспешности обучения	Полученный объем невыполненных заданий	НО < ИНО	Расчитать

Дополнительные параметры

Рис. 2. Оценивание учебных достижений обучающихся

Показатели мониторинга образовательного учреждения

Сведения о развитии начального общего образования, основного общего образования и среднего общего образования

Наименование организации: Город: Регион:

Уровень доступности начального общего образования, основного общего образования и среднего общего образования и численность населения, получающего начальное общее, основное общее и среднее общее образование

Содержание образовательной деятельности и организация образовательного процесса по образовательным программам начального общего образования, основного общего образования и среднего общего образования

Кадровое обеспечение общеобразовательных организаций, иных организаций, осуществляющих образовательную деятельность в части реализации основных общеобразовательных программ, а также оценка уровня заработной платы педагогических работников

Материально-техническое и информационное обеспечение общеобразовательных организаций, а также иных организаций, осуществляющих образовательную деятельность в части реализации основных общеобразовательных программ

Условия получения начального общего, основного общего и среднего общего образования, лицами с ограниченными возможностями здоровья и инвалидами

Результаты аттестации лиц, обучающихся по образовательным программам начального общего образования, основного общего образования и среднего общего образования

Состояние здоровья лиц, обучающихся по основным общеобразовательным программам, здоровьесберегающие условия, условия организации физкультурно-оздоровительной и спортивной работы в общеобразовательных организациях, а также в иных организациях, осуществляющих образовательную деятельность в части реализации основных общеобразовательных программ

Изменение сети организаций, осуществляющих образовательную деятельность по основным общеобразовательным программам (в том числе ликвидация и реорганизация организаций, осуществляющих образовательную деятельность)

Финансово-экономическая деятельность общеобразовательных организаций, а также иных организаций, осуществляющих образовательную деятельность в части реализации основных общеобразовательных программ

Создание безопасных условий при организации образовательного процесса в общеобразовательных организациях

Рис. 3. Экранная форма «Сведения»

Мониторинг образовательного процесса

Уровень доступности начального общего образования, основного общего образования и среднего общего образования и численность населения, получающего начальное общее, основное общее и среднее общее образование

Охват детей начальным общим, основным общим и средним общим образованием:

- Численность детей в возрасте от 7 до 18 лет, обучающихся по образовательным программам начального общего, основного общего, среднего общего образования:
- Общая численность детей в возрасте от 7 до 18 лет:
- Коэффициент охвата детей начальным общим, основным общим и средним общим образованием:

Удельный вес численности обучающихся по образовательным программам, соответствующим федеральным государственным образовательным стандартам начального общего, основного общего, среднего общего образования, в общей численности обучающихся по образовательным программам начального общего, основного общего, среднего общего образования:

- Численность обучающихся по образовательным программам, соответствующим федеральным государственным образовательным стандартам начального общего, основного общего, среднего общего образования:
- Общая численность обучающихся по образовательным программам, соответствующим федеральным государственным образовательным стандартам начального общего, основного общего, среднего общего образования:
- Удельный вес численности обучающихся по образовательным программам, соответствующим федеральным государственным образовательным стандартам начального общего, основного общего, среднего общего образования:

Удельный вес численности обучающихся, продолживших обучение по образовательным программам среднего общего образования, в общей численности обучающихся, получивших аттестат об основном общем образовании по итогам учебного года, предшествующего отчетному:

- Численность обучающихся, продолживших обучение по образовательным программам среднего общего образования:
- Общая численность обучающихся, получивших аттестат об основном общем образовании по итогам учебного года, предшествующего отчетному:
- Удельный вес численности обучающихся, продолживших обучение по образовательным программам среднего общего образования:

Наполняемость классов по уровням общего образования:

- Начальное общее образование (1-4 классы)
 - Площадь классов начальной школы:
 - Численность обучающихся начальной школы:
 - Наполняемость классов начальной школы:
- Основное общее образование (5-9 классы)
 - Площадь классов основной школы:
 - Численность обучающихся основной школы:
 - Наполняемость классов основной школы:
- Среднее общее образование (10-11(12) классы)
 - Площадь классов средней школы:
 - Численность обучающихся средней школы:
 - Наполняемость классов средней школы:

Удельный вес численности обучающихся, охваченных подвозом, в общей численности обучающихся, нуждающихся в подвозе в образовательные организации, реализующие образовательные программы начального общего, основного общего, среднего общего образования:

- Численность обучающихся, охваченных подвозом:
- Общая численность обучающихся, нуждающихся в подвозе в образовательные организации, реализующие образовательные программы начального общего, основного общего, среднего общего образования:
- Удельный вес численности обучающихся, охваченных подвозом:

Оценка родителями обучающихся общеобразовательных организаций возможности выбора общеобразовательной организации (удельный вес численности родителей обучающихся, отдавших своих детей в конкретную общеобразовательную организацию по причине отсутствия других вариантов для выбора, в общей численности родителей обучающихся общеобразовательных организаций):

- Численность родителей обучающихся, отдавших своих детей в конкретную общеобразовательную организацию по причине отсутствия других вариантов для выбора:
- Общая численность родителей обучающихся общеобразовательных организаций:
- Удельный вес численности родителей обучающихся, отдавших своих детей в конкретную общеобразовательную организацию по причине отсутствия других вариантов для выбора:

Содержание образовательной деятельности и организация образовательного процесса по образовательным программам начального общего образования, основного общего образования и среднего общего образования

Рис. 4. Экранная форма «Уровень доступности»

Данные о комплексной оценке качества образования публикуются школой, обсуждаются с участием представителей органов государственного управления образованием, средствами массовой информации и общественных объединений.

Таким образом, рассмотрев состояния действующих информационных систем для внутришкольной комплексной оценки качества образования, авторы статьи считают, что при разработке информационных систем необходимо проводить оценку практикоориентированной направленности, позволяющую оценить компетенции обучающихся в области разработки проектных решений.

Заключение и выводы.

Приоритетность образования должна оставаться провозглашенной и последовательно реализовываться в политической практике с помощью анализа и системного подхода, относительно возникающих проблем и задач, применительно к внутришкольной комплексной оценке качества образования.

На основании вышеизложенного материала авторы считают, что: информационные системы, применяемые для внутришкольной комплексной оценки качества образования, позволяют проводить всесторонний контроль и оценку качества образования по всем параметрам; современные информационные системы при проведении внутришкольного мониторинга качества обучения доступны в эксплуатации в школьных условиях и характеризуются объективностью, наличием возможности для педагога самостоятельно формировать план мониторинга для соответствующей контрольной процедуры; при разработке информационных систем необходимо проводить оценку практикоориентированной направленности, позволяющую оценить компетенции обучающихся в области разработки проектных решений.

Литература:

1. Зибров В.А., Суева Ю.В. Применение информационных и коммуникационных технологий для комплексной оценки внутришкольного образования // Управление образованием: теория и практика. – 2017. – №4(28). – С.67-72.
2. Неустроев С.С., Зибров В.А., Суева Ю.В. Обработка результатов комплексной оценки показателей качества образовательных организаций / С.С. Неустроев, В.А. Зибров, Ю.В. Суева // Человек и образование. – 2018. – № 2 (55). – С. 176-181.
3. Сазонов С.П., Сидорова Е.Е., Коваженков М.А., Коротеев М.В. Теория и методология математического моделирования деятельности образовательного учреждения и оценка его эффективности: монография // ВолГТУ. –2013. – С.108.
4. Ильина А. В. Организация мониторинга образовательной системы учреждения как условие обеспечения качества образования // Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров. – 2016. – №1(26). – С.55-60.
5. Елисеев И.Н. Экспериментальное подтверждение состоятельности оценок трудности заданий теста // Программные продукты и системы. – 2012. – №2. – С. 153-156.
6. Окулич-Казарин В.П. Обработка массивов информации. // Ключевые компетенции директора школы – как фактор повышения качества образования: Сборник итоговых материалов Первого Международного научно-практического заочного семинара. – М.: МПГУ, 2012.
7. Данильченко С.Л. Построение комплексной системы оценки качества образования // Материалы IX Международной научно-практической конференции «Развитие современного образования: теория, методика и практика». – Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2016. №3(9). С. 9-18.
8. Захарова И.Г. Информационные технологии в управлении образовательными учреждениями. – М.: Академия, 2012. 192 с.
9. Конасова Н.Ю. Общественная экспертиза качества школьного образования. – СПб.: КАРО, 2009. 220 с.

Abstract. *The information system for an intra-school comprehensive assessment of the quality of education is considered, which allows processing the information received, storing indications, and compiling reports. Particular attention is paid to the operational management of the educational process, personalization and individualization of its forms.*

Key words: *information system, integrated assessment, quality, education, school.*

Статья отправлена: 29.05.2020г.

© Зиброва К.В.

УДК 37.013

**THEORETICAL BASES OF PEDAGOGICAL TRAINING IN THE
SYSTEM OF SPIRITUAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN UKRAINE OF
THE XIX CENTURY: AXIOLOGY OF DIDACTICS OF P.D.YURKEVICH
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У СИСТЕМІ ДУХОВНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНІ XIX СТОЛІТТЯ: АКСІОЛОГІЯ ДИДАКТИКИ
П.Д.ЮРКЕВИЧА**

Vykhreshch V.O. / Вихрущ В.О.

d.p.s., prof. / д. п. н., проф.

ORCID: orcid.org/0000-0003-3469-2343

Lviv Polytechnic National University, Lviv, St.Banderu St., 12, 79000

Національний університет "Львівська політехніка",

Львів, вул. Ст.Бандери, 12, 79000

Анотація. У статті представлено підхід до осмислення суті педагогічної підготовки у духовних закладах України у XIX столітті, який базується на академічній філософії як новому типі філософствування, на філософському підґрунті із тлумаченням основних положень теорії пізнання, яке суттєво вплинуло на формування дидактичних знань. У "філософії серця" П.Д.Юркевича серце є найвищою категорією, "основою душевного життя людини", а розум є "світлом, яке цю основу освітлює", на цій основі розв'язується проблема людської індивідуальності - центральна проблема у дидактичній творчості мислителя, подається розуміння механізму процесу пізнання, організації творчої самодіяльності учнів. Основними поняттями філософії серця П.Д.Юркевича є: ідея як початок всього, відчуття поняття як ідея; образ речі - перший крок "ясності мислення"; правильна формальна освіта; самодіяльність розуму, внутрішня розумова освіта, прояви індивідуальності учня у навчальному процесі; розумовий такт, розумове лицемірство, стандарти мислення, внутрішнє і зовнішнє мислення. Вчення про "серце" П.Д.Юркевича - філософія серця, стан серця - це душевний стан людини: розум править, керує, планує, але серце породжує. Основний девіз освітньої діяльності: рухатися від думок через думку до думок.

Ключові слова: історико-педагогічна спадщина, педагогічна підготовка, духовні навчальні заклади України, П.Д.Юркевич, філософія серця, аксіологія дидактики П.Д.Юркевича.

Вступ. Особливості джерел, які використовувалися вітчизняними педагогами середини XIX століття як основа для узагальнень або власних розробок дидактичних проблем, обумовили виникнення і подальший розвиток основних напрямів теорії навчання. В першу чергу йдеться про його філософське спрямування - закономірне явище для старої педагогіки: тісний зв'язок із філософією, етикою до середини XIX століття не дозволяв їй остаточно відокремитися і розвиватися самостійно. Тому зміст і значення дидактичних ідей та сутність дидактичних систем окремих авторів можна зрозуміти лише, ознайомившись із їх філософським підґрунтям, із тлумаченням основних положень теорії пізнання.

На початку XIX століття в Україні, як і в Росії, поширюється німецька філософія. Інтерес до неї був викликаний перекладами російською мовою творів Фіхте, Канта, Шеллінга, Гегеля, серед авторів яких були і українці Я.Рубан, М.Д.Курляндцев, Й.Г.Міхневич, професори Харківського

університету М.М.Лунін, Л.Я.Крюков, М.І.Пирогов, В.І.Лапшин, К.О.Неволін та інші. Суттєву роль у формуванні інтересу до зарубіжної філософії відігравали запрошені з-за кордону лектори, зокрема, широко відомий свого часу професор Харківського університету Й.Є.Шад - послідовник філософії Фіхте і Шелінга.

Академічна філософія як новий тип філософствування представляла, власне, професійну філософську культуру, що створювалася на кафедрах академічних світських та духовних закладів і згодом суттєво вплинула на формування дидактичних знань.

Завдання і методи дослідження. Метою статті є узагальнення основних дидактичних положень у академічній філософії П.Д.Юркевича, які стали основою педагогічної підготовки у системі духовних навчальних закладів України кінця ХІХ століття.

В процесі дослідження використовувалися методи порівняльно-історичного аналізу, контент-аналіз тезаурусу філософсько-педагогічної спадщини П.Д.Юркевича.

Результати дослідження. Серед філософів, представників об'єктивного ідеалізму, які в силу своєї професійної діяльності і власних інтересів активно займалися розробкою педагогічних, і в тому числі дидактичних, проблем, особливо виділялися професор Київського університету, завідувач першої в Україні кафедри педагогіки С.С.Гогоцький та професор Московського, а потім і Санкт-Петербурзького університетів П.Д.Юркевич. Вони були авторами систематичних курсів педагогіки та підручників для університетів, в яких подавалася і система дидактичних знань відповідно до філософських установок кожного з них [1].

Філософія Памфила Даниловича Юркевича через її багатогранність, глибину, своєрідність не була визнана більшістю його сучасників. В той же час високу оцінку його творчості знаходимо, зокрема у В.С.Соловйова, який відзначає “висоту і свободу думки”, “внутрішній тон поглядів”, “тонку проникність критичної думки”, “розум сильний і самостійний”. У своїх роботах “Ідея”, “Серце та його значення у духовному житті людини”, “З науки про людський дух”, “Матеріалізм і завдання філософії”, “Критично-філософські уривки”, “Мова фізіологів та психологів” автор розробляє основи своєрідної філософії. Систему світоглядних уявлень П.Д.Юркевича небезпідставно називають “філософією серця”, у якій серце – найвища категорія, “основа душевного життя людини”, а розум – тільки “світло, яке цю основу освітлює” [1]. Разом з тим, П.Д.Юркевича прагне заперечити раціоналістичні спроби звести сутність духовного життя людини тільки до мислення, оскільки у цьому випадку, “знімається проблема людської індивідуальності”, а саме вона є центральною у дидактичній творчості мислителя.

Свій філософський підхід до розв'язання педагогічних проблем вчений виклав у небагаточислених, але глибоких за характером осмислення роботах: “Чтения о воспитании”, “Курс общей педагогики с приложениями”, “Идеи и факты из истории школы”, “Будущее звуковой методы”. Ці роботи друкувались у періодичних виданнях “Журнал Министерства Народного Просвещения” і

“Труды Киевской Духовной Академии” та вийшли окремими виданнями у 60-х – на початку 70-х років XIX століття. Нажаль, сьогодні вони недостатньо вивчені [1]. В той же час П.Ф.Каптерев з однаково високою оцінкою підходив до творчості К.Д.Ушинського і П.А.Юркевича, а відомий історик педагогіки М.І.Демков писав: “Ушинський дав багату за психологічною літературою “Педагогічну антропологію” і заслужив незгасаючу славу своїм талановитим і видатним “Рідним словом”. Юркевич створив оригінальний “Курс загальної педагогіки” і “Читання про виховання”. Він окреслив ряд педагогічних законів і подав їх із силою і оригінальністю. Юркевич і Ушинський необхідно доповнюють один одного, і російську педагогіку XIX століття не можна зрозуміти та по-справжньому оцінити без всебічного вивчення творів Ушинського і Юркевича. Різниця між ними та, що Ушинський відрізнявся більшою широтою та багатством відомостей, а Юркевич був більш глибоким і оригінальним” [2, с.408].

Вчення Юркевича про “ідею” її зв’язок із буттям людини, розкриття сутності філософії серця, зв’язок розуму і серця у духовному житті людини дозволяє зрозуміти дидактичні погляди автора, його розуміння механізму процесу пізнання, організацію мистецької самодіяльності учнів. Основним поняттям, яке пронизує творчість П.Д.Юркевича, є ідея”. Він розглядає її як форму нашого пізнання та як основу, закон, норму явища [3].

Ідея – це сама річ без відображення в ній суб’єктивних асоціацій конкретної людини, яка сприймає дану річ, без певних конкретностей, що обумовлюють буття цієї речі, і не дозволяють сприйняти її як внутрішню єдність. Таким чином шлях до ідеї лежить через уявлення і поняття. В уявленні відображається конкретний образ предмета, обумовлений особливостями сприймання самої людини. Поняття більш абстрактні за своїм характером, позбавлені суб’єктивізму сприйняття. Вони відображають внутрішні характеристики самої речі, необхідний зв’язок і співвідношення елементів, що утворюють дані явища. Оволодіваючи поняттями, ми рухаємось у сфері досвіду. Ідея виходить за сферу досвіду, характеризує річ з філософських позицій, у її відношенні до “безумовної основи” явищ, до “початку всього”, тобто як види і ступені одного нескінченного життя.

П.Д.Юркевич апелює до психології, яка, на його думку, могла б довести, що світ явищ сприймається нами спочатку через суб’єктивно обумовлені відчуття, хоч іноді ми підсвідомо сприймаємо його і як певну систему істот, “підпорядкованих порядку і закону”; що, таким чином, ідея – це факт загальнолюдської свідомості. А відкривається вона в життєвій взаємодії з тим середовищем, в якому виховується людський дух до її усвідомлення.

Шлях “відчуття поняття – ідея” здійснюється, за переконанням П.Д.Юркевича, на фоні різної за своїм характером взаємодії мислення і буття. В уявленні мислення і буття стикаються ніби випадково, тут спостерігається своєрідний “незбіг” думки і предмета, через що він привертає увагу людини. На рівні поняття мислення і буття хоч і пов’язуються, але “ще рухаються паралельно”. Ідея ж утворюється тільки через злиття мислення і буття, тобто для її створення необхідно оволодіти законами мислення, законами світу,

забезпечити роботу розуму.

Філософське осмислення закономірностей процесу пізнання оточуючого світу переноситься Юркевичем в сферу пізнання навчального. На відміну від С.С.Гогоцького, П.Д.Юркевич поділяє процес пізнання не за ступенями, а за напрямками: досвідне, розумове, естетичне. Перший напрям пов'язаний із спостереженням людини за речами і явищами. Другий або розумовий напрям пов'язаний із осмисленням спостережень, коли народжується "...віра в Бога, яка заспокоює серце, стурбоване суперечностями" [5, с.200]. На основі осмислення виникає розуміння краси, витонченості, величі – це естетичний напрям. Формами пізнання у Юркевича виступають уявлення, поняття і ідеї.

Першим кроком "ясності мислення" під час повідомлення нового він вважає забезпечення чіткості індивідуального, чуттєвого уявлення через слово, яке повинно викликати в пам'яті образ тієї самої речі, позначеної цим словом. Перші бесіди повинні стосуватися фактів, тобто того, що учні бачили, спостерігали, відчували, з тим, щоб у пам'яті учня міцно поєдналися слово із уявленням образу даної, а не іншої речі. Таким чином на основі асоціації повинен бути встановлений зв'язок між уявленням і досвідом.

Наступний крок передбачає створення форми речі. Форму не можна відчувати, оскільки вона не має конкретного матеріального втілення, але людина тим і відрізняється від тварини, що "... у цьому ефемерному нереальному світі форм носить людська свідомість, і тільки внаслідок цього людина досягає чіткого уявлення про речі, їх відношення, склад і основу їх змін" [8, с.217]. Юркевич виділяє такі традиційні форми досвіду як: просторова та часова сумісність або послідовність, вгорі, внизу, посередині, там, далеко, близько, одне, багато, більшість, частина, ціле, довге, коротке, пряме, заокруглене, рівне тощо. Річ, яка виражається у слові, чіткіше уявляється, коли учень здатен "внутрішньо побудувати образ речі з її частин".

Третій крок пізнання речі – вироблення думки про неї, а саме, виділення родових і видових, загальних і особливих її ознак. У даному випадку досягнути необхідної міри ясності можливо через логічне визначення поняття.

Ясність пізнання як останній крок у забезпеченні "ясності мислення" досягається за рахунок повноти і багатоплановості усвідомлення форми речі, а саме: "... предмет, який пізнається, розглядається ... як центр багатьох відношень і взаємодій, кожен з них нагадує нам про нього і допомагає нам внутрішньо побачити його образ з різних точок зору і з різних даних" [8, с.218].

Вчитель зобов'язаний так організувати пізнання, щоб учень пройшов всі названі вище кроки як свою власну внутрішню діяльність, свій власний досвід. Неприпустимо, на думку Юркевича, зупиняти пізнання на рівні засвоєння фактів, а не думок. Це, як правило, і відбувається у тому випадку, коли вчитель повідомляє готові знання або останні досягнення науки, захоплюючись їх привабливим змістом.

Забезпечення ясності мислення (на чому ми зупинилися вище), а також ґрунтовність, самодіяльність і здатність до енергійної та тривалої розумової праці – це ті педагогічні ідеали, на яких зосереджується П.Д.Юркевич, розглядаючи проблему розуму. Але в дійсності, підкреслює автор, розум – "...

це суміш загальної розумності і виключної індивідуальності”. Тому вчитель припустився б великої помилки, якщо б у навчальному процесі орієнтувався виключно на той абстрактний розум, закони і сутність якого розглядає логіка. “Тільки у дуже небагатьох випадках звільняється наш розум від пут індивідуальності і рухається відповідно до своєї власної суті”, - пише Юркевич [7, с.224]. У зв’язку з цим великого значення набуває розробка проблеми взаємодії розуму і індивідуального.

Характерною рисою філософії П.Д.Юркевича є усвідомлення людиною власних меж. Ці межі встановлюються тому, що, на думку автора, за “розумом та за здатністю розумом пізнавати світ” стоїть глибша і вища за розум функція людського духу, функція, відносно якої розум є надбудовою і поверхнею, функція, із якої він розвивається і виростає. Ця глибина людського духу, про яку крім Юркевича, говорили ще Г.С.Сковорода, М.В.Гоголь, К.Т.Ставровецький – “серце” людини [5]. Вчення про “серце” автор обґрунтовує, виходячи зі Святого Письма та творів Отців церкви. Тому його часто називають “філософією серця”, а ще – конкретним ідеалізмом, бо воно досить багатогранне і не підпадає ні під які усталені визначення.

Юркевич заперечує твердження, що думка лежить в основі духовного життя людини, і тим самим заперечує його раціонально-механістичний характер. Повнота людської духовної суті не обмежується думкою, а пізнавальні процеси виконують не тільки раціоналістичні функції. Раціональне пізнання могло б, за Юркевичем, тільки відбивати у собі, копіювати те, що відбувається в дійсності, тобто дублювати певні явища. У такому випадку воно мало б таку ж певність, як механічне пізнання, і йшло б у напрямі розширення, а не у напрямі поглиблення. В той же час навіть у примітивному пізнанні ми маємо не лише одну діяльність мислення. На підставі вражень в нашій свідомості утворюються уявлення, в яких ми повинні розрізняти дві сторони: знання про зовнішні предмети, які ми їх уявляємо або сприймаємо, і той душевний стан, що викликає ці уявлення та знання. Ця друга сторона не є раціональною, а є безпосереднім та своєрідним виявом нашого душевного стану. “Древо пізнання не є древо життя”, - стверджує Д.П.Юркевич. Усі переживання під впливом природи, мистецтва проходять не через розум, а через серце людини. Ми ніби вибираємо з оточуючого нас світу тільки те, що є важливим і цінним для нашого духу. Це стає внутрішнім надбанням, скарбом людини за умови, якщо зачіпає її серце. Як правило, і в іншій людині нас цікавить не сама її думка, а ставлення людини до цієї думки – чи хвилює вона її серце.

“Серце”, як стверджує Юркевич, впротизагу розумові – принцип, за яким визначається індивідуальність людини. Розум спільний для усіх людей, його діяльність є (або має бути) однаковою і типовою. В той же час “життя серця” кожної людини різне, індивідуально забарвлене. У зв’язку з цим уявлення, почуття, вчинки є “... виявом не духовної істоти взагалі, а окремої живої реальної людини”. “Розум править, керує, планує, але серце породжує”, - пише П.Д.Юркевич [5]. Він порівнює відношення розуму і серця із відношенням полум’я і олії: “... коли в серці зменшується олія любові, світильник згасає і

моральні принципи й ідеї тьмяніють, а потім зовсім зникають із свідомості”.

П.Д.Юркевич робить спробу показати, у чому полягає сама сутність, зміст сфери серця. Своєю концепцією він відрізняється і від романтичних психологів минулого (фон Шуберт, Бурдах, Карус, Новаліс), і від пізніших представників теорії “підсвідомого”, бо “серце” у нього – не нижча, а вища у порівнянні з головою функція. “Стан серця” – це весь душевний стан людини, і ніколи зовнішні прояви, думки, слова і діла не можуть виявити цього стану повністю. Це той фактор, який не дає можливостей науці “... вирахувати наперед людські вчинки”. Юркевич називає його “таємницею серця людини”, “глибиною серця”. У психології П.Д.Юркевич є представником емоціоналізму, оскільки в основу душевного життя він вкладає не розум і волю, а емоційно забарвлений принцип. Це привертало до його філософії увагу В.Соловйова, С. і Є. Трубецьких, П.Флоренського, В.Зінковського та західних філософів – представників емоціоналізму Т.Рібо, Г.Майєра, М.Шелера.

У педагогічних працях П.Д.Юркевича відчувається вплив відомого німецького педагога XIX століття Куртмана, але Юркевич значно відхилився від його позиції і робив самостійні педагогічні висновки із врахуванням власних філософських узагальнень, принципів психології і логіки.

Великого значення у пізнанні оточуючого світу П.Д.Юркевич надавав слову як “уявленню про речі”, “як дорогоцінному металові, що заново відкопується у глибинах духу”. Він пропонує вивчати словесні твори як “... зразки художньої діяльності духу, для якої немає писемності”, тобто надавати основного значення їх глибинному смислові. Для цього вчитель повинен створити такі умови, щоб учні повністю занурились у поетичний твір і відтворили його не у пам’яті, а у живій уяві. Достатньо володіє цим мистецтвом той вчитель, який має здатність і майстерність описувати і розповідати, тобто користуватися засобами наочного навчання, які значно розширюють кругозір учнів: “Особистий досвід дітей проливає світло у їх свідомість. Опис і розповідь посилюють це світло” [7, с.235]. Основним завданням школи, на думку Юркевича, є прагнення розвинути в учнях глибоке і тонке відчуття мови “як особливу совість”. Це почуття неможливо замінити ніякими відомостями про мову: воно формується за умови, коли художній твір діє на душу дитини “як цілісне гармонійне і живе; елементи або частинки цього цілого, що піднімаються на висоту ясної свідомості, безколірні і без конкретного значення, вони легко могли увійти до складу нашого мовлення” [7, с.144]. Таким чином, щоб забезпечити цілісний вплив художньої або будь-якої іншої “словесної мови” на душу дитини, необхідно щоб вона звучала звично, тобто була рідною, знайомою з дитинства. Інакше дитина не зможе сприйняти “глибину, багатство смислу відкритого і алегоричного”, а знайомство із художнім словом не буде мати необхідної “освітньої сили”. Для цього також недостатньо поверхового читання, яке не передбачає проникнення у сутність прочитаного, а необхідні узагальнення, які і є основним шляхом розвитку розуму.

П.Д.Юркевич був прихильником формальної освіти. “Кожна наука, - писав він, - має ціну тільки як посібник до певного ремесла, поки вона не дає можливість зауважити або відчути, що за зовнішнім, сприйнятим світом, є ще

світ вищий, духовний, світ світла і істини. Кожна наука втрачає цей нижчий, ремісничий характер, коли вона розвиває у вихованця здатність до засвоєння ідеального боку життя, робить витонченим його погляд на красу і гармонію і пробуджує в ньому безкорисну любов до істини, пізнання якої є першим моральним обов'язком і основою всіх інших моральних вимог" [6, с.235]. Але оригінальність його підходу полягає в тому, що він надає великого, і, навіть, гіпертрофовано великого значення самодіяльності і оволодінню законами мислительної діяльності. Він пише: "Якщо учень одержував неперервно впродовж тривалого часу відомості абсолютно визначені і чіткі, то будь-яка нова думка, яку він не зовсім розуміє, викличе в ньому глибоке незадоволення: вона буде сприйнятою як внутрішня перешкода, як відчутний поштовх, який він спробує усунути всіма засобами" [6, с.150]. "Правильна формальна освіта", на думку Юркевича, і полягає саме в тому, щоб не формувати звички до сприймання готового, до стереотипів мислення, до вимірювання необхідності знань їх користю. Учень повинен постійно йти далі, "прагнути розумом у країни невідомі". У протилежному випадку, вважає він, для людини закінчується її "людська освіта" [6].

Самодіяльність розуму, на думку П.Д.Юркевича, полягає у здатності і прагненні "...рухатися від думок через думку до думок". Вона через це не потребує для себе підтримки, або потребує дуже незначних психологічних додаткових стимулів. Щоб досягнути такої розумової самодіяльності, необхідно розпочати підготовку розуму дитини із запитань: запитання "як вихор" повинні літати класом і збуджувати уяву дітей, які поки що схильні відволікатися. Аналітичні запитання надають можливість одержати ясне і чітке уявлення про частини і подробиці, вони мають значення тільки як засіб для найлегшого і правильного огляду, побудови цілісного образу предмета. Ті ж предмети, які повинні діяти на серце, необхідно пропонувати через суворий гармонійний зв'язок думок. "Розум, - зауважує П.Д.Юркевич, - полюбляє ціле, він має пристрасть до нього, і найсуттєвіший його інтерес міститься у огляді побудови цілого й єдиного як живого вираження його власної природи. Серце любить акорд, а не окремі тони" [4]. Поступово можливості катехізації звужуються, поступаючись станові душевного спокою і зосередженості, без якого неможливим є мислення неперервне, коли воно співвідноситься із діяльністю попередньою і наступною. Тепер катехізація використовується здебільшого під час повторення та аналізу того, що засвоєно, а позитивним показником розумової зрілості учня буде те, що він може виявити здатність до сприймання із "нерозсіюваною увагою і живим розумовим інтересом" тривалого і неперервного опису, розповіді і пояснення вчителя.

Юркевич вважає, що основним шляхом розвитку "внутрішньої розумової самостійності" у процесі навчання є задачі, які ставлять учня у такі умови, коли він виконує, переробляє, виправляє, розрізняє роботу готову, яка відповідає певному зразку, і виконану у чорновому варіанті. В усіх цих спробах досягнути певної мети учень використовує свої власні міркування, робить все на власний розсуд без очікування допомоги з боку вчителя, як це буває, коли іде пошук відповідей на запитання, пропоновані вчителем. Завдання можуть

перетворитися у запитання за умови, якщо вони вимагають або тривалого часу, або певних довідок та підготовки для того, щоб їх можна було розв'язати ґрунтовно. Педагогічне місце задач у навчальному процесі Юркевич визначає як засіб практичного застосування відомостей і умінь, так само, як заучування напам'ять є необхідним для засвоєння знань, а вправи потрібні, коли треба сформулювати вміння і виробити майстерність. Слід зазначити, що задачі він вважав найбільш доцільним шляхом перевірки рівня підготовки учнів на іспиті, тому що саме тоді учні користуються “всіма засобами своєї освіти”, а “в тому, що виконує учень самостійно, своїми власними силами, не може не виявитися вся людина” [7].

Таким чином, щоб розвинути здатність до розумової самодіяльності, школа повинна бути “...не стільки місцем навчання, скільки місцем вправлення і занять юнацтва”.

Прояви індивідуальності учня у навчальному процесі мають різноманітний характер. Узагальнюючи їх, П.Д.Юркевич виділяє два аспекти проблеми: формування творчої особистості та врахування індивідуально-типологічних особливостей мислення учнів. “Педагогіка повинна мати на увазі цю відмінність, щоб вести дітей туди, куди веде їх Бог, до їх індивідуальних джерел даровитості, творчості та розумності” [7, с.227]. Виключна індивідуальність особистості “підносить людину над випадковим психологічним механізмом”, але і недоврахування психологічного механізму процесу пізнання, незадовільне забезпечення взаємодії “розуму” і “серця” у навчальному процесі гальмують розвиток індивідуальності. Головним завданням педагогічної системи П.Д.Юркевича є формальна освіта. Вона покликана забезпечити вдосконалення “дії пізнавальних здібностей, на який би предмет вони не були спрямовані”. В першу чергу автор розкриває засади цілеспрямованого процесу загального розвитку мислення учнів: його суть, складові, механізм розумової діяльності, формування “розумового такту” і сприяння засвоєнню зразків розумової діяльності. У зв'язку з цим П.Д.Юркевич пише: “Розвинути це пізнання зразків і сильну навичку вимірювати існуючі думки цими зразками є суттєвою педагогічною задачею, яка повинна бути досягнена повідомленням знань” [7, с.216]. Таким чином, не кількість відомостей, не всезнання, а їх якість і спосіб, або порядок повідомлення мають особливе значення у вихованні. Реалізація цього завдання дозволяє досягнути найголовнішого у формальній освіті, а саме “...ясного і ґрунтового мислення, розумової самодіяльності та здатності до перенесення розумової праці”. Кожне з цих новоутворень пов'язане із характеристикою особистості, а розумову самодіяльність та здатність переносити розумову працю, в першу чергу, можна віднести до суб'єктивних факторів.

Для розвитку самодіяльності необхідно забезпечити ґрунтовність діяльності, яка спрямовується і керується метою виховання. За умов, коли вона відсутня, у учня формується потреба у неглибоких знаннях, “розумовому лицемірстві”. Це впливає і на мораль особистості. Уникнути поверховості і забезпечити ґрунтовність мислення можливо тоді, якщо “під час повідомлення ... давати учням можливість зауважувати, що у виборі та поєднанні думок, у

переході від однієї думки до іншої немає, не може і не повинно бути ніякого свавілля” [7, с.219]. Робити це слід поступово, через міцне засвоєння елементарних відомостей, оскільки саме вони є “...постійною основою і для інших знань”.

Велику роль у формуванні ґрунтовності мислення відіграє методика ознайомлення із новим матеріалом: “Повідомляти учневі готові відомості, або навіть останні висновки науки, – до чого вчитель нерідко вдається, коли захоплюється блискучим та багатообіцяючим змістом цих висновків, – шкідливо для розумового розвитку, тому що тоді змішуються у голові школяра пізнання у вигляді фактів, які він сам не зауважує, а не дійсні, вироблені ним думки” [7, с.219]. Ця педагогічна помилка негативно діє і у моральному плані, оскільки “...учень, який засвоїв зі слів вчителя відомості не як думки, а як факти, починає самого себе вважати дуже розумним, тому немає нічого дивного, якщо він відчуває глибоке небажання вчитися далі і більше; він вважає, що вже має відомості щодо всіх речей, про весь світ і людство” [7, с.219].

Розумова самодіяльність протилежна пасивному сприйманню. Вона, на думку П.Д.Юркевича, характеризується такими показниками:

- 1) “...цілеспрямованим пригадуванням, яке поєднується із зусиллям та наполегливим пошуком у пам’яті”;
- 2) увагою “до самої натури речей”, а не до їх враження на нас;
- 3) поєднання думки із вищими основами, які спонукають нас при зустрічі із фактом до запитання “що?”, “чому?”, “для чого?”;
- 4) навичкою відразу і міцно сприймати суть поняття, а не розсіюватися на його різноплановому змісті;
- 5) зосередженість на головних та центральних думках, маючи які вихованець самостійно зможе споглядати, обговорювати, з’ясовувати, ставити завдання та розв’язувати їх [7, с.221].

Такі вимоги до розумової діяльності учня, які можна назвати самодіяльністю у навчальному процесі, дають підставу бачити школу “...не стільки як місце навчання, скільки як місце вправлення та діяльності юнацтва”.

Самодіяльність є достатньо складною, оскільки передбачає такий рівень розумової праці, який вимірюється “перемогою над впливом почуттів та стандартів мислення”. У зв’язку із цим П.Д.Юркевич пише: “Вибирати та поєднувати думки на розумних підставах – ця праця пов’язана із великим напруженням. Необхідно керувати думками, володіти ними, відокремлювати непотрібні спогади, зупиняти мрії, які не стосуються справи; необхідно відволікти увагу від справжнього потоку відчуттів” [7, с.222]. Така діяльність неможлива без індивідуальних зусиль учня, які ґрунтуються на відчутті “власної сили”, або на засадах психології успіху, як тепер ми про це говоримо: “неуспішність занять відбиває охоту до них, успіх же подвоює енергію і народжує мужність”, а також “відчуття краси пізнання”, “усвідомлення обов’язку”.

Якість, ґрунтовність, самодіяльність і здатність до енергійної і тривалої розумової праці – це категорії, які на думку Юркевича, є педагогічними

ідеалами і стосуються розуму як поняття, тобто “сумішшю загальної розумності та виключної індивідуальності”. Це зобов’язує вчителя усвідомити:

1) що він має справу не з “чистим, абстрактним розумом, закони і суть якого визначає логіка”;

2) що розум – “дитя потреби”;

3) що у більшості випадків розум мислить “як може, а не так, як повинен”.

Погоджуючись із психологом Маккіавеллі, П.Д.Юркевич вказує, що існують три типи голів: ті, що “за рахунок власних сил досягають знання та осягають речі”; ті, що “правильно пізнають повідомлене іншими”; ті, що “нездатні ні до одного, ні до іншого”. Саме першій категорії людей притаманна виключна індивідуальність у мислительній дійсності. Завдання вчителя – формувати у учнів правильний хід розумових дій, усвідомлення значення для особистості так званого “зовнішнього розуму”, “...достатнього для вузького кола життя і народженого правильним ходом зовнішніх впливів, які утримуються і відтворюються пам’яттю”. Роль “зовнішнього розуму”, на думку Юркевича, полягає в тому, що він не тільки формує суто раціональне в дитині, але й може за певних умов стати поштовхом для розвитку “внутрішнього”, “самобутнього розуму”.

Одна з таких умов має психологічне підґрунтя, оскільки для “розуміння суті речей кожна особа має свою індивідуальну методику, і до того ж вроджену”. Виходячи із контексту, можна зробити висновок, що йдеться про психологічні типи людей (мислительний і художній), які вчений називає “історичним” і “спекулятивним”. Відмінність “голів історичних” і “спекулятивних” обумовлюється їх природною здатністю або набутою навичкою бути більш уважним та проникливим або до послідовності явищ у часі, або до їх вічних законів, форм, принципів” [7, с.226]. Індивідуальні особливості мислення обумовлюють індивідуальну методику пізнавальної діяльності. Це ставить певні вимоги перед вчителем: “Педагогіка повинна мати на увазі ці відомості, щоб вести дітей туди, куди веде їх Бог, до їх індивідуальних джерел даровитості, творчості, розумності” [7, с.227]. Формування індивідуального розуму, “свідоме розпізнання” можливе тільки на фоні бачення, відкриття у змісті понять, засад несумісності” з цими поняттями даних свідомості. Ці дані пізнаються як сумісні або несумісні. Це призводить до пізнання протилежностей і суперечностей, різниці і подібності. У даному випадку людина змушена критично ставитися до власних почуттів, досвіду. Нарешті, відбувається співставлення відомого з невідомим через третє поняття або ряд понять. Так розуміє П.Д.Юркевич механізм взаємодії індивідуального і зовнішнього розуму, процес пізнання, процес розумового розвитку особистості.

Учитель у своїй діяльності має справу і з розумовим розвитком у його абстрактній формі, який “піднімає людину над випадковим психологічним механізмом”, і з індивідуальними формами розуму, що взаємопов’язані і забезпечують повноцінний розвиток особистості лише за умови самодіяльності і активної участі вихованця у процесі самоосвіти. П.Д.Юркевич зауважував: “Успіхи виховання визначаються не стільки тим, що і як багато робить вчитель, скільки тим, що і як багато робить учень” [6, с.152].

Хоча в центрі дидактичної системи П.Д.Юркевича лежить ідея формальної освіти, увесь пафос його праць спрямований проти раціоналістичних спроб сучасних йому педагогів звести процес духовного формування до розвитку мислення, оскільки у такому разі знімається проблема людської індивідуальності. Такий підхід автора до розробки ідей розвивального навчання можна вважати оригінальним.

Висновки. Узагальнення дидактичних поглядів П.Д.Юркевича дозволяє стверджувати, що в силу його філософських переконань основна увага приділялася вивченню і осмисленню суті пізнання/навчального пізнання і самого процесу засвоєння знань. Дотично до цих центральних питань будувалася дидактична система П.Д.Юркевича, яка має більше ознак системного підходу, оскільки включає в себе всі елементи домінанти навчання. В основі дидактичної системи лежить певна авторська філософська ідея - “філософія серця”, для неї характерним є прагнення забезпечити єдність виховання і навчання, самодіяльність та пізнавальну активність дитини, її самовдосконалення через метод та методику навчання.

Література:

1. Вихрущ В.О. Дидактична думка в Україні (друга половина XIX – початок XX століття): проблеми розвитку теорії/ За ред. Л.П.Вовк: В 2-х частинах. – Частина II. - Тернопіль:КРОК, 2011. – 430с.
2. Демков М.И. История русской педагогики. – М.: тип. Московского ун-та, 1909. – 532с.
3. Юркевич П.Д. Идея // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1859. – С.Х-XI. – С.294-317
4. Юркевич П.Д. Юркевич П.Д. Разум по учению Платона и опыт по учению Канта / Московские университетские известия. – 1865. - №5. – С.60-76.
5. Юркевич П.Д. Сердце и его значение в духовной жизни человека по учению слова Божия // Труды Киевской Духовной Академии. – 1860. - №1. – С.312-331
6. Юркевич П.Д. Чтения о воспитании. – М.: тип. Катков и К°, 1865. – 272с.
7. Юркевич П. Курс общей педагогики с приложениями. – М.: тип. И.Д. Сытина, 1869. – 404с.
8. Юркевич П.Д. Вибране. – Київ: Абрис, 1993. – 397с.

References

1. Vykhryshch V.O. (2011). *Dydaktychna dumka v Ukraini (druha polovyna KhIKh – pochatok KhKh stolittia)*: problemy rozvytku teorii/ Za red. L.P.Vovk: V 2-kh chastynakh. Chastyna II. Ternopil:KROK, 2011. 430pp. (in Ukrainian).
2. Demkov M.I. (1909). *Istoriya russkoj pedagogii*. Moskva: tip. Moskovskogo un-ta. 532pp. (in Russian).
3. Yurkevich P.D. (1859). *Ideya. Zhurnal Ministerstva Narodnogo Prosvesheniya, S.X-XI*. P.294-317 (in Russian).
4. Yurkevich P.D. (1865). *Razum po ucheniyu Platona i opyt po ucheniyu Kanta. Moskovskie universitetskie izvestiya, 5*. P.60-76. (in Russian).

5. Yurkevich P.D. (1865). Serdce i ego znachenie v duhovnoj zhizni cheloveka po ucheniyu slova Bozhiya *Trudy Kievskoj Duhovnoj Akademii*, 1. P.312-331 (in Russian).
6. Yurkevich P.D. (1865). Chteniya o vospitanii. Moskva: tip. Katkov i Ko, 1865. 272s. (in Russian).
7. Yurkevich P. (1869). Kurs obshej pedagogiki s prilozheniyami. Moskva:tip. I.D. Sytina. 404pp. (in Russian).
8. Yurkevich P.D. (1993). Vibrane. Kiyiv: Abris. 397pp. (in Russian).

Abstract. *The article presents an approach to understanding the essence of pedagogical training in theological institutions of Ukraine in the XIX century, which is based on academic philosophy as a new type of philosophizing, on a philosophical basis with an interpretation of the theory of cognition, which significantly influenced the formation of didactic knowledge. In P.D. Yurkevich's "philosophy of the heart" the heart is the highest category, "the basis of human spiritual life", and the mind is "the light that illuminates this basis", on this basis the problem of human individuality is solved - the central problem in the didactic work of the thinker. , provides an understanding of the mechanism of the process of cognition, the organization of creative activities of students. The main concepts of P.D. Yurkevich's philosophy of heart are: idea as the beginning of everything, feeling of concept as idea; the image of a thing is the first step of "clarity of thinking"; proper formal education; amateurism of the mind, internal mental education, manifestations of the student's individuality in the learning process; mental tact, mental hypocrisy, standards of thinking, internal and external thinking. The doctrine of P.D. Yurkevich's "heart - the philosophy of the heart, the state of the heart" - is the mental state of man: the mind rules, directs, plans, but the heart generates. The main motto of educational activities: to move from thoughts through thought to thoughts.*

Key words: *historical and pedagogical heritage, pedagogical training, spiritual educational institutions of Ukraine, P.D. Yurkevych, philosophy of heart, axiology of P.D. Yurkevych didactics.*

Статтю надіслано 29.05.2020 г.

© Вихрущ В.О..

УДК 378

SUBJECT "COUNTRY STUDY" AS A MEANS OF FORMING INTER-CULTURAL COMPETENCE OF LISTENERS OF THE PROGRAM "TRANSLATOR IN PROFESSIONAL COMMUNICATION"**ПРЕДМЕТ «СТРАНОВЕДЕНИЕ» КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СЛУШАТЕЛЕЙ ПРОГРАММЫ «ПЕРЕВОДЧИК В СФЕРЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ»**

Shevchenko S.V./Шевченко С.В.

с.п.с.ас. проф./к.пед.н.доц.

Birukova T.I./Бирюкова Т.И.

с.п.с.ас. проф./к.пед.н.доц.

Stavropol State Medical University, Mira str.310

Ставропольский государственный медицинский университет, ул. Мира 310

Аннотация: Данная статья посвящена формированию межкультурной компетенции слушателей программы дополнительного профессионального образования «Переводчик в сфере профессиональной коммуникации» в процессе изучения предмета «Страноведение». В статье затронут ряд вопросов, связанных с формированием межкультурной компетенции в процессе обучения иноязычному общению с учетом культурных и ментальных различий носителей языка, что является необходимым условием для успешного диалога культур. Совокупность таких знаний, навыков и умений составляет коммуникативную компетенцию.

Ключевые слова: межкультурная (социальная) компетенция, межнациональное общение, диалог культур, этнокультурные ценности, межкультурная коммуникация.

В условиях несовершенного владения иностранным языком большинство студентов неязыковых вузов осваивают программу дополнительного профессионального образования «Переводчик в сфере профессиональной коммуникации», в рамках которой обучаются специальному переводу. Учебный предмет «Страноведение» является важным аспектом обучения иностранному языку как образ страны изучаемого языка. Мотивация овладеть чужим языком в большей мере зависит от тех представлений, которые сложились у обучающихся в отношении страны изучаемого языка, ее жителей, культуры. Чтобы заинтересовать слушателей важно предоставить лингвострановедческую информацию. Освоение данного курса обеспечивает целостность обучения иностранного языка, за счет интеграции историко-культурной, географической, этнокультурной, социально-политической и культурно-языковой информации, что улучшает языковую подготовку и повышает конкурентоспособность специалистов на рынке интеллектуального труда. Вопрос о страноведческом и социокультурном наполнении содержания обучения является основным в большинстве исследований по межкультурной коммуникации.

Отечественные ученые (Е.М. Верещагин, С.Г. Тер-Минасова, И.И. Халеева и др.), а также зарубежные специалисты в области методики преподавания иностранных языков (Nelson Brooks, T. Carr, R.J. Halverson, C. Kramsch, etc) отмечают важность совместного изучения иностранного языка и культуры и отвергают мысль, что само изучение иностранного языка является гарантией понимания другого, доказывая, что убеждение о языке как ковче-самолете

(“Magic-Carpet-Ride-To-Another-Culture” syndrome), соединяющем с другой культурой является лишь вымыслом [8]. Такие понятия как культура другого народа, формирование эмпатического отношения, развитие интереса к изучаемой культуре, способствующее самостоятельно находить необходимые знания, умение преодолевать стереотипы, все это возможно посредством интегрированного обучения языку и культуре [8, с.20-25].

Е.М. Верещагин и В.Г. Костомаров утверждают в необходимости сочетания изучения иностранного языка с информацией о культуре страны через языковые факты. Ученые указывают на важную роль лексики и коммуникации. Они считают, что язык выступает в качестве одного из хранителей духовных ценностей национальной культуры благодаря лексическому фону, отражающем семантику слова [1].

По мнению В.В. Сафоновой необходимо расширять традиционные страноведческие рамки при изучении языка международного общения за счет совершенствования интегративных коммуникативных умений, необходимых для осуществления коммуникативного взаимодействия участников межкультурного общения [5].

На наш взгляд, перечисленные проблемы могут быть решены посредством изучения курса «Страноведение», а также способствовать формированию в его рамках межкультурной языковой компетенции.

Понятие «межкультурная языковая коммуникация» входит в сферу межкультурной коммуникации охватывающей вопросы языка, культуры, диалога, взаимопонимания между представителями разных культур [6]. Феномен «межкультурная языковая коммуникация» сопрягается с родственными категориями «коммуникация», «языковая коммуникация», «межкультурная коммуникация», что позволяет сделать вывод, что межкультурная языковая коммуникация представляет определенную область в терминологическом поле родственных категорий. В педагогическом контексте целесообразно рассматривать *межкультурную языковую коммуникацию* как интегративный комплекс коммуникативных процессов, связанных с обменом информацией между субъектами посредством языка, основанный на знаниях и умениях, определяющих восприятие и преобразование языковых сообщений из одной знаковой системы в другую. «Компетенция» в нашем исследовании понимается как совокупность определенных знаний, навыков, умений и поведения.

В ходе изучения предмета слушатели овладевают страноведческими, историческими и социально-политическими знаниями, которые, по мнению А.Д. Райхштейна, образуют когнитивный фундамент коммуникации [4] и обеспечивают в сознании слушателей формирование языковой и культурной картины мира. В контексте курса прослеживается соотнесенность страноведческих и лингвострановедческих знаний и языка, который выступает не только как средство передачи мысли, но и знания.

В процессе изучения курса «Страноведение» у слушателей формируется ряд умений, которые целесообразно классифицировать по основным видам деятельности, разделив их на три модуля: модуль когнитивных умений,

включает культурно-языковую и культурно-информационную составляющие; модуль практических умений, который включает речевую и посредническую составляющие; модуль оценочных умений, представляющий диагностическую и рефлексивную составляющие. Эти модули взаимосвязаны и взаимозависимы: модуль когнитивных умений является источником для модуля практических и оценочных умений; практические умения зависят от когнитивных и оценочных умений, которые образуют для них необходимый фундамент.

Таким образом, нам представляется возможным выделить следующие компоненты в структуре межкультурной языковой компетенции, включающие страноведческие и лингвострановедческие знания и умения:

- теоретический компонент, состоящий из культурно-языковой и культурно-информационной составляющей; предусматривает освоение определенного уровня страноведческих и лингвострановедческих знаний;
- оценочный компонент указывает на степень сформированности отдельных качеств личности, отражающих ее культурные, нравственные, этические позиции.

С учетом выделенных компонентов в рамках изучения предмета «Страноведение» системное формирование межкультурной языковой компетенции будет способствовать: созданию межкультурной направленности обучения, требующей инновационных форм организации учебного процесса; диалогичности и педагогического общения, влияющему на развитие личностных и профессиональных качеств и умений слушателей; целостности языковой подготовки посредством интеграции страноведческих и лингвострановедческих знаний и умений в содержание обучения; осознанию различных стилей жизни и пониманию того, что успешное взаимодействие и взаимопонимание с представителями иной культуры обеспечивается за счет знания их языка, развитию вторичной языковой личности слушателей, что позволяет им успешно участвовать в межкультурном диалоге.

Литература:

1. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова. – М.: Русский язык, 1980. – 320 с.
2. Райхшейн А. Д. Национально-культурный аспект интеркоммуникации// Иностранные языки в школе. – 1986. -№5. –С.10-14.
3. Сафонова В.В. Проблемы социокультурного образования в языковой педагогике//Культуроведческие аспекты языкового образования: сб. науч. тр./под ред. проф. В.В. Сафоновой. – М.: «Еврошкола», 1998. – С.27-35
4. Фирсова Н.М. Языковая вариативность и национально-культурная специфика общения в испанском языке. – М.: Издательство РУДН. 2000.- 128 с.
5. Шевченко С.В., Зубарева В.А Реализация принципа диалога культур // Научное мнение. Научный журнал № 3 2014 г. с.136-141.
6. Brooks, Nelson. Teaching Culture in the Foreign Language Classroom// Heusinkveld P.R. (ed.) Pathways to culture: readings on teaching culture in the foreign language class. – Yarmouth: Intercultural Press, Inc., 1997b.- P.11-31

7. Shevchenko SV, Zubareva V.A. The implementation of the principle of the dialogue of cultures // Scientific Opinion. Scientific journal № 3 2014 p.136-141.

Abstract: *This article is devoted to the formation of intercultural competence of students of the program of additional professional education "Translator in the field of professional communication" during the process of studying the subject "Country study". The article involves a number of issues related the formation of intercultural competencies in the process of teaching foreign language communication, taking into account cultural and mental differences of native speakers, which is a requirement for a successful dialogue of cultures. The combination of such knowledge, skills and abilities constitutes communicative competence.*

Key words: *intercultural (social) competence, interethnic dialogue, dialogue of cultures, ethnic and cultural values, intercultural communication.*

УДК 376.76 – 052.32

WAYS FOR REALIZING THE TASKS OF ECOLOGICAL EDUCATION OF PUPILS SUFFERING FROM INTELLECTUAL DISTURBANCES AT THE GEOGRAPHY LESSONS**ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ІЗ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ****Odynchenko L.K. / Одинченко Л. К.***s.p.s., as.prof. / к.п.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-4629-0600

*Donbas State Pedagogical University, Sloviansk, General Batyuk 19, 84116**Донбаський державний педагогічний університет,**Слов'янськ, Генерала Батюка 19, 84116*

Анотація. У статті розглянуто можливості уроків географії для реалізації завдань екологічного виховання учнів з інтелектуальними порушеннями. На основі аналізу змісту програми з географії для спеціальних загальноосвітніх закладів визначено потенціал шкільного курсу з екологічного виховання школярів. Обґрунтовано значущість використання дидактичних ігор екологічного змісту на уроках географії з метою цілеспрямованого виховного впливу на учнів з особливими освітніми потребами, розкрити окремі аспекти впровадження екологічної гри у сучасний урок географії в спеціальній школі.

Ключові слова: спеціальна школа, учні з інтелектуальними порушеннями, екологічне виховання, урок, географія, дидактичні ігри.

Вступ. Екологічна культура людини формується не раптово, а на протязі всього життя, але її основи закладаються в шкільному віці. Для формування екологічної свідомості особистості недостатньо фрагментарних знань про природу. Регулярне ознайомлення учнів із законами й принципами взаємодії у природі, формування навичок поведінки в навколишньому середовищі, готовності до природоохоронної поведінки повинні бути складовими всіх без винятку сторін навчальної діяльності.

У спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для учнів із інтелектуальними порушеннями екологічне виховання здійснюється паралельно засобами дисциплін природничого циклу й у тісному зв'язку з позакласною корекційно-виховною роботою. Значні можливості для реалізації завдань екологічного виховання школярів із порушеннями інтелектуального розвитку закладені в системі уроків географії. Особливості психічного розвитку, емоційно-вольової сфери, пізнавальних можливостей даної категорії дітей вимагають від вчителя впровадження на уроках географії елементів інтерактивних навчально-педагогічних технологій, які сприяють усвідомленню учнями існуючих у природі взаємозв'язків і закономірностей, здійсненню цілеспрямованого виховного впливу.

Основний текст. Науково-педагогічний аспект проблеми екологічного виховання особистості в умовах сучасної школи знаходить своє відображення у дослідженнях багатьох українських і зарубіжних учених, які аналізують різні аспекти даної проблеми. Питання екологічного виховання учнів в умовах шкільного і позашкільного освітнього процесу розглянуто у науково-педагогічних розвідках М. Вересова, А. Волкової, А. Захлебного, І. Зверева,

О. Крюкової, О. Кухти, Є. Писарчук, І. Суравегиної, Г. Тарасенко, С. Шмалей тощо. У багатьох дослідженнях із проблем екологічного виховання наголошується на ефективності активних методів формування екологічної культури, серед них – насичена екологічним змістом ігрова діяльність. Актуалізується питання щодо широкого застосування в освітньому процесі екологічних дидактичних ігор як засобу впливу на екологічну свідомість школярів, формування в учнів емоційно-ціннісного та поведінково-діяльнісного компонентів екологічної культури, корекції цілей взаємодії особистості з природними об'єктами, виховання природоохоронної відповідальності (С. Алексєєв, С. Дерябо, Н. Груздева, Т. Кучер, А. Лобжанідзе, О. Надтока, О. Пруцакова, Н. Пустовіт, З. Плечова, С.Сзабова тощо).

У навчанні учнів із інтелектуальними порушеннями незмірно зростає освітня, корекційно-розвивальна й виховна значущість використання дидактичних ігор і цікавих вправ із огляду на швидку стомлюваність дітей, нестійкість інтересу, короткочасність цільових установок. Водночас, у процесі ігрової діяльності створюються умови, сприятливі для реалізації корекційно-виховних завдань. У спеціальній методиці географії висвітлено деякі шляхи використання дидактичних ігор у навчанні учнів із інтелектуальними порушеннями (С. Дубовський, В. Липа, Т. Ліфанова, Л. Одинченко, Т. Пороцька, Т. Скиба, В. Синьов, А. Українцева тощо). Доведено, що ігрова діяльність, завдяки виховному впливу, може бути цілеспрямовано використана на уроках географії в спеціальній школі у вигляді екологічних дидактичних ігор.

Доцільність застосування дидактичних ігор екологічного змісту на уроках географії в старших класах спеціальної школи обумовлюється тим, що цей предмет несе головне дидактичне навантаження у розкритті екологічних проблем. Структура екологічного матеріалу в курсі географії дозволяє використовувати дидактичну гру як засіб усвідомлення загальних закономірностей розвитку природи і суспільства, розуміння взаємозв'язку їх існування та формування основ екологічної культури в учнів із інтелектуальними порушеннями.

Проведений аналіз змісту навчальної програми з географії для 6-9 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для учнів із інтелектуальними порушеннями засвідчив, що авторами включено чимало тем екологічного та природоохоронного змісту [1].

Під час вивчення початкового курсу фізичної географії в 6-му класі приділено особливу увагу негативним наслідкам забруднення водойм; важливості охорони водних багатств, рослинного і тваринного світу свого краю; ознайомленню дітей із Червоною книгою України та правилами поведінки у природі; питанням природокористування й впливу людини на природу; розкритті сутності Закону України про охорону природи.

Шкільний курс «Загальна географія» в 7-му класі теж насичений екологічними відомостями. Під час вивчення природних зон й їх розміщення на земній кулі розпочинається ознайомлення учнів із важливим екологічним поняттям “природний комплекс”. У цьому курсі наявні теми, що присвячені

розкриттю взаємозв'язків між компонентами природи у певних природних комплексах, впливу людини на навколишнє середовище.

У 8-му класі вивчається курс «Географія світу», в якому з'являється можливість розглянути специфічні екологічні проблеми та шляхи їх вирішення під час розкриття особливостей природи материків і океанів, господарського освоєння певних територій.

У 9-му класі шкільний курс «Географія України» насичений природоохоронною тематикою. Передбачається реалізація краєзнавчого підходу щодо вивчення екологічної проблематики. Порівняно з попередніми класами розширюються знання про екологічні фактори середовища, розглядається їхній вплив на рослинний та тваринний світ України. Звертається увага на роль людини у зміні зв'язків між компонентами природи та природних комплексів. У процесі вивчення соціально-економічної географії передбачений розгляд екологічних проблем та пов'язаних з ними особливостей раціонального природокористування під час різноманітної трудової діяльності людини.

З метою з'ясування особливостей висвітлення екологічних відомостей під час вивчення дисциплін природничого циклу проведено анкетування 12 вчителів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів Донецької, Дніпропетровської та Харківської областей. Нами виявлено, що природоохоронна тематика посідає чільне місце в навчанні учнів із інтелектуальними порушеннями. На уроках вчителі приділяють особливу увагу інформації екологічного змісту. Але питань природозахисної поведінки людини в оточуючому середовищі торкається на кожному уроці лише третина опитуваних педагогів. Остання частина вчителів розглядають екологічні проблеми виходячи з вимог програми шкільної дисципліни. Частка вчителів використовує для екологічного виховання вільний навчальний час на уроці, пов'язуючи обов'язковий та додатковий екологічний матеріал. Для реалізації завдань екологічного виховання школярів педагоги недооцінюють дидактичну гру, на уроках і екскурсіях перевага надається словесним методам навчання – бесіді й розповіді.

Серед дидактичних ігор та ігрових завдань, які застосовуються у спеціальній школі, особливо поширені ті, що впливають на підвищення рівня базових знань і умінь учнів. Такі ігрові завдання легко запровадити, їх проведення не потребує багато навчального часу. Рідше відбувається впровадження в освітній процес ігор і вправ, спрямованих на формування в учнів мотивів, ціннісних орієнтацій, переконань - тих складових екологічної культури, від яких залежить стиль поведінки і ставлення людини до навколишньої природи в повсякденному житті.

На основі узагальнення наявних у науково-педагогічній літературі підходів виокремлено критерії відбору матеріалу екологічного змісту для розробки дидактичних ігор на уроках географії в спеціальній школі: достатній обсяг обов'язкової та додаткової інформації, доступної для розуміння учнями з інтелектуальними порушеннями старших класів; спрямованість пізнавальних інтересів учнів щодо природоохоронних вчинків і поведінки; наявність краєзнавчих матеріалів; можливість встановлення зв'язків між природою та

господарської діяльністю людини.

З метою реалізації завдань екологічного виховання на уроках географії в старших класах спеціальної школи нами розроблено комплекс дидактичних ігор екологічного змісту. Так, дидактичні ігри: «Лісники та лісоруби», «Збережи воду», «Вчись природу шанувати», сприятимуть формуванню правил і норм спілкування та поведінки в системах “людина – людина” й “людина – природа”. Екологічні ігри: «Я – об’єкт природи», «Жителі нового міста», «Не нашкодь», «Юний еколог», наближені до життя, ефективні для вирішення повсякденних проблем, спрямовані на корекцію поведінки учнів стосовно природи, спонукають їх до власної участі у природоохоронній діяльності. Дидактичні ігри: «Створи», «Поясни явище», «Телеграма», «Шкарпетка», вікторини екологічного змісту «А чи знаєш ти?», базуються на навчальному матеріалі, що запропонований шкільною програмою, вони спрямовані на розширення і поглиблення знань учнів, закріплення вмінь встановлювати причинно-наслідкові зв’язки у природі, формування гуманістичних мотивів природоохоронних вчинків і поведінки.

Висновки. Відтак, цілеспрямоване застосування ігрової діяльності у оптимальному сполученні з іншими методами роботи на уроках географії в спеціальній школі впливає на мотиваційно-ціннісний та поведінково-діяльнісний компоненти екологічної культури і, відповідно, торкається розвитку в учнів переживань, почуттів, інтересів, переконань, ціннісних орієнтацій, сприяє проявам щоденної природоохоронної поведінки дітей із особливими освітніми потребами.

Література:

1. Одинченко Л.К. Географія. Навчальні програми для 6-9 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей / Л. К. Одинченко, Т. Ю. Скиба; за ред. А. А. Колупаєвої, Н. О. Макачук. – К., 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/>.
2. Одинченко Л. К. Дидактичні ігри і вправи на уроках географії в допоміжній школі : навчально-методичний посібник / Л. К. Одинченко. – Слов’янськ : Підприємець Маторін Б. І., 2012. – 103 с.
3. Одинченко Л. К., Липа В.О. Географія України: 9 клас: підруч. для спец. загальноосвіт. навч. закл. для розумово відсталих дітей. – К.: Либідь, 2014. – 240 с.

References

1. Odynchenko L. K., Skyba T. Yu. (2015). Neohrafiia. Navchalni prohramy dlia 6-9 klasiv spetsialnykh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv dlia rozumovo vidstalykh ditei [Geography. Curriculum for 6-9 grades of special comprehensive education institutions for mentally retarded children]. Retrieved from: <http://mon.gov.ua/>.
2. Odynchenko L.K. (2015) Geography of Ukraine: 9th form: Manual for Special General Education Educational Establishments for Intellectually backward children. K.: Lybid, p.112.
3. Odynchenko L.K., Lypa V.O. (2014) Geography of Ukraine: 9th form: Manual for Special General Education Educational Establishments for Intellectually backward children. K.: Lybid, p.240.

Abstract. *The possibilities of the geography lessons for realizing the tasks of ecological education of pupils suffering from intellectual disturbances are considered in the article. The potentialities of school course of ecological education for school children were defined on the basis of program content in geography for special general education establishments. The possibilities of using the didactic games of ecological content at the geography lessons with the aim of purposeful educational influence over the pupils with special educational needs, were substantiated.*

Key words: *special school, pupils with intellectual disturbances, ecological education, lesson, geography, didactic games.*

Стаття відправлена: 31.05.2020 р.

© Одинченко Л.К.

CURRENT PROBLEMS OF PRESCHOOL EDUCATION: INCLUSIVE PROJECTION OF FOREIGN RESEARCH

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ІНКЛЮЗИВНА ПРОЄКЦІЯ ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Funtikova O. A. / Фунтікова О. О.,

d. p. s., prof. / д. п. н., проф.

ORCID <http://orcid.org/0000-0003-4183-3263>

Mariupol State University, Prospect Builders, 129a, Mariupol, Donetsk region, Ukraine, 87500 /

Маріупольський державний університет, пр. Будівельників, 129а,

Маріуполь, Донецька область, Україна, 87500

Анотація. У статті досліджено проблему виховання, навчання й розвитку дітей дошкільного віку різних інклюзивних категорій в умовах закладів дошкільної освіти; висвітлено експериментальні підходи і програми для здійснення спеціальної підготовки вихователів до роботи з дітьми з відхиленнями в розвитку. З'ясовано, що освітня й виховна діяльність педагогів суттєво залежить від підготовки педагогічного персоналу до розв'язання інклюзивних проблем дітей дошкільного віку, від здатності суспільства сприймати дітей з особливими освітніми потребами. Акцентовано на важливості вчасного навчання, виховання й розвитку дітей з особливими потребами в період дошкільного дитинства в умовах дошкільного закладу.

Ключові слова: дошкільна освіта, інклюзія, дошкільник, вихователь.

Вступ.

Філософія інклюзії в освіті відображає основні смисли спільного навчання, виховання і розвитку дітей в інклюзивних умовах закладу дошкільної освіти й ґрунтується на екологічній моделі теорії розвитку людини (The ecology of human development), розробленій Уріе Бронфенбреннер (1917-2005) [1]. Провідна ідея екологічної теорії розвитку людини полягає в тому, що дитина поступово зростає у взаємопов'язаних системах (The Microsystem, The Mesosystem, The Exosystem, The Macrosystem and Human Development) [1, p. 209; 237; 258], а процес її розвитку є результатом активної взаємодії між індивідом і його оточенням. Специфічний шлях розвитку окремої особистості розглядається як сумарний результат впливу оточення дитини (її батьків, друзів, навчального закладу, освіти, культури, часу) на особистість. Екологічна модель розвитку людини, розроблена Уріе Бронфенбреннер, протиставлялась психології розвитку як науці про дивну поведінку дітей у дивних ситуаціях з дивними дорослими впродовж певних часових періодів.

Важливим для вихователя, який працює з дітьми різних інклюзивних категорій, є розуміння потенціалу теоретичної екологічної системи розвитку людини. Розвиток дитини відбувається в межах інтегрованої системи: мікросистема, мезосистема, екосистема, макросистема та хроносистема, де кожен рівень системи впливає на наступний. У центрі моделі – дитина в оточенні мікросистеми, яка охоплює її найближче коло (сім'я, заклад дошкільної освіти). Інклюзивна дошкільна група, у якій перебуває дитина, може бути прикладом мікросистеми, де наявні зв'язки між учасниками навчально-виховного процесу та дитиною з обмеженими можливостями. Наприклад, екосистема має опосередковані фактори впливу на дитину:

соціальна та освітня політика позначається на створенні ресурсної бази дошкільної інклюзивної освіти, на додатковій спеціальній підготовці вихователів до роботи в інклюзивних умовах, на розширенні педагогічних досліджень у цій галузі та наданні сучасних рекомендацій для роботи з такими дітьми. Зміни, що відбуваються в освітній системі впродовж певного часу, відображаються в хроносистемі, де концептуалізуються провідні ідеї щодо створення більш ефективної системи дошкільної освіти в умовах інклюзії [2].

Мета роботи: актуалізація зарубіжної педагогічної експериментально-інклюзивної проблематики для сучасної дошкільної освіти.

Матеріали і методи: текстологічний аналіз, систематизація й зіставлення експериментальних педагогічних, освітніх, ресурсних фактів у галузі дошкільної інклюзії.

Основний текст.

Однією з цінних концепцій для суспільства є виховання і розвиток дитини на засадах задоволення фізичних, психологічних і освітніх потреб у соціумі; надання можливості кожній дитині якнайповніше розкрити свій потенціал в умовах дошкільної освіти [3].

Дослідники наголошують на необхідності забезпечення фізичних, фізіологічних і психологічних потреб, які є взаємозалежними й взаємопов'язаними між собою, а саме: захист від фізичних травм, повноцінне харчування, використання одягу за сезонами та охайний і систематичний догляд за ним, регулярна профілактика соматичного здоров'я, створення умов для задоволення фізичних рухів і підтримка активності в рухливих іграх; у психологічному плані – забезпечення довіри дитини до дорослого та іншої дитини, створення емоційної безпеки в родині, доброзичливе ставлення до особистості дитини, підтримка її етнічного й мовного розвитку найближчим оточенням [3].

Непростим завданням для педагогів є зосередження уваги на конкретній проблематиці виховання і розвитку дитини, використовуючи інструменти спостереження за її поведінкою, записи в педагогічних щоденниках і вміння оцінювати прогресивні зміни в розвитку дитини на підставі здійснення систематичного довготривалого аналізу [3].

Так, наприклад, на подолання проблем, пов'язаних з моторними вміннями дітей дошкільного віку, впливають різні підходи до підготовки вихователя, урахування його педагогічного досвіду в здійсненні індивідуалізації роботи, уміння надавати дитині, яка має фізичні порушення в розвитку, позитивну вербальну підтримку під час виконання нею фізичних вправ [4]. Щоб надати практичні рекомендації до покращення роботи вихователів з дітьми в галузі фізичного виховання, дослідники розробили експериментальні тренінгові двофазні програми: модель спостереження за моторними вміннями дітей із використанням словесних методів (перша фаза); тренінгова модель з використанням демонстрації вправ щодо формування моторних умінь (друга фаза) [4]. Модель спостереження вихователя за дітьми в застосуванні ними моторних умінь має свої переваги, серед яких: поєднання рефлексії зі спостереженням за дітьми, оцінювання якості виконання дитиною фізичних

вправ, обговорення клінічного нагляду й аналіз джерельної бази порушеної проблеми. Тренінгова модель відображає зміни в поведінці вихователя під час роботи з дітьми, сприяє розширенню професійного репертуару надання допомоги дітям у застосуванні ними моторних умінь [4].

Концептуальні рамки підготовки вихователя до інклюзивної практики в закладах дошкільної освіти охоплюють організаційно-змістовий контекст інклюзії в ранньому дитинстві, обговорення й аналіз індивідуалізованих моделей навчання і виховання дитини, що має порушення [5]. Науковці акцентують на необхідності здійснення високоякісної спеціальної підготовки вихователів до роботи з дітьми раннього віку з відхиленнями в розвитку: вихователі повинні розуміти як навчати й розвивати дитину з обмеженими можливостями, розуміти диференціацію різних моделей впливу на дитину, переходячи від сегрегованого середовища до всеохоплювального інтегрованого, а згодом – до створення інклюзивних умов у дошкільному закладі [5]. З огляду на це, потрібні зміни в переконаннях і педагогічних поглядах вихователів, кардинальні зміни ролей і обов'язків педагогів у контексті взаємодії з дітьми з особливими потребами в інклюзивних умовах. Опанування педагогами спеціалізованих інструкцій виховання і навчання дітей з фізичними, психологічними й освітніми порушеннями сприяє позитивним результатам і прогресивному просуванню дитини в соціумі.

Дослідники експериментально вивчили вплив тренінгових моделей на підготовку вихователів до роботи в інклюзивних умовах з дітьми, що мають фізичні відхилення, і з дітьми без порушень фізичного розвитку [6]. Участь у дослідженні взяли вихователі з різним рівнем освіти (з дипломами про середню спеціальну освіту й дипломи бакалаврів мистецтв), стаж роботи яких становив від 5 до 27 років освітньої діяльності в закладах дошкільної освіти і які до експерименту не мали педагогічного досвіду роботи з дошкільниками в інклюзивних умовах. Для створення й упровадження тренінгових моделей спеціальної підготовки дослідники спостерігали за дітьми та вихователями, на підставі чого було розроблено зміст трьох тренінгових моделей: С, В, А. Тренінгова модель (С) ґрунтувалась на використанні роздавального матеріалу й карток для навчання вихователів того, як подолати інклюзивні проблеми фізичного здоров'я у дітей. Тренінгова модель (В) засновувалась на лекційному циклі й була спрямована на зростання рівня теоретичних знань про дітей із фізичними відхиленнями й про педагогічні методи роботи з ними у сфері фізичного виховання. Наприкінці кожної лекції викладач з вихователями обговорювали лекційні питання. Тренінгова модель (А) передбачала спостереження за методичними прийомами роботи в дошкільній групі з дітьми, які мали фізичні відхилення в розвитку. У режимі реального часу вихователі спостерігали за діями експериментатора з дітьми, які мають проблеми з фізичним здоров'ям. Дослідники дійшли висновку, що найвищі педагогічні результати показали вихователі, що навчалися за тренінговою моделлю А, а найнижчі – за тренінговою моделлю С, ті, хто навчався на роздавальному матеріалі [6].

Не менш вагомим у дослідженні є перцепція батьків на проблему дитини,

що має відхилення в розвитку. Вихователеві необхідно розуміти ставлення батьків до своїх дітей з особливими потребами, порівнювати зі ставленням батьків до дітей без особливих потреб; розуміти сутність батьківських уявлень, рівень їхньої обізнаності з психолого-педагогічною проблемою, яку має їхня дитина. Таке розуміння перцепції батьків є важливим для вихователя, який ставить собі за мету надання психолого-педагогічної допомоги дітям з відхиленнями в розвитку та їхнім родинам.

На переконання дослідників [7, р. 71–72], необхідно ретельно систематизувати дані про етнічні групи, умови життя дошкільників, виховання дітей у родинах. Для цього розроблено анкети, питання для проведення інтерв'ю з педагогічним персоналом, проаналізовано зміст дошкільних програм виховання дітей і практика виховання в закладах дошкільної освіти (Preschool 1, Preschool 2, Preschool 3, Preschool 4). Так, наприклад, кожен опис дошкільних закладів з чотирьох, презентованих у дослідженні, містив: питання щодо організації керівництва дошкільним закладом; аналіз складу педагогічного персоналу, який виховує дітей дошкільного віку, та бесід з вихователями з питань інклюзії; аналіз різних типів особливостей і обмежень у розвитку дитини та їх характеристики (the types of disabilities); розв'язання проблем на підставі виконання завдань дошкільних програм; кількісний склад дітей у дошкільному закладі, які потребують допомоги; особливості педагогічної діяльності персоналу, спрямованої на виконання основних завдань дошкільної програми. Наведемо приклади кількісного та якісного аналізу дошкільних закладів (Preschool 1), що відображають їх розташування у великому об'єднаному шкільному окрузі на території шкільного кампуса на Півдні Каліфорнії. За етнічним складом там проживають 57,5% латиноамериканців, 20,8% афроамериканців і 16,0% білих (57,5% Hispanic, 20,8% African American, and 16% White).

Preschool 1 має свій сайт для педагогів з таких питань, як: експертні знання в галузі розробки критеріїв оцінки інклюзивної проблеми, аутизм, інклюзія, лідерство, природне середовище, робота з батьками та професійний розвиток персоналу (expertise in assessment, autism, inclusion, leadership, natural environments, parent involvement and professional development). З координатором програми, який займався адміністративною роботою протягом 15 років і працював у цьому дошкільному закладі впродовж 3-х років, було проведено інтерв'ю (01. 07. 2009), у якому він схарактеризував соціально-економічний статус батьків, а також проаналізував мовні проблеми дітей дошкільного віку, серед яких 75% мають стосунок до спеціальної освіти (зір, слух), 10-15% – діти зі значними відставаннями в розвитку мови (англійська). Координатор з двома асистентами-помічниками, які підтримують адміністрування сайту, забезпечує багатопланову роботу: працюють спеціалісти з освіти, тренери, логопеди, трудотерапевти, фізичні терапевти, аналітики прикладної поведінки, педагоги, які займаються зі слабкозорими, туговухими й глухими дітьми.

Дослідники підкреслюють, що в суспільстві більше звертають увагу на порушення мови, ортопедичні проблеми дитини, а найменше – на емоційні та когнітивні порушення, дитячий аутизм [7; 8].

Висновки.

Аудиторія з інклюзивними категоріями дітей повинна мати кваліфікований педагогічний персонал, спеціально підготовлений до роботи в умовах закладу дошкільної освіти. Інклюзія – це не просто гарна ідея, а насамперед трансформація освітнього середовища для дітей, де вчасно задовольняються фізичні, психологічні, освітні, комунікаційні потреби кожної дитини загалом і дитини з обмеженими можливостями зокрема. Різноманітне ставлення до проблем інклюзії залежить від спеціальної підготовки вихователів, від батьків і суспільства. Соціальні, освітні та етнічні фактори чинять істотний вплив на педагогічний колектив дошкільного закладу, який має виробити практичні вміння працювати з різними інклюзивними категоріями дітей, що мають ортопедичні, мовні, когнітивні, емоційні, психологічні порушення, а також з їхніми батьками. На сьогодні вже розроблено правові, раціональні, емпіричні й теоретичні засади залучення дітей дошкільного віку з обмеженими можливостями до типових програм розвитку дітей в умовах звичайного дошкільного закладу на засадах інклюзії.

Література:

1. Bronfenbrenner, Urie (1979), *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University Press. 321 p.
2. Maine, Erica (2013), *Parental perceptions of nondisabled preschoolers in inclusive classroom settings*. East Carolina University, ProQuest Dissertations Publishing. 50 p. [Online], available at: <https://search.proquest.com.vlib.interchange.at/pqdtglobal/results/3B59B87619F34242PQ/1?accountid=172684> (Accessed: 28 May, 2020).
3. Elliott, Gloria Horton (1997), *An investigation into a movement education program on motor creativity in preschool children in inclusive and general physical education environments PH D dissertation*. The Ohio State University, ProQuest Dissertations Publishing. 147 p. [Online], available at: <https://search.proquest.com.vlib.interchange.at/pqdtglobal/results/CF2B9F08DD224222PQ/1?accountid=172684> (Accessed: 28 May, 2020).
4. Maeda, Julianne K. (1999), *Effects of expert coaching on teacher behaviors of preservice adapted physical educators and the collateral effects on student engagement and motor skill acquisition of preschoolers with and without disabilities in an inclusive context dissertation*. The Ohio State University, ProQuest Dissertations Publishing. 212 p. [Online], available at: <https://search.proquest.com.vlib.interchange.at/pqdtglobal/results/4F1E2D1FB0B44AE9PQ/1?accountid=172684> (Accessed: 28 May, 2020).
5. Hooper, Belinda Bourne (2011), *Preparing early childhood special educators for inclusive practice*. Virginia Commonwealth University Richmond, Virginia, ProQuest Dissertations Publishing, USA. 189 p. [Online], available at: <https://search.proquest.com.vlib.interchange.at/pqdtglobal/results/90EE7FF156B44B55PQ/1?accountid=172684> (Accessed: 28 May, 2020).
6. Nachbaur, Katy (2009), *Effects of three training models on teacher's behavior*

toward preschoolers with disabilities. California State University, Fullerton, ProQuest Dissertations Publishing. [Online], available at: <https://search.proquest.com.vlib.interchange.at/pqdtglobal/results/550177DC17C44722PQ/1?accountid=172684> (Accessed: 28 May, 2020).

7. Cox, Kathy M. (2010), *The case for inclusion: a study of the development of inclusive preschool programs for children with disabilities*. University of La Verne, ProQuest Dissertations Publishing. 154 p. [Online], available at: <https://search.proquest.com.vlib.interchange.at/pqdtglobal/results/7EAB0170DEB94B6EPQ/1?accountid=172684> (Accessed: 28 May, 2020).

8. Vitztum-Komaneki, Joann Marie (2007), *Community integration and inclusion: developmental outcomes for preschoolers with disabilities inclusive settings*. Indiana University, ProQuest Dissertations Publishing. 160 p. [Online], available at: <https://search.proquest.com.vlib.interchange.at/pqdtglobal/results/FF58B7201CD24094PQ/1?accountid=172684> (Accessed: 28 May, 2020).

УДК 81'233:[373.5.016:811.161.1]

**THE FORMATION OF EXPRESSIVE READING SKILLS IN TEACHING
RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE****ФОРМИРОВАНИЕ УМЕНИЙ ВЫРАЗИТЕЛЬНОГО ЧТЕНИЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ
РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ****Kanevska O. B. / Каневская О. Б.***Ph. D. (Pedagogic), Associate Professor / канд. пед. наук, доцент**ORCID: 0000-0003-1703-7929**Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih, Gagarina street, 54, 50086**Криворожский государственный педагогический университет,**Кривой Рог, проспект Гагарина, 54, 50086*

Аннотация. В статье охарактеризован процесс формирования умений выразительного чтения у учащихся на уроках русского языка как иностранного. Выработка умений и навыков выразительного чтения всегда были прерогативой уроков родного языка и литературы. Однако для занятий по русскому языку как иностранному – это новый вид деятельности, для которого еще не отработаны в должной степени методы, приемы и формы работы. Выявлена недостаточная разработанность проблемы обучения выразительному чтению в лингвометодическом отношении. Выразительное чтение, доставляя удовольствие эстетического порядка, выполняет важнейшие образовательные и познавательные задачи: приучает к правильной орфоэпии, определяет внимание к культуре слова в целом; обогащает словарный запас; знакомит с культурой и историей страны изучаемого языка; совершенствует технику чтения; вырабатывает навыки и умения глубокого вчитывания в текст; учит творческому отношению к прочитанному при воспроизведении в звучащем слове. Установлено, что с помощью специальных упражнений по технике и выразительности речи совершенствуется не только выразительное чтение учащихся, но и развиваются их технические данные (голос, дыхание, дикция) и эмоционально-чувственная сфера; а также повышается культура речи, общения, творческая самостоятельность и активность.

Ключевые слова: речевая деятельность, чтение, выразительное чтение, техника чтения, исполнительский анализ, русский язык как иностранный.

Вступление.

Одной из задач обучения иностранным языкам, в том числе и русскому, является развитие речевых умений и навыков учащихся, т.е. формирование и совершенствования четырех видов речевой деятельности: чтения, слушания, говорения и письма. Чтение входит «в сферу коммуникативной общественной деятельности человека, обеспечивая в ней одну из форм (письменную) вербального общения» [1, с. 16], является средством удовлетворения познавательных потребностей личности. Отметим, что именно чтение – одно из важнейших средств формирования личности, ибо позволяет в комплексе решать познавательные и воспитательные задачи, формировать у учащихся этико-эстетические представления, интеллектуальные и творческие способности, самостоятельность.

В методике иностранных языков (Г. В. Барабанова, М. Г. Вавилова, А. А. Вейзе, И. К. Гапочка, Р. Дэй, А. Джонс, Т. Г. Егоров, Л. А. Ермакова, Н. И. Жинкин, А. А. Зернецкая, З. Н. Клычникова, К. Н. Кулаков, Ф. Лёзер, М. В. Ляховицкий, И. М. Михалева, С. Ю. Николаева, Е. И. Пассов,

Т. Д. Протасова, В. Риверс, М. В. Розенкранц, Т. С. Серова, Ф. Смит, М. Уэст, С. К. Фоломкина, П. Хэгболдт, С. П. Шатилов и др.) разрабатываются теоретические и практические вопросы обучения иноязычному чтению: определение лингвометодических принципов, стратегий, методов и приемов обучения этому виду речевой деятельности в школе и вузе; выявление психолого-педагогических и методических аспектов овладения навыками чтения молча и вслух; формирование читательской компетенции; характеристика видов чтения (изучающее, ознакомительное, просмотровое; аналитическое, синтетическое; интенсивное, экстенсивное и др.). Несмотря на многочисленные исследования в этой области, практически вне внимания лингводидактов остается один из важнейших видов чтения – выразительное чтение, служащее каналом передачи не только знаний, но и чувств, объединяющих людей одним или схожим настроением. Выработка умений и навыков выразительного чтения всегда были прерогативой уроков родного языка и литературы. Однако для занятий по русскому языку как иностранному – это новый вид деятельности, для них еще не отработаны в должной степени методы, приемы и формы работы по выразительному чтению, что и обуславливает актуальность темы исследования.

Цель статьи – охарактеризовать процесс формирования умений выразительного чтения у учащихся на уроках русского языка как иностранного и выявить дидактические условия, способствующие этому процессу.

Объект исследования – процесс обучения выразительному чтению на уроках русского языка как иностранного.

Основной текст.

Обзор литературы. Анализ научных публикаций свидетельствует о недостаточном внимании ученых и методистов к проблеме обучения учащихся выразительному чтению как на уроках родного языка и литературы, так и на уроках иностранного языка. Лишь некоторые вопросы, касающиеся лингвистического аспекта данной проблемы, решаются в диссертационных работах С. А. Икрамовой, Л. И. Орловой, А. А. Соломоновой [8; 12; 16]. Существуют и немногочисленные собственно лингводидактические исследования. Так, лингвометодические основы обучения выразительному чтению иностранных студентов-филологов определяются К. А. Синадской [15]. И. А. Кочергина рассматривает выразительное чтение как средство постижения художественного произведения студентами, изучающими филологические науки [10]. Методика совершенствования умений чтения, восприятия и анализа художественного текста при обучении русскому языку как иностранному описывается Д. Бочиани, Т. М. Триандафилиди, Е. Ю. Фортунатовой [2; 17; 19]. В редких публикациях решаются общие вопросы обучения чтению: в лингводидактическом отношении в условиях информационного общества (И. В. Кролевецкая, Ю. С. Соловьева, С. А. Юрманова [11]); в профессионально-ориентированном аспекте (С. Г. Сабирова [13]); в психолингвистическом аспекте (О. Д. Денисова [5]); как способ развития речи старшеклассников (А. Т. Светинская [14]). Таким образом, поиск эффективных приемов и методик, направленных на формирование и совершенствование

выразительности речи учащихся, изучающих иностранный язык, остается актуальной научно-исследовательской и практико-методической задачей.

Изложение основного материала. Чтение – один из главных компонентов формирования речевой иноязычной деятельности учащихся, а также важнейшее средство формирования личности. В научно-методической литературе [1; 20; 21; 22; 23] подчеркивается: сформированное у учащихся умение читать иноязычные тексты является более устойчивым и долгосрочным, чем другие виды речевой деятельности. Хорошее чтение на иностранном языке должно отвечать тем же требованиям, что и на родном языке, – быть правильным, выразительным, беглым, сознательным. Однако формирование такого сложного интеллектуального умения не может ограничиваться несколькими годами обучения, а требует постоянного развития и совершенствования. Изучающие иностранный язык должны в итоге научиться самостоятельно разбираться в незнакомых текстах: понимать их фактическое содержание (фактуальную информацию), причинно-следственные связи, воспринимать эмоционально-оценочную и концептуальную информацию и т.д. Таким образом, обучение чтению, кроме развития техники чтения, пополнения словарного запаса учащихся, формирования орфоэпической грамотности, навыков произношения и т.п., предполагает совершенствование выразительности речи, что само по себе является трудным интеллектуальным и эмоциональным процессом.

Как показывает практика преподавания, правильность и беглость умений и навыков чтения на иностранном языке формируются достаточно медленно: отсутствие нужного словарного запаса, лингвострановедческих знаний, должного уровня сформированности навыков произношения заметно сказываются на озвучивании воспринимаемых графических образов слов, на скорости чтения, что существенно влияет на адекватное понимание текста, особенно художественного. Поэтому, думается, необходимо на каждом уроке обучать разным видам чтения. Такая работа должна иметь систематический и целенаправленный характер.

Хотя на занятиях по русскому языку как иностранному формируются (и проверяются) умения учащихся читать вслух и молча, выразительному чтению еще не уделяется достаточного внимания.

Считаем, что выразительное чтение, в котором «художественный текст раскрывается как живое творение» (Л. Ю. Кореньюк [9, с. 104]), выполняет важнейшие образовательные и познавательные задачи: 1) приучает к правильной орфоэпии, определяет внимание к культуре слова в целом (формирует речевую компетенцию); 2) обогащает словарный запас изучающих иностранный язык (формирует лексическую компетенцию); 3) знакомит с культурой и историей страны изучаемого языка (формирует социокультурную компетенцию); 4) совершенствует технику чтения (формирует читательскую компетенцию); 5) вырабатывает навыки и умения глубокого вчитывания в текст (формирует читательскую и коммуникативную компетенции); 6) учит творческому отношению к прочитанному при воспроизведении в звучащем слове (развивает у учащихся креативность, эмоциональность, память, умения анализировать и оценивать собственное исполнение и чтение других,

формулировать оценочные суждения).

Если учитывать характер деятельности учащегося и преподавателя на уроках русского языка как иностранного при обучении выразительному чтению, то порядок работы над произведением в обобщенном виде можно представить так: 1) первичное ознакомление учащихся с текстом (чтение молча; прослушивание текста – показ), установление эмоционального воздействия его (ответы на 1-2 вопроса); 2) анализ фактического и образного содержания текста в единстве с разбором художественных средств, орфоэпических, лексических, грамматических и стилистических особенностей; 3) повторное чтение текста, восприятие его эмоционального содержания; 4) обобщение знаний учащихся о фактическом и образном содержании читаемого текста, о действующих лицах, об идейном смысле читаемого (выборочное чтение и развитие оценочных суждений на основе сравнения, аналогии, установления причинно-следственных связей в сюжете, в поведении действующих лиц и т.д.); 5) совершенствование техники чтения, навыков работы с текстом; 6) обучение выразительности чтения, которое является показателем сознательности чтения.

Эффективность современного урока иностранного языка заключается в том, утверждают ведущие методисты [1; 3; 4; 18], чтобы учащиеся были включены в активную деятельность не только воспроизводящего характера, но и творческого. Важно, чтобы у них развились навыки самостоятельного чтения и работы с текстом и книгой, анализа (в том числе и исполнительского) художественного произведения.

Работа по выразительному чтению основана на принципе искренности переживаний. С одной стороны, чтение перед учащимися художественного текста – одна из форм самовыражения преподавателя, самораскрытия его духовного облика, что требует наличия природных задатков, наиболее важными из которых являются речевой слух, творческое воображение, эмоциональная отзывчивость (способность к сопереживанию), способность к целенаправленному волевому воздействию на слушателей. С другой стороны, учащиеся включаются в этот творческий процесс и учатся передавать с помощью живого слова свое личное отношение к произведению. Поэтому при определении характера и методов работы по выразительному чтению необходимо исходить из реальных возможностей и преподавателя, и учащихся, их способностей, наклонностей, темперамента, общего развития, психологического и физического состояния в процессе работы над текстом. Не следует требовать от изучающих иностранный язык выражения чувств (например, горя, радости, грусти, сочувствия, иронии, сарказма и т.п.), не проявившихся у них при чтении произведения, но помочь понять эти чувства – необходимо, для этого нужно стремиться создавать на уроке такую атмосферу, которая бы вызывала сопереживания. Важно мастерски исполнить текст, убедительно и интересно рассказать об авторе, обстоятельствах, при которых создавалось произведение, вызвать активность учащихся, разбудить их воображение.

Процесс подготовки преподавателя к уроку выразительного чтения

происходит по следующим ступеням [6; 7; 9]: 1) первоначальное ознакомление с текстом; 2) аналитическая работа (разбор текста); 3) определение исполнительских задач; 4) тренировка декламации, выделение, уточнение, осмысление круга вопросов, подлежащих объяснению на занятии. В процессе восприятия текста интенсивно работают чувства и воображение. На второй стадии обращения к тексту ведущим фактором становится мышление, которое углубляет эмоциональное восприятие, развивает эстетическое чувство. На третьей стадии работы преподаватель определяет для себя исполнительскую задачу и отрабатывает манеру исполнителя. На четвертой – отбирает круг вопросов (исторические и биографические справки, объяснение агнонимов – непонятных слов, т.е. слов, значения которых неизвестны, лингвострановедческих объектов и т.д.), облегчающих учащемуся восприятие произведения и работу по его воссозданию в живом слове.

Методика подготовки текста к выразительному чтению, т.е. методика исполнительского анализа, помогает чтецу (преподавателю / учащемуся) овладеть сложным исполнительским искусством. При подготовке текста к исполнению процесс чтения становится более целенаправленным. Исполнительский анализ – это «осознанный творческий процесс познания художественной идеи текста исполнителем в целях воздействия на слушателей» [7, с. 17], это чтение с установкой на глубокое проникновение в мир авторских мыслей и чувств.

Выделим общие требования к умениям выразительного чтения, формируемым у учащихся: 1) читать четко, внятно, соблюдать нормы орфоэпии; 2) владеть «шестью рычагами тона» (*громче – тише, выше – ниже, быстрее – медленнее*); 3) уметь «читать знаки препинания»; 4) видеть «внутренним взором» нарисованные автором картины, ощущать их, воссоздавать чувства в чтении («рисовать интонацию»); 5) соблюдать паузы.

Обучение выразительному чтению – творческий процесс, включающий элементы поисков, находок, открытий, учитывающий реальные возможности учащихся. Существует целый ряд методов и приемов обучения выразительному чтению, которые, по нашему мнению, целесообразно применять и на уроках русского языка как иностранного: показ, хоровое чтение, чтение вслух за диктором (преподавателем), чтение в лицах (по ролям), игра-драматизация, инсценировка, прием сопоставления, устное рисование, беседа, кейс-метод и др. Так, наиболее эффективный метод обучения выразительному чтению – это показ, цель которого состоит не только в том, чтобы показать учащимся готовую интонацию, а и в том, чтобы вызвать в их воображении живые картины, возбудить их чувства. Важное место в этой работе отводится использованию аудиозаписи (видеозаписи), которая дает возможность слушать исполнение художественного произведения мастерами художественного слова. Эффективны также элементы хорового чтения, способствующие заучиванию нужной интонации, закреплению произношения звуков и целых фраз, запоминанию трудных в орфоэпическом отношении слов, а также помогающие некоторым учащимся преодолеть застенчивость, неуверенность, нервозность. Кроме того, хоровое чтение заражает общим подъемом, настроением, тоном,

который задает преподаватель показом. Прием сопоставления (сопоставление исполнения учащегося с исполнением преподавателя; сопоставление исполнения двух (и более) учащихся; сопоставление контрастно звучащих вариантов и др.), который можно использовать на продвинутом обучении РКИ, побуждает к обсуждению, оценке различных трактовок исполнителем авторского замысла и предупреждает формальное копирование. Средством, стимулирующим развитие творческого воображения, является устное рисование (устный рисунок), т.е. устное описание картин, которые возникают либо должны возникнуть в воображении учащегося. С помощью этого приема активизируются речевые умения учащихся, которые должны использовать в речи уже выученную лексику, грамматические формы и конструкции. Беседа по произведению помогает осмыслить его, почувствовать красоту художественного слова. Чтение в лицах (по ролям), способствующее развитию творческих, артистических задатков учащихся, практикуется, как правило, на заключительном этапе работы над текстом.

При обучении выразительному чтению следует тренировать навыки технической выразительности речи: дыхание (правильно поставленное), дикция (четкая), звучание голоса (тихо / громко), интонация. Доказано (см.: [6; 7; 9]), что путем систематического выполнения специальных упражнений все эти качества можно развить.

Практика свидетельствует, что целесообразно использовать разнообразные упражнения, направленные на развитие техники чтения: упражнения на отработку артикуляции каких-либо звуков («Задуть воображаемую свечку», «Убить назойливого комара», «Поработать с воображаемым насосом» и др.); упражнения на дыхание; упражнения для развития голоса; упражнения по орфоэпии; упражнения по отработке выразительного чтения. Большим подспорьем в этой работе становятся скороговорки, пословицы и поговорки, например: *Топоры остры до поры; Водовоз вез воду из-под водопровода; Шумели и шушукались верхи шумящих сосен; На языке мед, а под языком лед; Хвастай, хвастай, да не завирайся; Подальше положишь, поближе возьмешь; Попытка не пытка, спрос не беда* и т.п. Приведем примеры упражнений, разработанных на их основе:

1. Прочитайте каждую скороговорку (пословицу) про себя. Произнесите ее беззвучно с хорошей артикуляцией. Затем тихо и медленно и, наконец, громко и быстро.
2. Произнесите пословицы (скороговорки), изменяя порядок слов, например: *Один в поле не воин; В поле один не воин; Один не воин в поле.*
3. Произнесите пословицы и скороговорки сначала ровным голосом, постепенно усиливая его, затем ослабляя (и наоборот).
4. Произнесите каждую скороговорку (пословицу), передавая различные чувства (удивление, радость, сомнение, сожаление, возмущение).

При обучении выразительному чтению можно также предложить задания такого типа:

1. Прочитайте молча стихотворение «Зимний вечер» А. Пушкина. Подготовьтесь к его выразительному чтению, следуя данному плану:

- 1) разделите текст стихотворения на части;
- 2) выделите главную мысль текста;
- 3) определите задачи чтения каждой из частей;
- 4) обозначьте логические ударения, паузы, темп, силу и высоту голоса;
- 5) проверьте по словарю слова, произношение которых вызывает сомнение или значение которых вы не знаете.

2. Тренировочное чтение. Прочитайте вслух стихотворение Н. Заболоцкого «Журавли», прослушайте это произведение в исполнении мастеров художественного слова (например, А. Баталова), запишите на диктофон собственное чтение, а потом прослушайте эту запись, исправьте недостатки, которые вы отметили; прочитайте текст выразительно.

Результаты исследования.

Таким образом, процесс формирования умений и навыков выразительного чтения у учащихся, изучающих иностранный язык, должен быть целенаправленным и организованным в соответствии с такими дидактическими условиями:

- 1) включение в содержание урока русского языка как иностранного таких видов работы, которые направлены на выработку у учащихся технической выразительности речи (упражнения по отработке артикуляции, на дыхание, для развития голоса, по орфоэпии);
- 2) использование приемов, формирующих механизмы чтения и вырабатывающих умения ставить и реализовывать на практике исполнительскую задачу (хоровое чтение, устное рисование, чтение в лицах, разметка текста и др.);
- 3) привлечение интерактивных технологий и мультимедиа-технологий (прослушивание выдающихся мастеров чтения, сопоставительный анализ различных интерпретаций одного текста и др.).

Заключение и выводы.

Были рассмотрены особенности формирования умений выразительного чтения при обучении русскому языку как иностранному и определены дидактические условия, способствующие этому процессу.

Было выявлено, что владение умениями и навыками выразительного чтения связано с повышением культуры чтения художественного текста и требует постоянной тренировки, выполнения технических и творческих упражнений. Эффективными методами и приемами обучения выразительному чтению являются показ, хоровое чтение, чтение вслух за диктором (преподавателем), чтение в лицах, игра-драматизация, инсценировка, прием сопоставления, устное рисование, беседа, кейс-метод и др.

Установлено, что обучение выразительному чтению на уроках русского языка как иностранному способствует формированию речевой, лексической, социокультурной, читательской и коммуникативной компетенций, развитию у учащихся креативности, эмоциональности, памяти, умений анализировать и оценивать собственное исполнение и чтение других, формулировать оценочные суждения.

Дальнейшей разработки, по нашему мнению, требует проблема

формирования у учащихся читательской компетенции на уроках русского языка как иностранного.

Благодарности: автор статьи признателен рецензентам
за анализ представленной работы.

Литература:

1. Барабанова Г. В. Методика навчання професійно-орієнтованого навчання в немовному ВНЗ: монографія. – Київ: Фірма «ІНКОС», 2005. – 315 с.
2. Бончани Д. Теоретические основы совершенствования умений чтения и анализа художественного текста у итальянских учащихся: дисс. канд. пед. наук: 13.00.02. – Москва, 2006. – 257 с. – URL: <https://www.dissercat.com/content/teoreticheskie-osnovy-sovershenstvovaniya-umenii-chteniya-i-analiza-khudozhestvennogo-teksta> (дата обращения: 24.05.2020)
3. Гальскова Н. Д. Современная методика обучения иностранным языкам: пособие для учителя. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: АРКТИ, 2003. – 192 с.
4. Гиниатуллин И. А., Бердичевский А. Л., Лысакова И. П., Пассов Е. И. Методика межкультурного образования средствами русского языка как иностранного. – М. : Русский язык. Курсы, 2011. – 184 с.
5. Денисова О. Д. Обучение эффективному чтению: психолингвистический механизм зрительно-смысловой обработки информации в тексте // Новые педагогические технологии : Материалы XVI Международной научно-практической конференции (10.01.2014). – Москва: Издательство Спутник+, 2014. – С. 41–45.
6. Дмитриева Е. Д. Практикум по выразительному чтению: учебно-методическое пособие. – Москва: Просвещение, 1981. – 80 с.
7. Иванченко С. С. Самостоятельная работа по выразительному чтению (планирование и контроль): методические рекомендации. – Кривой Рог: КГПИ, 1988. – 22 с.
8. Икрамова С. А. Выразительное чтение и его роль в развитии речи школьников начальных классов: на примере школ Республики Таджикистана: дисс. канд. пед. наук: 13.00.02. – Душанбе, 2010. – 161 с. – URL: <https://www.dissercat.com/content/vyrazitelnoe-chtenie-i-ego-rol-v-razvitii-rechi-shkolnikov-nachalnykh-klassov> (дата обращения: 24.05.2020)
9. Коренюк Л. Ю. Совершенствуйте свою речь. – Москва: Просвещение, 1989. – 120 с.
10. Кочергина И. А. Выразительное чтение как средство постижения художественного произведения студентами-филологами: дисс. канд. пед. наук: 13.00.02. – Москва, 2005. – 273 с. – URL: <https://www.dissercat.com/content/vyrazitelnoe-chtenie-kak-sredstvopostizheniya-khudozhestvennogo-proizvedeniya-studentami-fi> (дата обращения: 24.05.2020)
11. Крелевецкая И. В., Соловьева Ю. С., Юрманова С. А. Обучение чтению как аспект лингводидактики в условиях информационного общества // Русское слово в многоязычном мире: Материалы XIV Конгресса МАПРЯЛ (г. Нур-Султан, Казахстан, 29 апреля – 3 мая 2019 года) / Ред. кол.: Н. А. Боженкова,

С. В. Вяткина, Н. И. Клушина и др. – Санкт-Петербург: МАПРЯЛ, 2019. – С. 1120–1123.

12. Орлова Л. И. Выразительное чтение как метод воспитания и развития дошкольников, младших школьников творческими читателями: дисс. канд. пед. наук: 13.00.01. – Москва, 2004. – 240 с. – URL: <https://www.dissercat.com/content/vyrazitelnoe-chtenie-kak-metod-vozpitaniya-i-razvitiya-doshkolnikov-mladshikh-shkolnikov-tvo/read> (дата обращения: 24.05.2020)

13. Сабирова С. Г. Профессионально–ориентированное обучение чтению // Материалы Республиканской научно-практической конференции Состояние и перспективы методики преподавания иностранных языков. – Душанбе: РТСУ. – 2016. – С. 96–102.

14. Светинская А. Т. Обучение старшеклассников чтению книг по интересам как подготовка к уроку по развитию речи // Разные виды чтения на уроках русского языка. – Ярославль: РЕМДЕР М., МПГУ, 2014. – С. 76–77.

15. Синадская К. А. Лингвометодические основы обучения выразительному чтению студентов-филологов: дисс. канд. пед. наук: 13.00.02. – Москва, 2005. – 219 с. – URL: <https://www.dissercat.com/content/lingvometodicheskie-osnovy-obucheniya-vyrazitelnomu-chteniyu-studentov-filologov> (дата обращения: 24.05.2020)

16. Соломонова А. А. Лингводидактическое описание ключевых компетенций иностранного студента-филолога: дисс. канд. пед. наук: 13.00.02. – Москва, 2010. – 235 с. – URL: <https://www.dissercat.com/content/nauchno-metodicheskie-osnovy-raboty-s-poeticheskim-tekstom-na-zanyatiyakh-so-studentami-inos> (дата обращения: 24.05.2020)

17. Триандафилиди Т. М. Методика отбора и использования художественных текстов в практическом курсе русского языка среднего этапа обучения на гуманитарных факультетах зарубежной высшей школы: На примере вузов Греции: дисс. канд. пед. наук: 13.00.02. – Москва, 2005. – 251 с. – URL: <https://www.dissercat.com/content/metodika-otbora-i-ispolzovaniya-khudozhestvennykh-tekstov-v-prakticheskom-kurse-russkogo-yaz> (дата обращения: 24.05.2020)

18. Фоломкина С. К. Обучение чтению на иностранном языке в неязыковом вузе. – Москва: Высшая школа, 1987. – 456 с.

19. Фортунатова Е. Ю. Культурологический подход к формированию умений восприятия художественных текстов при обучении русскому языку как иностранному: дисс. канд. пед. наук: 13.00.02. – Санкт-Петербург, 2004. – 212 с. – URL: <https://www.dissercat.com/content/kulturologicheskii-podkhod-k-formirovaniyu-umenii-vozpriyatiya-khudozhestvennykh-tekstov-pri> (дата обращения: 24.05.2020)

20. Day R. R. & Bamford J. Extensive Reading in the Second Language Classroom. – Cambridge: University Press, 1998. – 238 p.

21. Johns A. M. Text, Role and Context: Developing Academic Literacies. – NY: Cambridge University Press, 1997. – 171 p.

22. Rivers W. M. Teaching Foreign Language Skills (2nd ed). – Chicago:

University of Chicago Press, 1981. – 562 p.

23. Seidlhofer B. Summary Judgments: Perspectives on Reading and Writing // Reading in a Foreign Language. 1990. – 6(2). – Pp. 413–424.

References:

1. Barabanova G. V. Technique of launching professionally-oriented education in a non-technical higher education institution: monograph. – Kyiv: Firm "INKOS", 2005. – 315 c. (In Ukr.)
2. Bonchani D. Theoretical Foundations of Improving the Reading and Analysis of Literary Text in Italian Students: Diss. Cand. ped Sciences: 13.00.02. – Moscow, 2006. – URL: <https://www.dissercat.com/content/teoreticheskie-osnovy-sovershenstvovaniya-umenii-chteniya-i-analiza-khudozhestvennogo-teksta> (accessed 24.05.2020) (In Russ.)
3. Galskova N. D. The modern methodology of teaching foreign languages: a manual for the teacher. – 2nd ed., Revised. and add. – Moscow: ARKTI, 2003. – 192 p. (In Russ.)
4. Giniatullin I. A., Berdichevsky A. L., Lysakova I. P., Passov E. I. Intercultural education methodology using Russian as a foreign language. – M.: Russian language. Courses, 2011. – 184 p. (In Russ.)
5. Denisova O. D. Teaching effective reading: the psycholinguistic mechanism of visual-semantic processing of information in the text // New pedagogical technologies: Materials of the 16th International Scientific and Practical Conference (10.01.2014). – Moscow: Publishing house Sputnik +, 2014. – Pp. 41–45. (In Russ., abstract in Eng.)
6. Dmitrieva E. D. Workshop on expressive reading: a teaching aid. – Moscow: Education, 1981. – 80 p. (In Russ.)
7. Ivanchenko S. S. Independent work on expressive reading (planning and control): guidelines. – Kryvyi Rih: KSPI, 1988. – 22 p. (In Russ.)
8. Ikramova S. A. Expressive reading and its role in the development of speech in primary school students: the example of schools in the Republic of Tajikistan: diss. Cand. ped Sciences: 13.00.02. – Dushanbe, 2010. – 161 p. – URL: <https://www.dissercat.com/content/vyrazitelnoe-chtenie-i-ego-rol-v-razviii-rechi-shkolnikov-nachalnykh-klassov> (accessed 24.05.2020) (In Russ.)
9. Korenyuk L. Yu. Improve your speech. – Moscow: Education, 1989. – 120 p. (In Russ.)
10. Kochergina I. A. Expressive reading as a means of comprehending a work of art by philological students: Diss. Cand. ped Sciences: 13.00.02. – Moscow, 2005. – 273 p. – URL: <https://www.dissercat.com/content/vyrazitelnoe-chtenie-kak-metod-vospitaniya-i-razvitiya-doshkolnikov-mladshikh-shkolnikov-tvo/read> (accessed 24.05.2020) (In Russ.)
11. Krolevetskaya I. V., Solovyova Yu. S., Yurmanova S. A. Learning to read as an aspect of linguodidactics in the information society // Russian word in a multilingual world: Materials of the XIV Congress of MAPRYAL (Nur-Sultan, Kazakhstan, April 29 – May 3, 2019) / Ed. col. : N. A. Bozhenkova, S. V. Vyatkina, N. I. Klushina, etc. – St. Petersburg: MAPRYAL, 2019. – Pp. 1120–1123. (In Russ., abstract in Eng.)
12. Orlova L. I. Expressive reading as a method of education and development of preschool children, primary school children by creative readers: Diss. Cand. ped Sciences: 13.00.01. – Moscow, 2004. – 240 p. – URL: <https://www.dissercat.com/content/vyrazitelnoe-chtenie-kak-metod-vospitaniya-i-razvitiya-doshkolnikov-mladshikh-shkolnikov-tvo/read> (accessed 24.05.2020) (In Russ.)
13. Sabirova S. G. Professionally-oriented teaching of reading // Materials of the Republican Scientific and Practical Conference Status and prospects of teaching foreign languages. – Dushanbe: RTSU. – 2016. – Pp. 96–102. (In Russ., abstract in Eng.)
14. Svetinskaya A. T. Teaching senior students to read books on interests as preparation for a lesson on the development of speech // Different types of reading in Russian language lessons. – Yaroslavl: REMDER M., Moscow State Pedagogical University, 2014. – Pp. 76–77. (In Russ., abstract in Eng.)
15. Sinadskaya K. A. Linguistic and methodological foundations of teaching expressive reading for students of philology: diss. Cand. ped Sciences: 13.00.02. – Moscow, 2005. – 219 p. –

URL: <https://www.dissercat.com/-content/lingvometodicheskie-osnovy-obucheniya-vyrazitelnoumcheniyu-studentov-filologov> (accessed 24.05.2020) (In Russ.)

16. Solomonova A. A. Linguodidactic description of the key competencies of a foreign philological student: diss. Cand. ped Sciences: 13.00.02. – Moscow, 2010. – 235 p. – URL: <https://www.dissercat.com/content/nauchno-metodicheskie-osnovy-raboty-s-poeticheskimi-tekstami-na-zanyatiyakh-so-studentami-inostranov> (accessed 24.05.2020) (In Russ.)

17. Triandafilidi T. M. The methodology for the selection and use of literary texts in the practical course of the Russian language of the secondary stage of study at the humanitarian faculties of a foreign higher school: On the example of Greek universities: Diss. Cand. ped Sciences: 13.00.02. – Moscow, 2005. – 251 p. – URL: <https://www.dissercat.com/content/metodika-otbora-i-ispolzovaniya-khudozhestvennykh-tekstov-v-prakticheskom-kurse-russkogo-yazyka> (accessed 24.05.2020) (In Russ.)

18. Folomkina S. K. Learning to read in a foreign language at a non-linguistic university. – Moscow: Higher School, 1987. – 456 p. (In Russ.)

19. Fortunatova E. Yu. Culturological approach to the formation of skills in the perception of literary texts when teaching Russian as a foreign language: Diss. Cand. ped Sciences: 13.00.02. – St. Petersburg, 2004. – 212 c. – URL: <https://www.dissercat.com/content/kulturologicheskie-podkhody-k-formirovaniyu-umenii-vospriyatiya-khudozhestvennykh-tekstov-pri-ucheni-russkogo-yazyka> (accessed 24.05.2020) (In Russ.)

20. Day R. R. & Bamford J. Extensive Reading in the Second Language Classroom. – Cambridge: University Press, 1998. – 238 p. (In Eng.)

21. Johns A. M. Text, Role and Context: Developing Academic Literacies. – NY: Cambridge University Press, 1997. – 171 p. (In Eng.)

22. Rivers W. M. Teaching Foreign Language Skills (2nd ed). – Chicago: University of Chicago Press, 1981. – 562 p. (In Eng.)

23. Seidlhofer B. Summary Judgments: Perspectives on Reading and Writing // Reading in a Foreign Language. 1990. – 6(2). – Pp. 413–424. (In Eng.)

Abstract.

Introduction. *The development of skills of expressive reading has always been the prerogative of the lessons of the native language and literature. However, for classes in Russian as a foreign language, this is a new type of activity for which methods, techniques and forms of work have not yet been appropriate formulated. The insufficient development of the problem of teaching expressive reading in a linguistic and methodical way is revealed, which determines the relevance of the research topic.*

The purpose of the article is to characterize the process of formation of expressive reading skills of students in the lessons of Russian as a foreign language and to identify didactic conditions conducive to this process.

Main part. *Expressive reading, giving aesthetic pleasure, performs the most important educational and cognitive tasks: it accustoms to the correct spelling, determines the attention to the culture of the word as a whole; enriches vocabulary; introduces culture and history of the country of the studied language; improves reading technique; develops skills and abilities of deep reading in the text; teaches a creative attitude to reading when reproduced in a sounding word.*

The process of preparing a teacher for an expressive reading lesson takes place in the following steps: 1) initial introduction with the text; 2) analytical work (text analysis); 3) definition of performing tasks; 4) training recitation, highlighting, clarifying, understanding the range of issues to be explained in class.

During teaching expressive reading at the lessons of Russian as a foreign language, it is advisable to apply such methods and techniques as: showing, choral reading, reading aloud for the announcer (teacher), reading in persons (in roles), game-dramatization, stage version, comparing, oral drawing, conversation, case method, etc.

Results. *The process of formation of expressive reading skills for students studying a foreign*

language should be purposeful and organized in according to such didactic conditions: 1) inclusion in the content of the lesson of types of work aimed at developing technical expressiveness of speech in students; 2) the use of techniques that form reading mechanisms and develop skills to set and put into practice a performing task; 3) attraction of interactive technologies and multimedia technologies.

Discussion and Conclusions. It was established that with the help of special exercises in technique and expressiveness of speech, not only expressive reading of students is improved, but their technical data (voice, breathing, diction) and emotional-sensual sphere are also developed; as well as a culture of speech, communication, creative independence and activity.

Teaching expressive reading in Russian language lessons as a foreign language helps to form speech, lexical, sociocultural, reading and communicative competencies, develop students' creativity, emotionality, memory, ability to analyze and evaluate their own performance and reading of others, formulate value judgments.

Key words: speech activity, reading, expressive reading, reading technique, performing analysis, Russian as a foreign language.

Статья отправлена: 31.05.2020 г.

© Каневская О. Б.

TECHNIQUES FOR DEVELOPING SPATIAL REPRESENTATIONS OF STUDENTS IN THE STUDY OF THE RELATIVE LOCATION OF LINES AND PLANES IN SPACE

ПРИЁМЫ РАЗВИТИЯ ПРОСТРАНСТВЕННЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ УЧАЩИХСЯ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ВЗАИМНОГО РАСПОЛОЖЕНИЯ ПРЯМЫХ И ПЛОСКОСТЕЙ В ПРОСТРАНСТВЕ

Zamyatina Elena Aleksandrovna / Е.А.Замятина

*Student of the 2nd year of master's degree at the faculty of physics, mathematics, computer science, Kursk state University, Kursk, Russia
студентка 2 курса магистратуры факультета физики, математики, информатики, Курский государственный университет, г. Курск, Россия*

Loktionova Nadezhda Nikolaevna / Н.Н.Локтионова

*PhD, associate Professor of the Department of algebra, geometry and theory of teaching mathematics, Kursk state University, Kursk, Russia
канд. пед. наук, доцент кафедры алгебры, геометрии и теории обучения математике, Курский государственный университет, г. Курск, Россия*

В данной статье предлагается подход к организации образовательной деятельности учащихся на уроках геометрии при изучении взаимного расположения прямых и плоскостей в пространстве, основанный на разработанной методической системе использования приемов развития пространственных представлений.

Ключевые слова: *пространственные представления, прямая, плоскость, методика, приемы, развитие.*

Проблема формирования и развития пространственных представлений учащихся занимает важное место среди основных вопросов преподавания математики. Для нахождения путей ее решения необходим комплексный подход с психологической и методической точки зрения. Во многих учебно-методических изданиях описаны особенности развития пространственных представлений школьников при обучении геометрии, но нет конкретных рекомендаций по формированию образов взаимного расположения прямых и плоскостей в пространстве.

Данная статья освещает один из возможных подходов к организации образовательной деятельности учащихся на уроках геометрии при изучении взаимного расположения прямых и плоскостей в пространстве. Основу, которой составляет методическая система развития пространственных представлений.

Под «пространственным представлением» в данной работе понимали понятие определенное И.Я. Каплуновичем: «Пространственное представление есть воссоздание или актуализация образов пространственных тел (фигур), их свойств и отношений по памяти или путем восприятия реальных объектов, их графических изображений» [3, с. 3].

Пространственное воображение является важным компонентом в общей способности человека к воображению и необходимо ему для ориентировки в окружающем мире. С точки зрения психологии, пространственное воображение рассматривается, как умение оперировать пространственными представлениями.

В исследованиях Г.Д. Глейзера [2, с. 27] описываются уровни развития пространственных представлений, которые дают возможность представить этапы этого процесса. Так, «элементарный» уровень представлений должен достигаться учащимися в начальной школе, «фрагментарный» в 5-6 классах, «статически-динамический» в 7-8, «динамический» в 9-10, «творческий» в 11 классе. Даная классификация, по мнению самого автора, есть условной, так как ученики 7-8 классов имеют, как правило, «фрагментарный» уровень развития пространственных представлений стереометрических фигур до изучения стереометрии в старших классах.

Таким образом, возникает необходимость интенсивного развития пространственных представлений у старшеклассников с учетом их психологических особенностей в ходе изучения стереометрического материала, в частности при изучении взаимного расположения прямых и плоскостей в пространстве.

В процессе изучения темы «Взаимное расположение прямых и плоскостей в пространстве» предполагается использование различных форм обучения, таких, как и самообразование, саморазвитие учащихся посредством самостоятельной работы с методическим материалом.

Занятия включают в себя теоретическую и практическую части, в зависимости от целесообразности. Основные формы проведения занятий: дискуссия, консультация, практическое занятие, зачетная работа. Особое значение отводится самостоятельной работе учащихся в рамках практикума по самостоятельному решению задач и конструированию. Предполагаются следующие формы организации обучения: индивидуальная, парная, групповая, коллективная, взаимное обучение, самообучение.

Особое внимание уделяется выбору приемов развития пространственных представлений учащихся, их сочетанию и последовательности использования. Рассмотрим некоторые из них и покажем, каким образом их можно использовать при изучении взаимного расположения прямых и плоскостей в пространстве:

- использование пространственных объектов при изучении планиметрии;
- применение наглядных пособий, моделей, готовых чертежей;
- выполнение разнообразных преобразований (операций) над геометрическими объектами в пространстве;
- создание новых геометрических объектов;
- применение объектов из реальной действительности и межпредметных связей.

Первый прием включает в себя работу по созданию разверток геометрических тел, решение простых стереометрических задач с опорой на уже изученный материал и с использованием готовых рисунков.

Например, ученикам 9 класса можно предложить решить следующие задачи на взаимное расположение прямых и плоскостей:

1) Каждая из прямых a и b параллельна плоскости α . Следует ли из этого, что прямые a и b параллельны?

2) Каждая из плоскостей α и β параллельны прямой m . Могут ли пересекаться эти плоскости?

3) Как расположены прямые a и b , если каждая из них перпендикулярна к плоскости?

Решение задачи учащиеся демонстрируют с помощью рисунка или с использованием геометрической модели.

Развитию пространственных представлений способствует решение задач по готовым рисункам. Приведем пример таких задач:

1) На рисунке изображен параллелепипед $ABCD A_1 B_1 C_1 D_1$ (рис. 1). Точки M , N и P - середины ребер AB , BB_1 и BC соответственно.

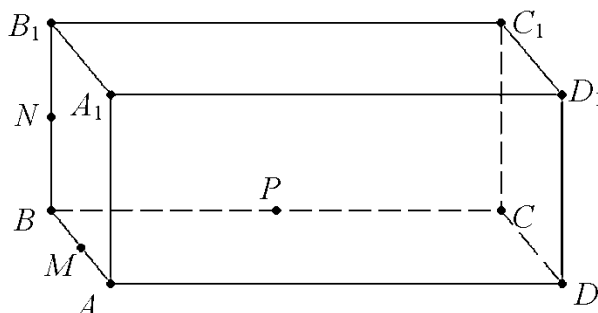

Рис. 1.

Установить соответствие между прямыми и плоскостями (1–4) и их взаимным расположением (А–Д):

1.	Прямые MN и DD_1	А.	Параллельные прямые
2.	Прямые MN и DC_1	.	Прямые пересекаются
3.	Прямые NP и CC_1	В.	Скрещивающиеся прямые
4.	Плоскости MNP и AB_1C	Г.	Параллельные плоскости
		Д.	Плоскости пересекаются

2) На рисунке изображена пирамида $SABCD$, в основе которой параллелограмм. SO - высота пирамиды (рис. 2). Точки M , N и P - середины отрезков OC , SC и SB соответственно.

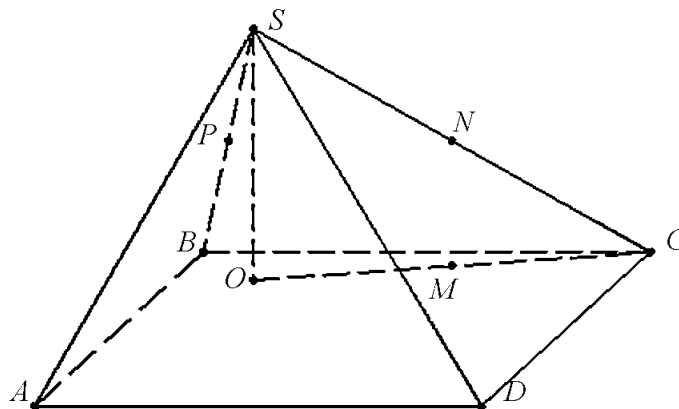

Рис. 2.

Установить соответствие между прямыми и плоскостями (1–4) и их взаимным расположением (А–Д).

1.	Прямая MN и плоскость ABC	А.	Перпендикулярные
2.	Прямые MN и SO	Б.	Пересекаются
3.	Прямые MN и SD	В.	Скрещивающиеся
4.	Прямая OC и плоскость ASD	Г.	Параллельные
		Д.	Нельзя установить

Для решения такого типа задач необходимо выполнение разнообразных преобразований (операций) над геометрическими объектами в пространстве, причем это можно делать мысленно, без использования рисунков:

1) Сколько можно провести прямых через точку вне плоскости, параллельных этой плоскости?

2) Имеется прямая, параллельная плоскости. К скольким прямым на плоскости параллельна эта прямая?

На следующем этапе развития пространственных представлений необходимо решать более сложные задачи на конструирование новых геометрических объектов. Причем, конструирование моделей пространственных фигур может быть использовано как на этапе конкретизации и углублении теоретических знаний, так и в практической деятельности учащихся по применению знаний о взаимном расположении прямых и плоскостей в пространстве.

Например: «Задано три попарно скрещивающиеся прямые a , b и c . Построить прямую, которая пересекает прямые a и b и будет параллельной к прямой c ». Для решения этой задачи рекомендуем построить параллелепипед, на ребрах которого обозначить заданные три попарно скрещивающиеся прямые a , b и c (рис. 3). Тогда легко установить, что прямая CD будет удовлетворять условиям задачи, так как CD пересекает прямые a и b и является параллельной к прямой c .

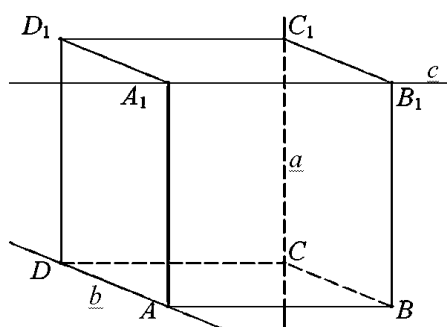

Рис. 3

Скрещивающиеся прямые лучше всего показать на модели куба или попросить учащихся найти модели скрещивающихся прямых на окружающих предметах, например, в классной комнате.

Таким образом, работа по развитию пространственных представлений у учащихся при изучении взаимного расположения прямых и плоскостей в пространстве трудоемка, длительна по времени, требует учета психологических особенностей детей и специальной методической системы обучения. Заметим, что расширение представлений учителя о методах и приемах развития

пространственных представлений у учащихся способствует их успешному переходу от уровня формально-оперативных умений на более высокий уровень, позволяющий строить логические цепи рассуждений, делать выводы о взаимном расположении прямых и плоскостей в пространстве, анализировать и оценивать полученные результаты.

Литература:

1. Гусева В.А. Методика обучения геометрии. Учебное пособие. – М.: Издательский центр “Академия”, 2004
2. Зубрилин А. А., Пауткина О. И. Некоторые пути формирования пространственных представлений и пространственного воображения на уроках математики и информатики в средней школе [Текст] / А. А. Зубрилин, О. И. Пауткина // «Педагогическая информатика» - 2002. № 3, с. 34-45.
3. Рубейнштейн С.Л., Основы общей психологии /С.А. Рубейнштейн.- Питер 2002-720с.
4. Темербекова А.А.-М.Владос 2003.

FUNCTIONAL-GRAPHICAL METHOD FOR SOLVING EQUATIONS AND INEQUALITIES AS A TOOL FOR FORMING RESEARCH SKILLS OF STUDENTS IN GRADES 10-11

ФУНКЦИОНАЛЬНО-ГРАФИЧЕСКИЙ МЕТОД ПРИ РЕШЕНИИ УРАВНЕНИЙ И НЕРАВЕНСТВ КАК ИНСТРУМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ УМЕНИЙ ОБУЧАЮЩИХСЯ В 10-11 КЛАССАХ

Zherdeva Lyubov Sergeevna / Л.С.Жердева

*Student of the 2nd year of master's degree at the faculty of physics, mathematics, computer science, Kursk state University, Kursk, Russia
студентка 2 курса магистратуры факультета физики, математики, информатики Курский государственный университет, г. Курск, Россия*

Loktionova Nadezhda Nikolaevna / Н.Н.Локтионова

*PhD, associate Professor of the Department of algebra, geometry and theory of teaching mathematics, Kursk state University, Kursk, Russia
канд. пед. наук, доцент кафедры алгебры, геометрии и теории обучения математике, Курский государственный университет, г. Курск, Россия*

Аннотация. В статье представлен перечень приемов формирования и развития исследовательских умений, обучающихся 10-11 классов в ходе решения уравнений и неравенств функционально-графическим методом. Показана и обоснована актуальность и необходимость проведения данной работы, а также приведены примеры применения изложенных приемов.

Ключевые слова: алгоритм, уравнения, неравенства, график, исследования, функционально-графический метод.

Важное место в умственном развитии обучающихся занимает их исследовательская деятельность, напрямую связанная с усвоением математических знаний. Следовательно, успешная реализация задач, стоящих перед школой, осуществима при помощи приобщения обучающихся к исследовательской деятельности в процессе обучения.

В.А. Далингер в своей работе «Поисково-исследовательская деятельность учащихся по математике» под исследовательской деятельностью понимает деятельность, которая осуществляется не по заранее заданному алгоритму, а на основе самоорганизации, способности самостоятельно планировать свою деятельность, выполнять самоконтроль, перестройку своих действий в зависимости от ситуации, способность пересмотреть, и, если необходимо, изменить свои представления об объектах, включенных в деятельность [3].

Исследовательская деятельность характеризуется новизной, целенаправленностью действий, четкостью, умением рассматривать явления и процессы с новых точек зрения и сближать отдельные области знаний, полноценностью аргументации, способностью чувствовать нечеткость рассуждений.

Исследовательская деятельность осуществляется в четыре этапа: постановка проблемы, выдвижение гипотезы, проверка гипотезы, вывод.

Важное место в умственном развитии учащихся занимают их исследовательские умения, связанные с усвоением математических знаний. Уравнения и неравенства, решаемые функционально-графическим методом

прекрасный материал для настоящей исследовательской работы, но отдельным параграфом они выделены не во всех учебниках. Это связано с тем, что материал достаточно сложный для всех учеников класса и его освоение требует большего количества времени.

В школьном курсе математике изучается огромный спектр методов решения линейных, квадратных, иррациональных, логарифмических и т. д. уравнений. Однако не всякое уравнение или неравенство можно решить с помощью стандартных приемов, предназначенных для вполне определенных типов уравнений (неравенств). Встречаются такие уравнения (неравенства), которые с помощью традиционных алгоритмов решить затруднительно. В таких случаях иногда оказывается полезным использовать нестандартные методы их решения, которые порой существенно упрощают и сокращают решение. Остановимся на применении одного из таких методов – использования свойств элементарных функций при решении уравнений и неравенств, т.е. функциональный подход.

Вне проблемных ситуаций развитие исследовательской деятельности практически невозможно, именно поэтому важное место в обучении занимают уравнения и неравенства, решаемые функционально-графическим методом.

Математическое содержание таких задач не выходит за пределы школьной программы по математике, однако, их решение вызывают у обучающихся некоторые трудности.

Уравнения и неравенства, решаемые графическим методом - отличный материал для настоящей исследовательской деятельности, так как при их решении учащиеся осваивают основные этапы исследования. Функциональный подход решения уравнений и неравенств является составной частью и естественным развитием функциональной линии обучения математике.

С учетом важности данной темы в школьном курсе математики для организации исследования при решении уравнений и неравенств функционально-графическим методом, предлагаем использовать так называемые исследовательские карты.

Исследовательская карта – это средство, способствующее повышению мотивации к исследовательской деятельности, делающее её результативнее и активней. Она помогает учащимся усваивать процедуру исследования.

Результативность всей исследовательской деятельности напрямую зависит от информации, содержащейся в карте. В зависимости от возможностей обучающегося, соотношение количества подсказок, находящихся в исследовательской карте может значительно меняться, тем самым реализуя дифференцированный подход.

Рассмотрим содержание исследовательских карт, применяемых при решении уравнений и неравенств функционально-графическим методом (таблица 1).

Применительно к конкретному виду уравнений, например с параметром, исследовательская карта по поиску его решений функционально-графическим методом будет представлена следующим образом (таблица 2).

Таблица 1.

Пример исследовательской карты

Тема. Решение уравнений и неравенств графическим методом		
№	Название этапа исследования	Содержание этапа
1	Задача	Формулируется исследовательская задача, с учетом индивидуальных способностей учащихся.
2	Проблема	Этап не содержит записей, а заполняется учеником.
3	Пробы	Записывается алгоритм проведения исследования, количество проб не ограничено, учащиеся по своему усмотрению увеличивают или уменьшают их количество.
4	Оформление результатов	Учитель предлагает таблицу для оформления результатов форма, которой может изменяться по усмотрению ученика.
5	Гипотезы	Этап предназначен для самостоятельного заполнения учащимися. Для учеников со средней и низкой успеваемостью учитель на этом этапе может сделать некоторые подсказки.
6	Доказательство или же наоборот опровержение гипотезы	Содержится значимая подсказка для менее сильных учащихся.

Таблица 2.

Исследовательская карта для функционально-графического исследования уравнения с параметром

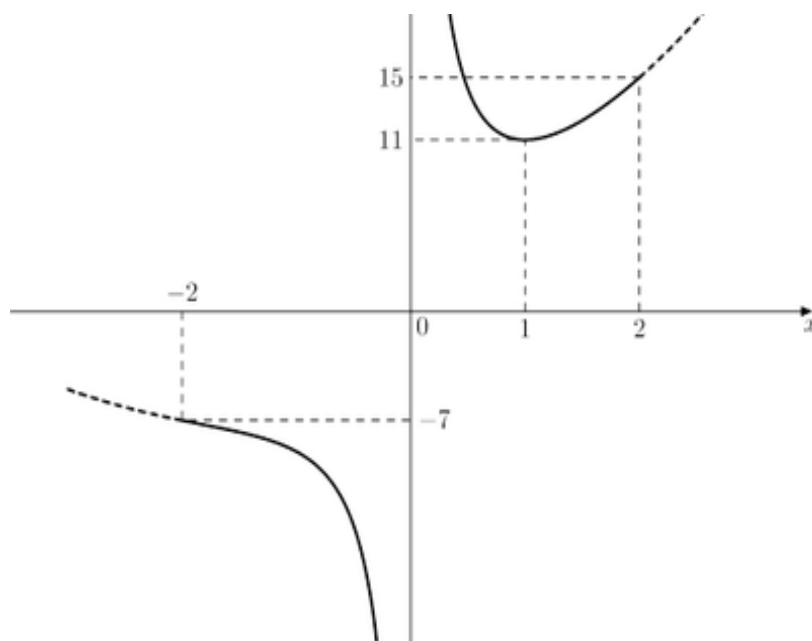
Задание. Найдите все значения a, при каждом из которых уравнение $x^3 + 4x^2 - ax + 6 = 0$ имеет единственный корень на отрезке $[-2; 2]$. Проблема. При каких значениях параметра a данное уравнение имеет единственное решение? Анализ. Число $x = 0$ не является корнем уравнения ни при каком значении a. Поэтому уравнение можно разделить на x: $a = x^2 + 4x + \frac{6}{x}$ Рассмотрим функцию $f(x) = x^2 + 4x + \frac{6}{x}$

и исследуем её поведение на отрезке $-2 \leq x \leq 2$. Функция определена при всех $x \neq 0$. Найдём производную:

$$f'(x) = 2x + 4 - \frac{6}{x^2} = \frac{2(x-1)(x^2 + 3x + 3)}{x^2}$$

Производная обращается в нуль в точке $x = 1$. На промежутках $(-\infty; 0)$ и $[0; 1]$ функция убывает, а на промежутке $[1; +\infty)$ — возрастает. Следовательно, точка $x = 1$ — единственная точка минимума, значение в этой точке равно 11.

Испытания.

I	II	III

Таблица результатов.

Испытания	I	II	III
Значения параметра (a)			
Координаты (x, y)			

Гипотезы.

- если $a \leq -7$ то график функции $y = f(x)$ и прямая $y = a$ имеют единственную общую точку при $-2 \leq x \leq 0$;
- если $-7 \leq a \leq 11$ общих точек нет;
- если $a = 11$ линии имеют единственную общую точку $(1; 11)$;
- если $11 < a \leq 15$ то линии имеют две различные общие точки при $0 < a \leq 2$;
- если $a > 15$ то линии имеют одну общую точку при $0 < a \leq 2$; и ещё одну при $x > 2$.

Доказательство. _____

Вывод. _____

Немаловажно отметить, что по мере того как учащиеся накапливают опыт работы с исследовательской картой, у них складывается особый подход к решению уравнений и неравенств функционально-графическим методом: они приступают к поиску решения, используют процедуру исследования, последовательно проходят всех этапы, на которых в полной мере осваивают эту деятельность.

Таким образом, использование исследовательских карт при обучении учащихся решению уравнений и неравенств функционально-графическим методом способствует более эффективному формированию умений решать данные виды уравнений и непосредственно развивает навыки исследовательской деятельности.

Литература:

1. Баранова Т.И. Исследовательский метод обучения в теории и практике общеобразовательной школы РСФСР (1917–1931). Дисс. канд.пед.наук. М., 1974. – 186 с.
2. Волкова Н.Д. Исследовательская деятельность учащихся при изучении геометрии как средство развития их творческого мышления / Н.Д. Волкова. – Киев, 1972. – 22 с.
3. Далигер В.А. Организация и содержание поисково-исследовательской деятельности учащихся по математике: учебное пособие / В.А.Далигер.-Омск, 2004.-344с.
4. Смирнова И.М. Критерии отбора содержания математических курсов по выбору // Наука и школа. – 2014. – №3. – С. 7-13.
5. Шакирова Н. Способность обобщать и анализировать //Учитель. – № 6. – 2000. С. 12–14.

УДК. 373.011.3-051:340.132(477)

**PROFESSIONAL TRAINING FOR WOULD-BE PRIMARY SCHOOL
TEACHERS DURING THEIR TEACHING INTERNSHIP WITHIN
THE NEW UKRAINIAN SCHOOL CONCEPTION: LEGAL ASPECT**
**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У
ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ
«НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА»: ЗАКОНОДАВЧИЙ АСПЕКТ**

Shamunova K.V./ Шамунова К.В.

ORCID ID 0000-0001-7868-392X

graduate student/aspirantka

Methodist of primary education of the educational and methodical department of coordination of educational activities and professional development/ методист з початкової освіти навчально-методичного відділу координації освітньої діяльності та професійного розвитку
Sumy State Pedagogical University named after AS Makarenko, Sumy, street Romenska, 87, 40002 /
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка,
м. Суми, вул. Роменська, 87, 40002
Sumy Regional Institute postgraduate pedagogical education,
Sumy, street Rimsky-Korsakov, 5, 40007/
Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,
м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 5, 40007

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз та окреслено основні підходи до професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики в умовах реалізації впровадженням концепції «Нова українська школа». Висвітлено законодавчий аспект «Концепції розвитку педагогічної освіти», зокрема, з'ясовано, що забезпечення практичної підготовки здійснюється шляхом неперервної педагогічної практики студентів на базі закладів дошкільної, загальноосвітньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної) освіти). Визначено, що реалізація освітніх програм за дуальною формою здобуття освіти обсяг практичної підготовки може бути збільшено за рахунок поєднання теоретичного навчання та практичної роботи, починаючи з другого-третього курсу бакалаврату, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі договору про здійснення навчання за дуальною формою здобуття освіти. Акцентується увага на тому, що важливою умовою оновлення освітнього процесу є вмотивований і кваліфікований вчитель, від якого передусім залежить позитивний результат впровадження освітньої реформи.

Ключові слова: учитель початкової школи, Концепція «Нова українська школа», «Концепція розвитку педагогічної освіти», професійна підготовка, педагогічна практика.

Вступ. У зв'язку із реформування системи освіти і реалізація концепції Нової української школи виникає необхідність у підготовці вчителів початкової школи нової формації. У Законі України «Про освіту» (2017) визначено нові вимоги до підготовки висококваліфікованих вчителів Нової української школи. Щоб підготувати агентів змін, вважаємо, що потрібно приділити велику увагу процесу проходження майбутніми фахівцями педагогічної практики.

Постановка проблеми. Основні засади реформування загальної середньої освіти, які відображено в національному законодавстві та нормативно-правових актах, свідчать про те, що перед педагогічною наукою і практикою висунуто ряд складних і відповідальних завдань, пов'язаних з упровадженням

формальних моделей професійного зростання вчителя через створенням інноваційних офлайн і онлайнпродуктів, зокрема таких, як літні школи, групові та індивідуальні тренінги, курси, перегляд і аналіз уроків, коучинг і наставництво, конференції, семінари, майстерні, професійне навчання спільнот, самоосвіта тощо; обґрунтуванням змісту освіти на компетентнісній основі та нової структури навчання; розбудовою педагогіки співробітництва; усупільненням (автономізацією) закладів освіти [3].

Важливе питання – формування лідерських якостей вчителя. Адже дітям важливо мати за приклад людину, яка поведе за собою весь клас, при цьому бути на рівні з ними. Для **вчителя** одною із важливих вимог залишається – любити дитину. Пам'ятати, що основна задача – розвивати учня, а не пригнічувати, і усвідомлювати, що кожна дитина – індивідуальна.

Готовність вчителя до змін, а також у сприйнятті навчання за новими положеннями – основа Нової української школи. Викладач повинен проявляти свою ініціативу, самостійно обирати програму в залежності від рівня учнів, брати на себе відповідальність за результат. Тому питання компетенції через діяльність – це нове для вчителів. На нашу думку, важливо підтримати майбутнього фахівця ще в умовах проходження педагогічної практики, де студенти набувають професійних навичок під час освітнього процесу в початковій школі.

Літературний огляд. У Законі України «Про освіту» (2017) закладений фундаментально новий підхід до підготовки вчителя Нової української школи. У «Концепції розвитку педагогічної освіти» йдеться про переосмислення змісту освіти з метою формування бази підготовки педагогічних працівників нової генерації, забезпечення умов для становлення і розвитку сучасних альтернативних моделей професійного та особистісного розвитку педагогів, які стануть ключовою умовою впровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року.

Аналіз «Концепції розвитку педагогічної освіти», затверджену наказом Міністерства освіти і науки України від 16 липня 2018 р. № 776 дає підстави виділити такі пункти: *1.3. Додаткові вимоги щодо забезпечення якості підготовки та професійного розвитку педагогічних працівників* (однією із вимог є практична підготовка); *2.5. Розширення практичної підготовки, присвоєння професійної кваліфікації педагогічного працівника* (обов'язковою складовою освітнього процесу підготовки здобувача вищої або фахової передвищої освіти до педагогічної професії є безперервна педагогічна практика); *2.8. Вимоги до освітніх програм підготовки педагогічних працівників, необхідні для впровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа»* (забезпечення практичної підготовки здійснюється шляхом неперервної педагогічної практики студентів на базі закладів дошкільної, загальноосвітньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної) освіти).

Мета статті. Здійснити теоретичний аналіз та окреслити законодавчий аспект професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі

педагогічної практики в умовах реалізації концепції «Нова українська школа».

Основна частина В умовах сьогодення важливо вміти навчити і виховати школяра так, щоб діяльність вчителя віддзеркалювала його як професіонала, який вміє творчо вирішувати педагогічні ситуації, має практичні вміння спостерігати (фіксувати й знаходити достовірну інформацію) та здійснює дослідницький педагогічний пошук.

Зауважимо, що майбутній фахівець повинен володіти високим рівнем професійної компетенції, адже це уміння адаптуватися до швидких змін та умов життя, орієнтуватися в наукових досягненнях, у різних галузях тощо.

У «Концепції розвитку педагогічної освіти» зазначено, що реалізація освітніх програм за дуальною формою здобуття освіти обсяг практичної підготовки може бути збільшено завдяки поєднання теоретичного навчання та практичної роботи, починаючи з другого-третього курсу бакалаврату. Практична педагогічна діяльність здобувача вищої або фахової передвищої педагогічної освіти під час навчання може бути врахована як практична підготовка.

Реалізація Концепції «Нова українська школа» займає особливе місце в практичній підготовці майбутніх учителів початкової школи, яка спрямована на закріпленні розвитку вмінь і навичок, що необхідно в організації освітнього процесу: спостереження й аналіз уроків, їх самостійне моделювання; рефлексія власної діяльності; встановлення рівня навчальних досягнень учнів. Вважаємо, що педагогічна практика на останніх двох курсах повинна займати важливе місце у навчанні, тому важливо розпочати працювати над створенням критеріїв, які допоможуть у професійному самовизначенні майбутніх фахівців.

Відповідно до Концепції «Нова українська школа» однією з основ є вмотивований і кваліфікований вчитель. На нашу думку, створення нової моделі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики є певним поворотним моментом у перезавантаженні процесу підготовки педагогів, внаслідок чого може розпочатися рух у кількох можливих, іноді кардинально протилежних напрямках, підходах.

На основі опрацьованих наукових джерел окреслимо основні підходи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики в умовах реалізації концепції «Нова українська школа»:

1. Критичне оцінювання своєї викладацької діяльності. Спроба поглибити свої знання, шукати педагогічні відкриття, ідеї та теорії.

2. Вивчення зарубіжного досвіду майбутніми фахівцями з педагогіки початкової школи.

3. Підготовка висококваліфікованих спеціалістів, з високим рівнем володіння теорією та практикою проектування, практичного втілення інноваційного навчання здобувачів освіти.

4. Опанування відповідних методик професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема через розвиток емоційного інтелекту, дослідницьку діяльність, знайомство з найновішими інноваційними технологіями, науковими гіпотезами, досягненнями нейронаук, з соціальними інноваціями.

5. Удосконалення професійних стандартів вчителя та системи добровільної

сертифікації.

6. Впровадження та розвиток різноманітних підходів і програм професійного розвитку вчителя.

7. Визначення практик для компетентнісно-орієнтованого навчання майбутніх учителів у закладах вищої освіти.

8. Участь у методичних тренінгах, семінарах, майстер-класах, дискусіях (тематичні та подіумні), конференціях (з обміну досвідом, підсумкові, наукові, інтернет-конференції тощо); дистанційне навчання (проходження онлайн - курсів).

Вважаємо, що вищезазначені підходи щодо професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики в умовах реалізації концепції «Нова українська школа» принципово змінюють зміст і технології освіти, що передбачають необхідність поглибленої підготовки вчителів.

Апробація результатів досліджень. Нами проводиться експериментальне дослідження щодо професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики. В умовах реалізації концепції «Нова українська школа» триває системна робота з підготовки майбутніх фахівців, зокрема, розробляється, апробується діагностувальний інструментарій оцінювання сформованості рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до педагогічної практики. У II Міжнародній науково – практичній конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід» 16 -17 травня 2019 року презентували творчий проект «Навчальна культура учня початкової школи». Взяли участь у кущовій нараді з питань підготовки перших класів до роботи в умовах Нової української школи у 2019/2020 навчальному році на базі вищого комунального закладу Сумської обласної ради «Путивльський педагогічний коледж імені С.В. Руднева» 5 червня 2019 року, де було окреслено основні вимоги щодо професійної підготовки учителя початкової школи у умовах впровадження освітньої реформи.

Висновки. Отже, у результаті аналізу науково-літературних джерел з досліджуваної теми дає змогу визначити й окреслити такі основні підходи до професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики в умовах реалізації впровадженням концепції «Нова українська школа: критичне оцінювання своєї викладацької діяльності; вивчення зарубіжного досвіду майбутніми фахівцями з педагогіки початкової школи; підготовка висококваліфікованих спеціалістів, з високим рівнем володіння теорією та практикою проектування, практичного втілення інноваційного навчання здобувачів освіти; опанування відповідних методик професійної підготовки майбутніх фахівців; удосконалення професійних стандартів вчителя та системи добровільної сертифікації; визначення практик для компетентнісно-орієнтованого навчання майбутніх учителів у закладах вищої освіти; участь у методичних тренінгах, семінарах, майстер-класах, дискусіях, конференціях, дистанційне навчання (проходження онлайн - курсів) тощо; впровадження та розвиток різноманітних підходів і програм

професійного розвитку вчителя.

Здійснивши огляд «Концепції розвитку педагогічної освіти» визначили основні пункти, які є, на нашу думку, необхідною умовою під час проходження педагогічної практики: забезпечення практичної підготовки здійснюється шляхом неперервної педагогічної практики студентів на базі закладів дошкільної, загальноосвітньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної) освіти); реалізація освітніх програм за дуальною формою здобуття освіти обсяг практичної підготовки може бути збільшено за рахунок поєднання теоретичного навчання та практичної роботи, починаючи з другого-третього курсу бакалаврату.

Ми дійшли висновку, що важливою умовою оновлення освітнього процесу є вмотивований і кваліфікований вчитель, від якого передусім залежить позитивний результат впровадження освітньої реформи.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у створенні цілісної моделі системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в процесі педагогічної практики.

Література

1. Концепція нової української школи. 2018. URL: <http://nus.org.ua/>.
2. Концепція розвитку педагогічної освіти. 2019. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitkupedagogichnoyi-osviti>
3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. – К.: Міністерство освіти і науки України, 2016. – 40 с

References

1. Kontseptsiiia novoi ukrainskoi shkoly. 2018. URL: <http://nus.org.ua/>.
2. Kontseptsiiia rozvytku pedahohichnoi osvity. 2019. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitkupedagogichnoyi-osviti>
3. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly. – K.: Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, 2016. – 40 s

Abstract. The article analyses and outlines the main approaches to the professional training provided for would-be primary school teachers during their teaching internship within the New Ukrainian School Conception. It focuses on the legal aspect of the Conception of Development of Pedagogical Education, demonstrating that the students undergo practical training during their continuous internships in pre-school, comprehensive, extra school, professional (technical) educational establishments. The paper discusses that dual educational programs might offer a bigger amount of practical training by combining theoretical and practical components starting with the second or third year of bachelor studies, which involves on-the-job training in different companies, establishments, and organizations and accompanying study at the educational establishment to qualify for a profession. The on-the-job training is provided on the basis of dual education agreements. The article emphasizes that a motivated and highly qualified teacher guarantees the implementation of the educational reform, which is an essential condition of refining the whole educational process in the country.

Key words: primary school teacher, New Ukrainian School Conception, Conception of Development of Pedagogical Education, professional training, teaching internship.

Науковий керівник: д.п.н., проф. Семенов О.М.

Стаття відправлена: 03.06.2020

© Шамунова К.В.

YOUNGER ADOLESCENCE IN THE CONTEXT OF DAILY PHYSICAL ACTIVITY

МОЛОДШИЙ ПІДЛІТКОВИЙ ВІК У КОНТЕКСТІ ДОБОВОЇ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ

Rapatska T.V. / Рапацька Т.В.

аспірантка

ORCID: 0000-0003-2674-5281

Rapatska I.B. / Рапацька І.Б.

аспірантка

ORCID: 0000-0002-5393-8188

Taras Shevchenko National University "Chernihiv Collegium",

Chernigiv, Getmana Polubotka, 70, 14000

Національний університет "Чернігівський колегіум" імені Т.Г.Шевченка,

Чернігів, Гетьмана Полуботка, 70, 14000

Анотація. У роботі розглянута проблема гіподинамії серед дітей, яка гостро постає сьогодні перед педагогами та батьками. Сучасна комп'ютеризація суспільства, значною мірою вплинула на сферу дитячої активності, відсутність сучасної методично – організаційно бази призвела до зниження рухової активності дітей, до популяризації сидячого стилю життя, і як наслідок – збільшення рівня захворюваності серед дітей.

У дослідженні автор акцентує увагу на високій зацікавленості молодших підлітків 10 – 11 років фізичною активністю, яка перебуває на дуже низькому рівні у контексті доби. Триразова тижнева активність на уроках фізичної культури не дає позитивних результатів. Ці дослідження теж автор висвітлює у статті.

Альтернативою сидячому дозвіллю є заклади позашкільної освіти, які повинні акцентувати увагу на змістовному активному дозвіллі дітей. Подальші дослідження передбачають розробку організаційно – методичної бази у контексті рухової активності молодших підлітків 10 – 11 років.

Ключові слова: гіподинамія, фізична активність, урок фізичної культури.

Вступ. Гіподинамічний стиль життя сучасних дітей є наслідком не тільки економічних перетворень у державі, але й відсутності педагогічної грамотності батьків [2; 5]. Кожна дитина має природню щоденну потребу у руховій активності, батьки зневажають цим, як наслідок – зниження рівня здоров'я підростаючого покоління [3; 6].

Проблемою добової рухової активності дітей займалися ряд науковців : Могендович, М.О.Носко, С.В. Гаркуша, О.М. Воєділова, І.В. Рубцова, та інші.

Наше дослідження націлене на виявлення найбільш активного контингенту дітей у контексті рухової активності та впливу уроків фізичної культури на рівень добової рухової активності дітей. Ці дослідження у подальшому зорієнтують науковців у розробці методичної бази для активізації підростаючого покоління.

Основний текст. Сьогодні серед дітей дуже гостро постає проблема гіподинамії, оскільки це є причиною зниження рівня дитячого здоров'я [4; 8]. Сучасна система освіти намагається підвищити рівень фізичної активності дітей за допомогою збільшення уроків фізичної культури у режимі шкільного дня. Ряд науковців стверджують, що цього недостатньо для повноцінного фізичного розвитку дітей [7; 8; 3; 6].

У контексті нашого дослідження було проведено спостереження за учнями 5- 7 - х класів. У дослідженні прийняли участь 257 дітей (97 учнів – 5 – х класів, 81 учень – 6 – х класів та 79 учнів – 7 –х класів). Протягом місяця вчитель фізичної культури проводив урок за програмними вимогами, діти мали змогу добровільно приймати участь у навчальному процесі, діти, які не мали бажання займатися були присутні на уроці у безпечному місці і спостерігали за ходом уроку. Результати показали, що найбільше бажання до фізичної активності мають учні 5 – х класів (99 % дітей були задіяні у навчальному процесі). З віком бажаних займатися на уроці фізичної культури знижується, у 6 – х класах на уроці займалося 81 % дітей, у 7 – х – 65 % учнів. Спостерігається і гендерна залежність – хлопці є більш активними ніж дівчата.

Отже, найбільш активним контингентом дітей є молодші підлітки 10 – 11 років, тому серед них ми провели дослідження щодо добової рухової активності. Для даного дослідження ми застосували методику Фремінгемського університету, яка базується на розрахунку метаболічного еквіваленту за показниками індексів рухової активності, які складають структуру дня респондентів.

У дослідженні прийняли участь 127 молодших підлітків, які не займаються спортом у позаурочний час. Ми розраховували рівень добової рухової активності респондентів, коли у контексті шкільного розкладу був урок фізичної культури, і коли він був відсутній.

Результати дослідження демонструють структуру добової активності респондентів, яка складається з базового, сидячого, низького, середнього та високого рівнів (табл.1).

Таблиця 1.

**Порівняльний аналіз добового рухового режиму дня
молодших підлітків 10 – 11 років**

Рівень РА	Стать	Є урок ФК	Немає уроку ФК
Базовий	Х	8,36 ± 0,23	8,35 ± 0,23
	Д	8,45 ± 0,45	8,45 ± 0,45
Сидячий	Х	10,02 ± 0,40	10,32 ± 0,41
	Д	9,53 ± 0,51	10,23 ± 1,15
Низький	Х	1,39 ± 0,38	1,42 ± 0,24
	Д	1,21 ± 0,36	1,21 ± 0,35
Середній	Х	3,14 ± 0,44	3,12 ± 0,43
	Д	3,31 ± 0,46	3,31 ± 0,46
Високий	Х	0,32 ± 0,06	0,04 ± 0,08
	Д	0,31 ± 0,02	–
Енерговитрати	Х	2499,6 ± 157,9	2347,0 ± 167,2
	Д	2459,9 ± 205,3	2309,3 ± 188,6
Рівень РА за показниками енерговитрат	Х	Низький	Дуже низький
	Д	Низький	Дуже низький

Методика Фремінгемського університету

Приоритетну кількість добового часу діти відводять на сидячий та базовий режими – нічний сон, гігієнічні процедури, виконання домашнього завдання, перегляд ТВ та гра у комп'ютерні ігри. На низький та середній рівень рухової активності діти відводять у середньому 6,25 % та 14 % відповідно. Найменше часу діти відводять на високий рівень рухової активності (необхідно зазначити, що ми досліджуємо контингент дітей, який не відвідує спортивні секції) – коли діти мають урок фізичної культури у шкільному розкладі цей час складає 3,12%, коли урок відсутній – 0%.

Вцілому, рівень рухової активності молодших підлітків 10 – 11 років за показниками енергетичних витрат знаходиться на дуже низькому рівні, коли вони не займаються фізичною активністю у шкільний час та низькою, коли за шкільним розкладом у них є урок фізичної культури. Ці два рівні рухової активності є недостатнім для повноцінного розвитку дитячого організму, добова рухова активність молодших підлітків повинна бути на достатньому рівні.

Аналізуючи результати дослідження, ми можемо стверджувати, що триразові заняття фізичною культурою у школі не задовольняють дитячий організм у добовій руховій активності. Молодші підлітки 10 – 11 років є дуже активними і потребують педагогічно – обґрунтованого методично – організованого дозвілля, оскільки руховий режим закладів середньої освіти є дуже низьким.

Висновки. Була розглянута структура рухового режиму дня молодших підлітків 10 – 11 років, коли вони мали урок фізичної культури у контексті дня, і коли урок був відсутній. Результати дослідження продемонстрували, що за показниками енергетичних витрат урок фізичної культури не задовольняє потреби дитячого організму у руховій активності. У контексті шкільного дня і після занять, діти, які не відвідують спортивні секції, ведуть гіподинамічний спосіб життя, що є шкідливим для їхнього розвитку та здоров'я.

За результатами спостереження молодші підлітки 10 – 11 років є найбільш активним контингентом дітей, рухову активність яких необхідно підтримувати і робити систематичною і щоденною.

Альтернативою гіподинамічному способу життя повинні бути методично організовані заняття у закладах позашкільної освіти, які мають значний виховний потенціал і здатні підвищити рівень добового рухового режиму молодших підлітків, враховуючи бажання даного контингенту дітей займатися фізичною активністю [1].

Подальші наші дослідження спрямовані на розробку методичної бази для закладів позашкільної освіти у контексті фізичної активності.

Література:

1. Беличева С.А. Этот опасный возраст / С.А Беличева – Москва : Знание, 1982. – 96 с.
2. Гаркуша С.В. Здоровьесберегающий потенциал двигательной активности /С.В. Гаркуша // Здоровье для всех. Научно – практический журнал. – Пинск : ПолесГУ, 2014. - № 1. – С. 15-21

3. Гаркуша, С. В. Сучасні тенденції у стані здоров'я дітей і молоді в умовах навчання / С.В. Гаркуша // Педагогіка, психологія та методико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб. наук. пр. [за ред. Ермакова С.С.] - Харків: ХДАДМ (ХХПІ), 2013. - №10. - С. 7-11. doi:10.6084/m9.figshare.775315

4. Гаркуша, С.В. Физическое воспитание учеников и студентов: современные проблемы и пути решения / С.В. Гаркуша // Здоровье для всех. Научно-практический журнал. - Пинск : ПолесГУ, 2013. - №2 - С. 3033. .

5. Носко М.О. Формування здорового способу життя: навчальний посібник / М.О.Носко, С.В.Грищенко, Ю.М.Носко. – К.: "МП Леся", 2013. – 160 с.

6. Носко М. О., Воєділова О. М., Гаркуша С. В., Носко Ю. М. Рухова активність і заняття фізичними вправами як необхідна умова здоров'язбереження /М.О. Носко, О.М. Воєділова, С.В. Гаркуша, Ю.М. Носко// Вісник ЧНПУ, 2018. №151(2). С. 44-51.

7. Рапацька І. Б. Сучасні проблеми організації позашкільної здоров'язбережувальної діяльності учнів п'ятих класів / І. Б. Рапацька // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія: педагогічні науки, 2017. – Випуск 144. – С. 395–399.

8. Рубцова, И.В. Оптимальная двигательная активность. Учебно-методическое пособие для вузов / И.В. Рубцова, Т.В. Кубышкина, Е.В. Алаторцева, Я.В. Готовцева. - Воронеж: ИПЦ ВГ, 2007. - 23 с.

References.

1. Беличева, С.А., (1982). Этот опасный возраст. Москва : Знание, 96 с.
2. Гаркуша, С.В., (2014). Здоровьесберегающий потенциал двигательной активности. Здоровье для всех. Научно – практический журнал, Пинск : ПолесГУ, № 1, С. 15-21.
3. Гаркуша, С. В., (2013). Сучасні тенденції у стані здоров'я дітей і молоді в умовах навчання. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб. наук. пр. [за ред. Ермакова С.С.], Харків: ХДАДМ (ХХПІ), №10, С. 7-11. doi:10.6084/m9.figshare.775315
4. Гаркуша, С.В., (2013). Физическое воспитание учеников и студентов: современные проблемы и пути решения. Здоровье для всех, Научно-практический журнал, Пинск : ПолесГУ, №2, С. 303.
5. Носко, М.О., (2013). Формування здорового способу життя. Навчальний посібник, К, "МП Леся", 160 с.
6. Носко, М. О., Воєділова, О. М., Гаркуша, С. В., & Носко Ю. М., (2018). Рухова активність і заняття фізичними вправами як необхідна умова здоров'язбереження. Вісник ЧНПУ, №151(2), С. 44-51.
7. Рапацька, І. Б. (2017). Сучасні проблеми організації позашкільної здоров'язбережувальної діяльності учнів п'ятих класів. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка, Серія: педагогічні науки, Випуск 144, С. 395–399.
8. Рубцова, И.В. (2007). Оптимальная двигательная активность. Учебно-методическое пособие для вузов, Воронеж, ИПЦ ВГ, 23 с.

Abstract. The article considers the problem of hypodynamic among children, which is acute for teachers and parents today. Modern computerization of society has significantly affected the sphere of children's activity, the lack of modern methodological and organizational base has led to a decrease in motor activity of children, to the promotion of a sedentary lifestyle, and as a

consequence - an increase in morbidity among children.

In the study, the author emphasizes the high interest of younger adolescents 10-11 years of age in physical activity, which is at a very low level in the context of the day. Three times a week of physical education classes do not give positive results. The author also covers these studies in the article.

An alternative to sedentary leisure is extracurricular educational institutions, which should focus on meaningful active leisure of children. Further research provides for the development of organizational and methodological framework in the context of physical activity for younger adolescents 10 - 11 years.

Keywords: hypodynamic, physical activity, physical education lesson.

Статья отправлена: 02.06.2020 г.

© Рапацька Т.В.

УДК 341.231.614

LEGALITY OF RESTRICTIONS ON HUMAN RIGHTS DURING THE COVID-19 CORONAVIRUS PANDEMIC IN UKRAINE**ПРАВОМІРНІСТЬ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ COVID-19 В УКРАЇНІ**

Kuzmenko V. M. / Кузьменко В. М.

Pimenova A. Yu. / Піменова А. Ю.

Odessa National Maritime University, Odessa, Mechnikova 34, 65029

Одеський національний морський університет, Одеса, вул.Мечникова 34, 65029

Анотація. В роботі розглядаються питання про можливість обмеження реалізації прав і свобод людини і громадянина, виходячи з норм міжнародних актів та національного законодавства України; проаналізовано, які критерії буде застосовувати Європейський суд з прав людини під час розгляду можливих звернень проти України щодо обмеження основоположних прав і свобод людини під час здійснення заходів з протидії та запобігання поширенню коронавірусної інфекції.

Ключові слова: права людини, ЄКПЛ, Європейський суд з прав людини, законодавство, втручання, держава, коронавірус, COVID-19, пандемія

Вступ.

Права і свободи людини і громадянина є фундаментальним надбанням людства, важливим елементом у процесі становлення й соціалізації кожного індивіда, адже дають йому змогу задовольняти свої потреби та реалізовувати власний потенціал у різних сферах суспільного життя.

Держава відповідальна перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1, ст.3]. Права та свободи людини є невідчужуваними та непорушними [1, ст.21].

У законодавстві більшості держав на конституційному рівні закріплено комплекс прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, реалізація яких забезпечує функціонування держави на демократичних, соціальних та правових засадах. Хоча конституційні права і свободи наділені найвищою юридичною силою, більшість з них не є абсолютними, адже їх здійснення може бути обмежене законом.

Обмеження прав людини – допустиме міжнародним правом та/або внутрішньодержавним правом втручання у права і свободи людини, які відповідають вимогам законності, необхідності, доцільності і співрозмірності цілі, яка переслідується.

Критерії правомірних обмежень державою індивідуальних прав і свобод були вперше сформульовані в Загальній декларації прав людини 1948 року [2].

Аналогічні критерії викладені у статтях Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [3] та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – ЄКПЛ) [4]. Значимість ЄКПЛ полягає в тому, що вона конкретизувала і розширила їх, класифікувавши на загальні і спеціальні. Причому, якщо загальні обмеження (ст. ст. 15–18) в основному повторюють критерії, закріплені у Загальній декларації, то спеціальні, що відносяться до таких прав і свобод, як право на недоторканість

особи, житла і кореспонденції, право на свободу мирних зібрань та об'єднань, право безперешкодно користуватися своїм майном, право на свободу вибору місця проживання, право іноземців на проживання на території держави і неприпустимість висилки (ст. ст. 8–11 Конвенції, ст. ст. 1, 2, 4 і 7 Протоколів), є новацією ЄКПЛ [5]. Щодо видів правомірного обмеження, то відповідно до ЄКПЛ можна виділити наступні основні види: обмеження під час надзвичайної ситуації (ст. 15); обмеження політичної діяльності іноземців (ст. 16); обмеження прав з метою заборони зловживання правами (ст. 17).

Міжнародне право дозволяє державам відступати під час надзвичайних ситуацій від виконання деяких своїх міжнародних зобов'язань щодо захисту прав людини, призупиняти дію національного законодавства (право на дерогацію). Це право закріплено в універсальних і регіональних документах з прав людини, таких як Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права (ст. 4) [2], Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ст.15) [3], Американська конвенція про права людини (ст. 27) [6].

Найбільш адекватною обставиною для виправдання відступу держави від своїх міжнародних зобов'язань у сфері прав людини (відповідно до права на дерогацію) є стан необхідності.

Світ охопила пандемія коронавірусу COVID-19. До такого рішення прийшла Всесвітня організація охорони здоров'я 11 березня 2020 року. В Україні 17 березня 2020 року почали діяти усі обмеження на час карантину через пандемію коронавірусу. Обмеження спрямовані на максимально можливу ізоляцію кожного, запобігання одночасного спалаху хвороби та перевантаженню українських лікарень [7].

Так, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 року №211 «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19» вирішено установити на усій території України карантин, заборонивши: відвідування закладів освіти її здобувачами; проведення всіх масових заходів, у яких бере участь певна кількість осіб, крім заходів, необхідних для забезпечення роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування [8].

Коли ми говоримо про такі особливі режими у державі як карантин, або надзвичайна ситуація, ми маємо розуміти, що забезпечуються ці режими, головним чином, шляхом обмеження основних прав людини. Тому в ці періоди як ніколи важлива оцінка дій держави з втручання у права людини: наскільки вони є обґрунтованими, необхідними, та чи дійсно вони переслідують саме мету захисту.

Наразі в Україні здійснюються чисельні відповідні заходи в сфері освіти, свободи пересування, власності, організації поховання померлих осіб від коронавірусної хвороби та багато інших. Звісно, що такі заходи не можуть не позначитися на рівні захисту державою надзвичайно широкого спектру прав і свобод людини.

Однак дотепер на офіційному рівні не помітно, щоб обговорювалося питання відступу України від зобов'язань під час надзвичайної ситуації, встановлених статтею 15 ЄКПЛ.

Нагадаємо, що статтею 15 ЄКПЛ встановлено, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.

Будь-яка Висока Договірна Сторона, використовуючи це право на відступ від своїх зобов'язань, у повному обсязі інформує Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і причини їх вжиття. Вона також повинна повідомити Генерального секретаря Ради Європи про час, коли такі заходи перестали застосовуватися, а положення Конвенції знову застосовуються повною мірою [4].

Натомість, дуже незначна кількість держав-членів Ради Європи зробили заяви про дерогацію за статтею 15 Конвенції.

Таким чином, нам необхідно розуміти які критерії буде застосовувати Європейський суд з прав людини під час розгляду можливих звернень проти України щодо обмеження основоположних прав і свобод людини під час здійснення заходів з протидії та запобігання поширенню коронавірусної інфекції.

Як зазначив консультант Експертної ради Ради Європи з питань права НУО Джеремі МакБрайд, швидке поширення коронавірусу призвело до встановлення урядами багатьох обмежень звичайного життя в державах-членах Ради Європи. Ці обмеження обов'язково мають вплив на здійснення прав та свобод відповідно до Конвенції незалежно від того, чи їх накладення супроводжувалось нещодавнім повідомленням відповідно до статті 15 ЄКПЛ про відступ від зобов'язань, як це вже було зроблено Вірменією, Естонією, Грузією, Латвією, Республікою Молдова та Румунією. Необхідність таких відступів від зобов'язань може залежати від таких факторів як характер обмежень та/або їх тривалість [9].

До цього часу вживання державою заходів щодо боротьби з будь-якою формою хвороби не було важливою характерною рисою заяв, поданих до ЄСПЛ. Основними випадками таких заяв фактично була передбачувана відповідність заходів щодо захисту ув'язнених від гепатиту, ВІЛ та туберкульозу, або для лікування тих, хто став їх жертвою.

Оскільки на відступ від зобов'язань необхідно покладатися для обґрунтування відступу від вимог, яких слід дотримуватися за відсутності надзвичайної ситуації, умови, передбачені статтею 15, повинні бути виконані. Неможливо сумніватися в тому, що загроза, яку складає Covid-19, залежно від відповідної країни, є фактичною або неминучою, та стосується цілої нації і впливає на продовження організованого життя в ній.

Всі обмежувальні заходи – незалежно від того, чи засновані вони на відступі від зобов'язань – повинні завжди мати правову основу, яка включає дотримання відповідних конституційних гарантій та вимог відповідної держави-члена.

Захист здоров'я – це законна мета, з якою можливо встановити обмеження

прав на повагу до приватного та сімейного життя, свободу сповідання своєї релігії та переконань, свободи вираження поглядів та свободи зібрань та об'єднань відповідно до статей 8-11 ЄКПЛ та свободи вибору місця проживання або виїзду з будь-якої країни, в тому числі власної, відповідно до статті 2 Протоколу № 4 ЄКПЛ [4].

У випадках обмежень інших прав стандарт, якого необхідно дотримуватися, полягає в тому, що ці обмеження повинні бути необхідними в демократичному суспільстві і, таким чином, пропорційними переслідуваній законній меті. Безсумнівно, державам будуть залишатися певні межі розсуду.

Продовження відвідування шкіл, коледжів та університетів вже не вважається сумісним із зусиллями для боротьби з розповсюдженням коронавірусу. Проте заборона відмови в праві на освіту згідно зі статтею 2 Протоколу № 1 ЄСПЛ застосовується до існуючих установ, і навряд чи відсутність можливості їх функціонування в звичному режимі буде означати, що цю заборону можливо повністю ігнорувати.

Хоча жодна конкретна мета не визначена як основа для встановлення обмежень, охорона здоров'я буде розглядатися як законна. Проте, обмеження буде вважатися сумісним лише зі статтею 2 Протоколу № 1 ЄСПЛ, коли існує розумний взаємозв'язок пропорційності між використаними засобами та метою, яку необхідно досягти (*Leyla Şahin*, пункт 154). Це, безсумнівно, охоплює надання освіти за допомогою Інтернет-засобів, які намагаються повторити настільки ж практичну освіту, як і зазвичай.

Але, на жаль, в нашій країні не всі учасники освітнього процесу мають можливість надавати або отримувати освіту за допомогою Інтернет-засобів, особливо це стосується тих, хто знаходиться під час карантину у селах, де відсутній Інтернет, покриття мобільного зв'язку, а у багатьох осіб навіть немає ні комп'ютера, ні смартфона.

Висновки.

Обсяг будь-яких обмежень, накладених у відповідь на загрозу пандемії, буде визнаний необґрунтованим втручанням у права та свободи відповідно до Конвенції – незалежно від того, чи є посилання на відступ від зобов'язань, чи ні – це буде особливо залежати від конкретної ситуації в державі-члені, а також їх ступеню та тривалості.

Хоча кількість держав-членів, які вже вдалися до відступу від зобов'язань в один момент, є безпрецедентною, є багато інших держав, які, не подавши жодної заяви про відступ від зобов'язань, застосовують ті ж заходи, що і держави, що зробили це. Залишається зрозуміти, чи будуть оскаржуватися їх дії. Для багатьох накладені обмеження – навіть якщо вони незручні – будуть здаватися питанням здорового глузду. Проте інші, на яких накладені санкції за ігнорування, або які зазнають серйозних фінансових втрат за їх дотримання, можуть мати інші погляди.

Беручи до уваги численну практику ЄСПЛ щодо втручання держави в права особи, Суд зазначає, що для того аби втручання було виправданим необхідна наявність 3 чинників: якісний закон, законна виправдана мета, суспільна необхідність.

Варто зазначити, що ЄСПЛ в першу чергу звертає увагу саме на наявність якісного закону, оскільки його відсутність автоматично свідчить про недотримання виправданої мети та суспільної необхідності.

На нашу думку, якість законодавства, яке на даний час поспіхом створено країною, є досить сумнівною. Найголовніше питання щодо якості закону – це все ж таки визначення чіткого кола суб'єктів та заходів, які є обов'язковими, а які є рекомендованими до виконання. Інше питання – це узгодженість обмежень з іншими обов'язками, особливо актуально це стосується обмеження пересування і обов'язок прибути на роботу до стратегічно важливих об'єктів, від діяльності яких залежить існування населення на карантині тощо. Так само законодавство не містить чіткого визначення механізму впровадження та дотримання обмежувальних заходів, що, наприклад, стосуються запланованої примусової госпіталізації, при цьому не визначено, ким має бути забезпечена така госпіталізація тощо.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р.//Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII від 19.10.73). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року // Офіційний вісник України. – 1998. – № 32.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
5. Мітяєва А.В. Правомірне обмеження прав людини в міжнародному праві / А.В. Мітяєва // Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П.Є. Казанського: матер. третьої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 2–3 листопада 2012 р.) / відп. за випуск М. І. Пашковський ; НУ «ОЮА». – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 296-300.
6. American convention on human rights. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.html>
7. Втручання в права людини під час пандемії // Юридична газета online. Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/vtruchannya-v-prava-lyudini-pid-chas-pandemiyi.html>
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 року №211 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF>
9. COVID-19 та права людини. Критерії ЄСПЛ // ECHR: Ukrainian Aspect.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.echr.com.ua/covid-19-ta-prava-lyudini-kriteri%D1%97-yespl/>

Abstract. *The paper considers issues related to the possibility of restricting the exercise of human and civil rights and freedoms, based on the norms of international acts and national legislation of Ukraine; analyzed what criteria will be applied by the European Court of Human Rights when considering possible appeals against Ukraine to restrict fundamental human rights and freedoms in the implementation of measures to combat and prevent the spread of coronavirus infection.*

Key words: *human rights, ECHR, European Court of Human Rights, legislation, intervention, state, coronavirus, COVID-19, pandemic*

Стаття відправлена: 24.05.2020 р.
© Кузьменко В.М., Піменова А.Ю.

УДК 351/354

**THE NEED FOR A GENDER-BASED APPROACH DURING THE
IMPLEMENTATION OF THE PUBLIC POLICY OF HUMAN
DEVELOPMENT IN UKRAINE**
**НЕОБХІДНІСТЬ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ
ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ**

Ushakova M.W. / Ушакова М.В.

PhD Student in Public Administration / аспірант з держ. управління

ORCID: 0000-0001-8063-2945

Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the
National Academy of Public Administration attached to the Office of the President of Ukraine,
Kharkiv, 75 Moskovsky ave., 61001

Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України,
Харків, просп. Московський 75, 61001

Анотація. В роботі досліджено питання впровадження гендерного підходу в державну політику та його ключових складових, таких як, гендерний аналіз та прогноз гендерного впливу, що є інструментами стимулювання розвитку людського потенціалу. Також в роботі розглянуті окремі питання, що стосуються гендерної політики в частині гендерно-правової експертизи нормативно-правових актів та гендерного бюджетування. За результатами дослідження певних міжнародних практик впровадження гендерного аналізу під час розробки політики в роботі представлений інструмент «гендерний аналіз +», що дозволяє на основі врахування статусу та інтересів різних груп чоловіків і жінок здійснити реалізацію політики орієнтованої на суспільні інтереси. Також в цій роботі наведені деякі сучасні практики підтримки гендерної політики на державному рівні в окремих органах влади в Україні, що підтверджує підтримку принципу рівності можливостей.

Ключові слова: гендерний підхід, людський потенціал, гендерне бюджетування, «гендерний аналіз +», реалізація політики

Вступ.

Одним з актуальних питань в контексті реалізації політики людського потенціалу є гендерна соціально-економічна нерівність, що виникає внаслідок соціальних (а не біологічних) причини відмінностей у можливостях людей залежно від статі. При цьому гендерна нерівність, зазвичай, характеризується різною участю жінок і чоловіків в процесі прийняття рішень (в тому числі питома вага жінок на рівні міністерств і в парламенті), різним статусом на ринку праці і в економіці країни, різними обов'язками (як у випадку оплачуваної, так і неоплачуваної праці); дисбалансом у рівні грамотності та виборі освіти в країні, різною тривалістю життя.

Процес розробки політики в Україні можна назвати гендерно-нейтральним, тобто орієнтованим на все населення, але на кого саме, найчастіше, не зрозуміло. Гендерно-нейтральна політика не враховує або цілеспрямовано ігнорує гендерні відмінності у становищі різних груп жінок і чоловіків, їх статусі, потребах та пріоритетах. Передбачається, що такий підхід рівною мірою впливає на всі групи жінок та чоловіків, однак в реальності така політика, державні програми і бюджети виявляються гендерно-сліпими. На проблему гендерної сліпоти, як ігноруванні гендерних вимірів звертала в своїх

дослідженнях Л. Воронько [2, с. 5], і наголошувала на необхідності впровадження дієвої гендерної політики, зокрема на тому, що гендерні принципи є умовою ідеології рівності.

Питання розробки і законодавчого регулювання в царині гендерної політики в Україні були висвітлені у М. Білинської, Т. Говорун, О. Ганьківської, І. Грабовської, М. Задорожної, В. Кравець, І. Криничної, В. Золоторьової, С. Білосорочки,. Взаємозв'язок між людським розвитком і гендерним паритетом висвітлено в дослідженнях О. Карчевської, Л. Літвін, Л. Гонюкової та В. Сичової [10; с. 2–3] – у роботах цих вчених висвітлена думка, що економічний розвиток має сенс в тому випадку, якщо розподіл його результатів спрямований на підтримку людського потенціалу, обов'язковою умовою якого є гендерна рівність. зазначає, що для розподілу результатів економічного зростання. Аналіз перспектив щодо впровадження гендерної політики на державну службу було здійснено в роботах Н. Грицяк, І. Пашко., О. Кулачек та ін. О Рудік дослідив досвід Канади (як країни-лідера в розробці гендерної політики) щодо інтеграції гендерного аналізу в практику державного управління, доречно приділив увагу, що гендерне питання існує не для того, щоб вирішувати суто жіночих проблеми, а для диференційованого впливу на різні групи населення шляхом реалізації політики чутливої до потреб всіх громадян, в цьому контексті автор звернув увагу на такий інструмент як «гендерний аналіз +» [10; с. 46]. Теоретичне висвітлення впровадження гендерно орієнтованого бюджетування в якості необхідної складової реалізації політики здійснено в роботах В. Баландіної, О. Голинської, І. Грицай, О. Давліканової, Г. Даудової, С. Євченко, О. Євченко, Т. Іваніної, Н. Карпець, Т. Коляди, Ю. Компак, Н. Корнієнко, Н. Куцимус, Ю. Остріщенко, Т. Такешевої та ін.

Основний текст.

Формування якості життя населення, що спирається на якісний розвиток людського потенціалу може забезпечити конкурентоспроможність та самодостатність України як держави [3, с. 3].

Після здійснення Пекінської платформи у 1995 р. Економічною і соціальною радою Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) 1997 р. було прийнято комплексний гендерний підхід (гендерний мейнстрімінг), визнаного міжнародною спільнотою, в якості методології ООН для досягнення гендерної рівності [16].

В Україні правовий обов'язок та підстави для досягнення гендерного паритету в усіх сферах суспільного життя становлять, насамперед, міжнародні зобов'язання, взяті Україною після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (далі – Угода). Відтак, розділ V Угоди («Економічне та галузеве співробітництво») визначає не лише рамки співробітництва в галузі управління державними фінансами (стаття 347), а й наголошує на необхідності «забезпечення ... гендерної рівності та недискримінації» (стаття 419), а також «забезпечення гендерної рівності та рівних можливостей для чоловіків та жінок у сфері зайнятості, освіти та навчання, економічної та суспільної діяльності, а також в процесі прийняття рішень» (стаття 420-1) [12].

Інтеграція гендерного підходу спрямована не лише на те, щоб жінки та

чоловіки отримували рівні блага. За офіційним визначенням ООН комплексний гендерного підхід (гендерний мейнстримінг) – це «процес оцінки наслідків будь-якої запланованої дії для жінок та чоловіків, в тому числі законодавство, політику чи програми за усіма напрямками та на усіх рівнях. Ця стратегія дозволяє розглядати проблематику чоловіків та жінок невід’ємною частиною процесу розробки, впровадження, моніторингу та оцінки політики та програм в економічних і соціальних сферах таким чином, щоб жінки та чоловіки отримували рівні переваги, а нерівність не зберігалася...» [11]. Тобто гендерна рівність вимірюється рівністю можливостей.

Імплементация гендерного підходу робить процеси розробки державних програм «видимими» з позиції їх впливу на різні групи жінок та чоловіків (діти, молодь, літні, студенти, пенсіонери, безробітні, люди з інвалідністю тощо). Необхідність в гендерному підході постає в процесі реалізації державної політики розвитку людського потенціалу, адже ставить людину у центр процесу формування такої політики. Орієнтація не на стать, а на гендер під час розробки політики, сприяє кращим результатам державного управління, максимально охоплюючи всі групи чоловіків і жінок. Завдяки актуалізації на публічному рівні питання гендерного підходу суспільство починає приділяти увагу питанням, пов’язаним з гендерною рівністю. Гендерний підхід є доцільним на всіх рівнях державного управління, тому може стати однією з причин успіху національного, регіонального та місцевого розвитку.

Гендерний підхід спирається на гендерний аналіз. Адже найважливішим в частині впровадження та застосування гендерного підходу є достовірна інформація та її аналіз. Гендерний аналіз забезпечує необхідну інформаційну базу для гендерного підходу, адже його метою є інтеграція ідеї гендерної рівності у процес розроблення та аналізу державної політики. Гендерний аналіз використовує розподілені за статтю дані або інформацію та розглядає їх з гендерної точки зору, при чому важливою умовою є те, що він має спиратися на факти, а не припущення. Завданням гендерного аналізу є виявлення всіх відмінностей серед жінок і чоловіків, а також дослідження причин і наслідків такого дисбалансу між чоловіками і жінками заради своєчасного реагування шляхом політичного втручання.

Під час розробки політики розвитку людського потенціалу оцінка гендерного впливу потрібна для виконання таких функцій:

1. прогнозування наслідків різних політичних напрямків, що можуть спричинити вплив на різні групи жінок та чоловіків;
2. аналіз ступеню дисбалансу між чоловіками та жінками (як групами) з точки зору їх здатності брати участь і отримувати користь від окремого напрямку політики;
3. опис або визначення гендерних нерівностей під час розробки політичних стратегій, законодавства, державних програм, бюджетів, плану пріоритетних дій Уряду, наукових досліджень, з подальшим аналізом впливу на людський розвиток.

Прогноз гендерного впливу, як і інші оцінки впливу, допомагає у розробці кращих державних політик та законодавства, надає інформацію щодо

очікуваних перспектив та результатів. Якщо під час формулювання політики не було чітко визначено її спрямування на необхідну групу, відповідно це може призвести до незадовільних результатів та нежиттєздатності змін в суспільстві. Якісний прогноз гендерного впливу допомагає впроваджувати кращі державні програми та законодавство завдяки тому, що вони орієнтовані на потреби громадян, незважаючи на їх стать і вік.

Урахування гендерних аспектів в процесі артикуляції проблем політики допомагає більш ефективно працювати з цільовими аудиторіями, розуміти їх потреби та особливості, а також більш вдало та адресно (таргетовано) планувати необхідні заходи і відповідний бюджет для виконання завдань. Здійснення прогнозу гендерного впливу включає такі етапи [13]:

1. Оцінка гендерної відповідності, що передбачає визначення цілей політики та перевірка їх на відповідність гендерному принципу рівності можливостей.

2. Оцінка гендерного впливу має на меті проведення гендерно-чутливого аналізу, що дозволяє виміряти певні суспільні наслідки впроваджуваної політики.

3. Підсумування результатів та розробка пропозицій.

Рада Європейського Союзу наголошує на важливості покращення та посилення використання оцінки гендерного впливу в державному управлінні. Оцінка гендерного впливу – один із інструментів реалізації політики в країнах ЄС, що використовується для ретельного дослідження політики та аналізу її можливого впливу на жінок та чоловіків. В кожній країні цей інструмент має різний зміст та проводиться в різних форматах [15].

Серед основних здобутків України на шляху реалізації гендерного підходу можна виокремити наступні:

1. Національне агентство України з питань державної служби впровадило у систему перепідготовки та підвищення кваліфікації освітні модулі з гендерної політики та гендерної рівності.

2. В 2019 р. Міністерство фінансів України включило ГОБ у стратегію своєї роботи, та ухвалило «Методичні рекомендації щодо впровадження та застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі» [4].

3. В 2017 р. було здійснено оцінку гендерного впливу на сектор безпеки та оборони України [5].

4. В 2018 р. було здійснено гендерний аналіз реформ системи правосуддя, сфери безпеки та оборони, державного управління, а також був впроваджений інститут радників і контактних осіб з гендерних питань разом із створенням окремих структурних підрозділів з гендерних питань (в Міністерстві внутрішніх справ, Національній гвардії України, Державній податковій службі України, Міністерстві оборони України, Міністерстві соціальної політики України).

5. Розвиток гендерної освіти у вищих навчальних закладах, в тому числі в секторі безпеки та оборони, а також відкриття магістерської програма «Гендерні студії».

6. Покращення доступу до професій та посад. Знято заборону на 450

професій (в грудні 2017 р. було скасовано наказ МОЗ №256 від 1993 р.), також відповідно до Закону України 2523-VIII були зняті обмеження щодо проходження військової служби жінками [7].

7. Міністерство закордонних справ приєдналось до міжнародної кампанії – кампанія «HeforShe» з метою підтримки гендерної рівності та зобов'язанням проведення гендерного аудиту.

8. Міністерство розвитку громад та територій України затвердило «Стратегію гендерної рівності на 2019-2021 рр.», де було закладено концептуальні та інституційні основи гендерної рівності в Міністерстві, що будуть впроваджуватись в гендерній політиці в умовах децентралізації. Також був прийнятий «Кодекс рівних можливостей» для підтримки рівності між чоловіками і жінками в якості корпоративної цінності.

Інституціоналізація гендерного підходу в Україні почала відбуватися одночасно з політикою європейської та євроатлантичної інтеграції. Наразі в функціонує інститут Урядового уповноваженого з питань гендерної політики, в переліку компетенцій якого, поміж інших, включена розробка програм з гендерної рівності та моніторинг нормативно-правових актів (далі – НПА) Кабінету міністрів України (далі – КМУ) на предмет додержання принципу гендерної рівності [8].

Постанова Кабінету міністрів про «Питання проведення гендерно-правової експертизи» встановлює, що розробник політики повинен обов'язково дотримуватися принципу забезпечення рівності прав і можливостей серед жінок і чоловіків під час розроблення проектів нормативно-правових актів та вимог Інструкції щодо інтеграції гендерних підходів в процесі розробки НПА, затвердженої Міністерством соціальної політики. Гендерно-правова експертиза (далі – ГПЕ) здійснюється Міністерством юстиції України (далі – Мін'юст) під час здійснення правової експертизи, за результатами якої готуються висновки, форма яких затверджується відповідним наказом Мін'юста. Також може проводитись ГПЕ проектів НПА з боку громадськості [6].

Вперше методичні рекомендації до ГПЕ були офіційно затверджені Наказом Мін'юст № 3719/5 від 28.11.2018 р. ГПЕ – проведення критичної оцінки (аналізу) того, яким чином різниця в гендерних ролях, діяльності, потребах, можливостях та правах впливає на статус різних груп жінок та чоловіків. Міністерство соціальної політики отримало нові повноваження в сфері ГПЕ. Після отримання від Мін'юсту копії висновку про результати проведення ГПЕ (у разі його невідповідності принципу забезпечення рівних прав та можливостей) протягом 30 календарних днів з дати отримання висновку Міністерство соціальної політики має визначити доцільність внесення змін та ініціювати перед КМУ таке завдання відповідному центральному органу виконавчої влади, а також звітує перед Мін'юстом і КМУ про результати розгляду висновку [6].

В Україні інтеграція соціальної складової до системи створення, розподілу та перерозподілу бюджетних коштів заклала концептуальні основи гендерно-орієнтованого бюджетування (далі – ГОБ). За визначенням Ради Європи ГОБ – це застосування гендерної політики у бюджетному процесі.

Радикальність підходу ГОБ, полягає в тому, що він базується на традиційно непоєднуваній інформації: гендерна рівність і публічні фінанси. Цей підхід передбачає здійснення гендерного аналізу бюджетів, в тому числі врахування гендерного підходу на всіх стадіях бюджетного процесу, а також реструктуризацію доходів та витрат бюджету з метою сприяння гендерній рівності. Міжнародний валютний фонд розглядає гендерне бюджетування не як спеціальний підхід до складання бюджету або навіть доповнення до бюджету, а як інструмент досягнення рівності між чоловіками й жінками через механізм фіскальної політики та публічного адміністрування.

Підґрунтям здійснення заходів щодо імплементації ГОБ виступає Бюджетний кодекс України. Бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами, а також максимально можливого наближення надання гарантованих послуг до їх безпосереднього споживача (стаття 7). Також в Бюджетному кодексі офіційно затверджено програмно-цільовий метод у бюджетному процесі, як метод управління бюджетними коштами для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із застосуванням оцінки ефективності їх використання на всіх стадіях бюджетного процесу (стаття 20) [1].

В частині реформування державних фінансів передбачено дотримання головними розпорядниками бюджетних коштів принципу забезпечення рівних гендерних прав і можливостей в процесі формування бюджетних показників. Методичні рекомендації щодо впровадження та застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі – це документ, що є керівництвом для всіх установ і організацій під час роботи з гендерного бюджетного аналізу та ГОБ в контексті управління державними фінансами в Україні [4].

Серед головних перешкод, щодо впровадження гендерних принципів в нормативне регулювання в контексті реалізації політики розвитку людського потенціалу можна виділити наступні:

1. відсутність або недостатність даних, розділених за статтю, що перешкоджає виявленню потреб окремо для чоловіків і жінок;
2. брак кваліфікованих фахівців, які спеціалізуються на інтеграції гендерного чинника в документи під час розробки політики;
3. необізнаність населення в питаннях з гендерної тематики, що певною мірою пов'язано з викривленням поняття тендеру;
4. проблема моніторингу результативності гендерних норм та відсутність відповідальності за їх невиконання або недотримання.

Для вирішення вищенаведених перешкод в Україні дуже перспективним є аналітичний інструментом «Гендерний аналіз +» (Gender Based Assessment+), що використовується для оцінки того як політика, програми та ініціативи впливають на різноманітні групи жінок, чоловіків. Позначка плюс в «гендерному аналізі +» визнає, що аналіз виходить за межі біологічних (статевих) та соціокультурних (гендерних) відмінностей, а також також розглядає багато інших ідентифікаційних факторів, таких якраса, етнічність, релігія, вік та психічна або фізична неповносправність. «Гендерний аналіз +»

складається з наступних компонентів [14]:

1. Консультації – збір якісних та кількісних даних.
2. Визначення проблеми – визначення питань та проблем, що стосуються гендерної рівності, які містяться в проекті та ініціативі. Це включає в себе огляд всього проекту з метою виявлення чинників, що можуть спричинити шкоду або покращити ініціативу, внаслідок неврахування гендерних питань.
3. Визначення бажаних (або передбачуваних) результатів – визначення результатів найбільш детально з урахуванням очікуваних від цієї ініціативи переваг для жінок та чоловіків різних груп (відповідно до їх віку, соціальних умов тощо).
4. Збір інформації – збір, аналіз та інтерпретація інформації на основі чинників, що можуть спричинити шкоду або покращити політичну ініціативу, встановлюючи цілі для збору даних та використовуючи всі відповідні джерела.
5. Розробка та аналіз варіантів політики – визначення негативних та позитивних наслідків кожного з варіантів політики стосовно жінок та чоловіків та різних груп жінок та чоловіків, спираючись на наявні проблеми, визначені результати, наявну інформацію.
6. Комунікація – визначення цільової аудиторії та використання методів комунікації, які наймовірніше досягнуть запланованої цільової аудиторії
7. Підсумки – визначення гендерних показників підсумків і подальших дій стосовно покращення результатів.

«Гендерний аналіз +» відповідає законодавчим нормам України, що забороняють будь-яку дискримінацію, в тому числі, за ознакою статі та гарантує, що буде забезпечено краще державне управління, де політичні програми, ініціативи та послуги є доступними і ефективними для всіх груп населення. Цей практичний інструмент може стати у нагоді для впровадження ініціатив з гендерної рівності під час розробки і реалізації політики розвитку людського потенціалу.

Висновки.

В системі ООН комплексний гендерний підхід був визначений та затверджений у 1997 р. За визначенням ООН гендерний підхід в державному управлінні – це процес оцінки будь-якого напрямку державної політики, у тому числі законодавства, державних стратегій і програм, у всіх сферах і на всіх рівнях з точки зору його впливу на жінок і чоловіків. Гендерний підхід є необхідним в контексті реалізації державної політики розвитку людського потенціалу, адже допомагає розв'язати проблеми, пов'язані з соціально-економічною нерівністю. Прогноз гендерного впливу – це процес порівняння й аналізу, відповідно до гендерних критеріїв, поточної ситуації чи тенденції з очікуваним розвитком в результаті впровадження запропонованої політики, тобто це оцінка різних ефектів (позитивних, негативних чи нейтральних) реалізації будь-якої політики чи діяльності з точки зору гендерної рівності. ГОБ – це підхід до формування та виконання бюджету у центрі якого є всі люди.

В Україні гендерно-орієнтоване бюджетування є підходом до формування і виконання бюджету, в центрі якого є всі люди. Державна гендерна політика полягає у вирішенні гендерних проблем – тих практичних завдань, з якими

зіштовхуються жінки і чоловіки у соціокультурному середовищі, це може бути досягнуто завдяки сучасним інструментам, одним із таких є «гендерний аналіз +». Таким чином, застосування гендерного підходу сприятиме досягненню рівності можливостей для всього суспільства в усіх соціальних сферах.

Література:

1. Бюджетний кодекс України. Відомості Верховної Ради України, 2010. № 50-51. Ст. 572. Дата оновлення: 18.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Воронько Л. О. Гендерна політика в системі державної служби: поняття і сутність. Державне управління: теорія та практика. 2012. № 2. С. 1–9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2012_2_10 (дата звернення: 01.06.2020).
3. Кринична І. П. Гендерно-валеологічний вимір ефективності державного управління. Державне будівництво. 2013. № 1. С. 1–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2013_1_6. (дата звернення: 01.06.2020).
4. Методичні рекомендації щодо впровадження та застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі : затв. наказом М-ва фінансів України від 02.01.2019 р. № 1 (у ред. наказу від 02.01.2019 р. № 1). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0001201-19#n11>.
5. Оцінка гендерного впливу Сектора безпеки та оборони в Україні // United Nations Ukraine. URL: <http://www.un.org.ua/ua/publikatsii-ta-zvityi/gender-and-gender-based-violence/4686-otsinka-gendernoho-vplyvu-sektora-bezpeky-ta-oborony-v-ukraini> (дата звернення: 01.06.2020 р.).
6. Питання проведення гендерно-правової експертизи : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.11.2018 р. Дата оновлення: 21.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-2018-%D0%BF/ed20191221>.
7. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях : Закон України від 06.09.2018 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19>.
8. Про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.06.2017 р. № 390. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/390-2017-%D0%BF>.
9. Рудік О. М. Інтеграція гендерного аналізу в урядову діяльність: досвід Канади. Аспекти публічного управління. 2014. № 1–2. С. 41–54.
10. Сичова В. В., Л. В. Гонюкова. Гендерна рівність як чинник забезпечення сталого суспільного розвитку в Україні. Державне будівництво. 2014. № 1. С. 1–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2014_1_32. (дата звернення: 01.06.2020 р.).
11. Словарь гендерных терминов // Открытая женская линия. URL: <http://www.owl.ru/gender/048.htm> (дата звернення: 01.06.2020 р.).
12. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 30.11.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 01.06.2020 р.)

13. Gender Impact Assessment // The European Institute for Gender Equality. URL: <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/toolkits/gender-impact-assessment> (дата звернення: 01.06.2020).

14. What is GBA+? // Status of Women Canada. URL: <https://cfc-swc.gc.ca/gba-acsc/index-en.html>. (дата звернення: 01.06.2020).

15. What is Gender Impact Assessment // The European Institute for Gender Equality. URL: <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/toolkits/gender-impact-assessment/what-gender-impact-assessment> (дата звернення: 01.06.2020).

16. What is gender mainstreaming // The European Institute for Gender Equality URL: <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/what-is-gender-mainstreaming> (дата звернення: 01.06.2020 р.).

References.

1. Biudzhetni kodeks Ukrainy. (2010). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* 10.12.2020, 50-51, art. 572. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17_у, [in Ukrainian].

2. Voronko, L. O. (2012). Henderna polityka v systemi derzhavnoi sluzhby: poniattia i sutnist. Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka – *Public Administration : Theory & Practice*. 2, 1–9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2012_2_10 [in Ukrainian].

3. Krynychna, I. P., (2013). Henderno-valeolohichni vymir efektyvnosti derzhavnoho upravlinnia. *Derzhavne budivnytstvo – State Formation*. 1, 1–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2013_1_6 [in Ukrainian].

4. Metodichni rekomendatsii shchodo vprovadzhennia ta zastosuvannia henderno oriietovanoho pidkhodu v biudzhetnomu protsesi : zatv. nakazom M-va finansiv Ukrainy vid 02.01.2019 r. № 1 (u red. nakazu vid 02.01.2019 r. № 1). (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0001201-19#n11>.

5. Otsinka gendernoho vplyvu Sektora bezpeky ta oborony v Ukraini // United Nations Ukraine. URL: <http://www.un.org.ua/ua/publikatsii-ta-zvity/gender-and-gender-based-violence/4686-otsinka-gendernoho-vplyvu-sektora-bezpeky-ta-oborony-v-ukraini> [in Ukrainian].

6. Pytannia provedennia henderno-pravovoi ekspertyzy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.11.2018 r. Data onovlennia: 21.12.2019. (2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-2018-%D0%BF/ed20191221>.

7. Pro vnesennia zmin do deiakikh zakoniv Ukrainy shchodo zabezpechennia rivnykh prav i mozhlyvosti zhinok i cholovikiv pid chas prokhodzhennia viiskovoi sluzhby u Zbroinykh Sylakh Ukrainy ta inshykh viiskovykh formuvanniakh: Zakon Ukrainy vid 06.09.2018 r. № 889-VIII. (2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19>.

8. Pro Uriadovoho upovnovazhenoho z pytan hendernoi polityky : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 07.06.2017 r. № 390. (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/390-2017-%D0%BF>.

9. Rudik, O. M., (2014), Intehratsiia gendernoho analizu v uriadovu diialnist: dosvid Kanady. *Aspekty publichnoho upravlinnia – Aspects of public administration*, 1–2, 41–54 [in Ukrainian].

10. Sychova, V. V., Honiukova, L. V., (2014). Genderna rivnist yak chynnyk zabezpechennia staloho suspilnoho rozvytku v Ukraini. *Derzhavne budivnytstvo – State Formation*, 1, 1–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2014_1_32 [in Ukrainian].

11. Slovar hendernykh termynov // Otkretaiia zhenskaiia liniia. URL: <http://www.owl.ru/gender/048.htm> [in Russian].

12. Uhoda pro Asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovaryystvom z atomnoi enerhii i yikhnyim derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony vid 30.11.2015. (2015). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

13. Gender Impact Assessment // The European Institute for Gender Equality. URL: <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/toolkits/gender-impact-assessment>.

14. What is GBA+? // Status of Women Canada. URL: <https://cfc-swc.gc.ca/gba-accs/index-en.html>.
15. What is Gender Impact Assessment // The European Institute for Gender Equality. URL: <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/toolkits/gender-impact-assessment/what-gender-impact-assessment>.
16. What is gender mainstreaming // The European Institute for Gender Equality URL: <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/what-is-gender-mainstreaming>.

Abstract. *Policy development in Ukraine is gender-neutral, that is, oriented toward the entire population. The integration of a gender approach into the process of developing human potential is not only aimed at ensuring that women and men receive equal benefits. The integration of a gender mainstreaming in the implementation of the human development policy makes the creation of state programs "visible" from the position of their influence on various groups of women and men, because it puts a person at the center of the process of forming such a policy. The most important in terms of introducing and applying a gender approach is reliable information and its analysis.*

The Council of the European Union emphasizes the importance of improving and enhancing the use of gender impact assessment in public administration. The institutionalization of the gender approach in Ukraine began to occur simultaneously with the policy of European and Euro-Atlantic integration. In Ukraine, the integration of the social component in the system of creation, distribution and redistribution of budget funds laid the conceptual foundations of gender-oriented budgeting. The radical approach of the gender-oriented budgeting is that it is based on traditionally incompatible information: gender equality and public finance. The Budget Code of Ukraine acts as the basis for the implementation of measures for the implementation of the gender-oriented budgeting.

To solve the above obstacles in Ukraine, the analytical tool "Gender Based Assessment +" is very promising, which is used to evaluate how policies, programs and initiatives affect various groups of women and men. A gender approach is necessary in the context of the implementation of the state policy of human development, because it helps to solve problems associated with socio-economic inequality.

Key words: *gender-based approach, human development, gender budgeting, "gender-based analysis +", policy implementation*

Науковий керівник: *О. В. Жадан, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри управління персоналом та економіки праці ХарПІ НАДУ, м. Харків, Україна*

Стаття отримана: 09.06.2020 г.

© Ушакова М.В.

Экспертно-рецензионный Совет журнала

Абдулвелеева Рауза Рашитовна, Оренбургский государственный университет, Россия
Антошкина Елизавета Григорьевна, Южно-Уральский государственный университет, Россия
Артюхина Марина Владимировна, Славянский государственный педагогический университет, Украина
Афинская Зоя Николаевна, Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, Россия
Башлай Сергей Викторович, Украинская академия банковского дела, Украина
Белоус Татьяна Михайловна, Буковинская государственная медицинская академия, Украина
Бондаренко Юлия Сергеевна, ПГУ им. Т.Г. Шевченко кафедра психологии, Украина
Бутырский Александр Геннадьевич, Медицинская академия имени С.И. Георгиевского, Россия
Василишин Виталий Ярославович, Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа, Украина
Войцеховский Владимир Иванович, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Украина
Гаврилова Ирина Викторовна, Магнитогорский государственный технический университет имени Г.И.Носова, Россия
Гинис Лариса Александровна, Южный федеральный университет, Россия
Гутова Светлана Георгиевна, Нижневартовский государственный университет, Россия
Иванова Светлана Юрьевна, Кемеровский государственный университет, Россия
Ивлев Антон Васильевич, Магнитогорский государственный технический университет имени Г.И.Носова, Россия
Идрисова Земфира Назиповна, Уфимский государственный авиационный технический университет, Россия
Илиев Веселин, Болгария
Кириллова Татьяна Климентьевна, Иркутский государственный университет путей сообщения, Россия
Коваленко Татьяна Антольевна, Поволжский государственный университет телекоммуникаций и информатики, Россия
Котова Светлана Сергеевна, Российский государственный профессионально-педагогический университет, Россия
Крестьянполь Любовь Юрьевна, Луцкий государственный технический университет, Украина
Кухтенко Галина Павловна, Национальный фармацевтический университет Украины, Украина
Лобачева Ольга Леонидовна, Горный университет, Россия
Ляшенко Дмитрий Алексеевич, Национальный транспортный университет, Украина
Макаренко Андрей Викторович, Донбасский государственный педагогический университет, Украина
Мельников Александр Юрьевич, Донбасская государственная машиностроительная академия, Украина
Мороз Людмила Ивановна, Национальный университет "Львовская политехника", Украина
Музылёв Дмитрий Александрович, Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства имени Петра Василенко, Украина
Надопта Татьяна Анатолиевна, Хмельницкий национальный университет, Украина
Напалков Сергей Васильевич, Нижегородский государственный университет имени Н.И. Лобачевского, Россия
Никулина Евгения Викторовна, Белгородский государственный национальный исследовательский университет, Россия
Орлова Анна Викторовна, Белгородский государственный национальный исследовательский университет, Россия
Осипов Виктор Авенирович, Тюменский государственный университет, Россия
Привалов Евгений Евгграфович, Ставропольский государственный аграрный университет, Россия
Пыжьянова Наталия Владимировна, Украина
Сегин Любомир Васильевич, Славянский государственный педагогический университет, Украина
Сергиенко Александр Алексеевич, Львовский национальный медицинский университет им. Данила Галицкого, Украина
Сочинская-Сибирцева Ирина Николаевна, Кировоградский государственный технический университет, Украина
Сысоева Вера Александровна, Белорусский национальный технический университет, Беларусь
Тлеуов Асхат Халилович, Казахский агротехнический университет, Казахстан
Толбатов Володимир Аронович, Сумской государственный университет, Украина
Толбатов Сергей Владимирович, Сумской национальный аграрный университет, Украина
Ходжаева Гюльназ Казым кызы, Россия
Чигиринский Юлий Львович, Волгоградский государственный технический университет, Россия
Шехмирзова Анджела Мухарбиевна, Адыгейский государственный университет, Россия
Шпинковский Александр Анатольевич, Одесский национальный политехнический университет, Украина

Експертно-рецензійна Рада журналу

Абдулвелеева Рауза Рашитовна, Оренбурзький державний університет, Росія
Антошкіна Єлизавета Григорівна, Південно-Уральський державний університет, Росія
Артюхіна Марина Володимирівна, Слов'янський державний педагогічний університет, Україна
Афінська Зоя Миколаївна, Московський державний університет імені М.В. Ломоносова, Росія
Башлай Сергій Вікторович, Українська академія банківської справи, Україна
Білоус Тетяна Михайлівна, Буковинська державна медична академія, Україна
Бондаренко Юлія Сергіївна, ПГУ ім. Т.Г. Шевченка кафедра психології, Україна
Бутирський Олександр Геннадійович, Медична академія імені С.І. Георгіївського, Росія
Василишин Віталій Ярославович, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна
Войцеховський Володимир Іванович, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна
Гаврилова Ірина Вікторівна, Магнітогорський державний технічний університет імені Г.І.Носова, Росія
Гініс Лариса Олександрівна, Південний федеральний університет, Росія
Гутова Світлана Георгіївна, Нижневартівський державний університет, Росія
Іванова Світлана Юріївна, Кемеровський державний університет, Росія
Івлєв Антон Васильович, Магнітогорський державний технічний університет імені Г.І.Носова, Росія
Идрисова Земфіра Назіповна, Уфимський державний авіаційний технічний університет, Росія
Ілієв Веселін, Болгарія
Кирилова Тетяна Климентіївна, Іркутський державний університет шляхів сполучення, Росія
Коваленко Тетяна Антольевна, Поволзький державний університет телекомунікацій та інформатики, Росія
Котова Світлана Сергіївна, Російський державний професійно-педагогічний університет, Росія
Крест'янополь Любов Юріївна, Луцький державний технічний університет, Україна
Кухтенко Галина Павлівна, Національний фармацевтичний університет України, Україна
Лобачова Ольга Леонідівна, гірничий університет, Росія
Ляшенко Дмитро Олексійович, Національний транспортний університет, Україна
Макаренко Андрій Вікторович, Донбаський державний педагогічний університет, Україна
Мельников Олександр Юрійович, Донбаська державна машинобудівна академія, Україна
Мороз Людмила Іванівна, "Національний університет" "Львівська політехніка" "", Україна
Музилєв Дмитро Олександрович, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, Україна
Надопта Тетяна Анатоліївна, Хмельницький національний університет, Україна
Напалков Сергій Васильович, Нижегородський державний університет імені Н.І. Лобачевського, Росія
Нікуліна Євгенія Вікторівна, Белгородський державний національний дослідницький університет, Росія
Орлова Анна Вікторівна, Белгородський державний національний дослідницький університет, Росія
Осипов Віктор Авенірович, Тюменський державний університет, Росія
Привалов Євген Євграфович, Ставропольський державний аграрний університет, Росія
Пижьянова Наталія Володимирівна, Україна
Сегін Любомир Васильович, Слов'янський державний педагогічний університет, Україна
Сергієнко Олександр Олексійович, Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького, Україна
Сочинська-Сибірцева Ірина Миколаївна, Кіровоградський державний технічний університет, Україна
Сисоева Віра Олександрівна, Білоруський національний технічний університет, Білорусь
Тлеуов Асхат Халілович, Казахський агротехнічний університет, Казахстан
Толбатов Володимир Аронович, Сумський державний університет, Україна
Толбатов Сергій Володимирович, Сумський національний аграрний університет, Україна
Ходжаєва Гюльназ Казим кизи, Росія
Чигиринський Юлій Львович, Волгоградський державний технічний університет, Росія
Шехмірзова Анджела Мухарбієвна, Адигейський державний університет, Росія
Шпинковський Олександр Анатолійович, Одеський національний політехнічний університет, Україна

Expert-Peer Review Board of the journal

Abdulveleeva Rauza Rashitovna, Orenburg State University, Russia
Antoshkina Elizaveta Grigorevna, South Ural State University, Russia
Artyuhina Marina Vladimirovna, Slavic State Pedagogical University, Ukraine
Afinskaya Zoya Nikolaevna, Moscow State University named after M.V. Lomonosov, Russia
Bashlaj Sergej Viktorovich, Ukrainian Academy of Banking, Ukraine
Belous Tatyana Mihajlovna, Bukovinian State Medical Academy, Ukraine
Bondarenko Yuliya Sergeevna, PSU named after T.G. Shevcheckko Department of Psychology, Ukraine
Butyrskij Aleksandr Gennadevich, Medical Academy named after S.I. Georgievsky, Russia
Vasilishin Vitalij Yaroslavovich, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine
Vojcehovskij Vladimir Ivanovich, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
Gavrilova Irina Viktorovna, Magnitogorsk State Technical University named after G.I. Nosov, Russia
Ginis Larisa Aleksandrovna, South Federal University, Russia
Gutova Svetlana Georgievna, Nizhnevartovsk State University, Russia
Ivanova Svetlana Yurevna, Kemerovo State University, Russia
Ivlev Anton Vasilevich, Magnitogorsk State Technical University named after G.I. Nosov, Russia
Idrisova Zemfira Nazipovna, Ufa State Aviation Technical University, Russia
Iliev Veselin, Bulgaria
Kirillova Tatyana Klimentevna, Irkutsk State Transport University, Russia
Kovalenko Tatyana Antolevna, Volga State University of Telecommunications and Informatics, Russia
Kotova Svetlana Sergeevna, Russian State Vocational Pedagogical University, Russia
Krestyanpol Lyubov Yurevna, Lutsk State Technical University, Ukraine
Kuhlenko Galina Pavlovna, National University of Pharmacy of Ukraine, Ukraine
Lobacheva Olga Leonidovna, Mining University, Russia
Lyashenko Dmitrij Alekseevich, National Transport University, Ukraine
Makarenko Andrej Viktorovich, Donbass State Pedagogical University, Ukraine
Melnikov Aleksandr Yurevich, Donbass State Engineering Academy, Ukraine
Moroz Lyudmila Ivanovna, "National University" "Lviv Polytechnic" "", Ukraine
Muzylyov Dmitrij Aleksandrovich, Kharkov National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko, Ukraine
Nadopta Tatyana Anatolievna, Khmelnytsky National University, Ukraine
Napalkov Sergej Vasilevich, Nizhny Novgorod State University named after N.I. Lobachevsky, Russia
Nikulina Evgeniya Viktorovna, Belgorod State National Research University, Russia
Orlova Anna Viktorovna, Belgorod State National Research University, Russia
Osipov Viktor Avenirovich, Tyumen State University, Russia
Privalov Evgenij Evgrafovich, Stavropol State Agrarian University, Russia
Pyzhanova Nataliya Vladimirovna, Ukraine
Segin Lyubomir Vasilovich, Slavic State Pedagogical University, Ukraine
Sergienko Aleksandr Alekseevich, Lviv National Medical University named after Daniil of Galitsky, Ukraine
Sochinskaya-Sibirceva Irina Nikolaevna, Kirovograd State Technical University, Ukraine
Sysoeva Vera Aleksandrovna, Belarusian National Technical University, Belarus
Tleuov Ashat Halilovich, Kazakh Agro Technical University, Kazakhstan
Tolbatov Volodimir Aronovich, Sumy State University, Ukraine
Tolbatov Sergij Volodimirovich, Sumy National Agrarian University, Ukraine
Hodzhaeva Gyulnaz Kazym kyzy, Russia
Chigirinskij Yulij Lvovich, Volgograd State Technical University, Russia
Shehmirezova Andzhela Muharbievna, Adygea State University, Russia
Shpinkovskij Aleksandr Anatolevich, Odessa National Polytechnic University, Ukraine

СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

Образование и педагогика

Education and pedagogy

Освіта і педагогіка

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr12-04-003> 12APPLICATION OF MATHEMATICAL MATHCAD PACKAGE FOR
VISUALIZING THE RESULTS OF CALCULATIONS.*ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ МАТЕМАТИЧНОГО ПАКЕТУ MATHCAD ДЛЯ
ВІЗУАЛІЗАЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ РОЗРАХУНКУ**Sitnikov A.V./Ситніков О.В.*<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr12-04-015> 17EDUCATIONAL ACTIVITY OF UKRAINIAN WRITERS AND EDUCATORS OF
WESTERN UKRAINE AT THE END OF THE 17TH - 30TH YEARS OF THE
XXTH CENTURY*ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ-ПЕДАГОГІВ ЗАХІДНОЇ
УКРАЇНИ КІНЦЯ XVII – 30-ТИХ РОКІВ XX СТ**M. Bagriy/М. Багрій*<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr12-04-020> 21THE INFLUENCE OF CHILDREN'S TOURISM ON THE BODY OF
PRESCHOOL CHILDREN AND ITS CLASSIFICATION*ВПЛИВ ДИТЯЧОГО ТУРИЗМУ НА ОРГАНІЗМ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ТА ЙОГО
КЛАСИФІКАЦІЯ**Lisnevskaya N.V./Лісневська Н.В.*<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr12-04-023> 26INFORMATION SYSTEM FOR IN-SCHOOL COMPLEX ASSESSMENT OF
EDUCATION QUALITY*ИНФОРМАЦИОННАЯ СИСТЕМА ДЛЯ ВНУТРИШКОЛЬНОЙ КОМПЛЕКСНОЙ ОЦЕНКИ
КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ**Zibrova K.V./Зиброва К.В.*<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr12-04-027> 32THEORETICAL BASES OF PEDAGOGICAL TRAINING IN THE SYSTEM OF
SPIRITUAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN UKRAINE OF THE XIX
CENTURY: AXIOLOGY OF DIDACTICS OF P.D.YURKEVICH*ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У СИСТЕМІ ДУХОВНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНІ XIX СТОЛІТТЯ: АКСІОЛОГІЯ ДИДАКТИКИ
П.Д.ЮРКЕВИЧА**Vykhreshch V.O./Вухрущ В.О.*

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr12-04-031> 44

SUBJECT "COUNTRY STUDY" AS A MEANS OF FORMING INTER-CULTURAL COMPETENCE OF LISTENERS OF THE PROGRAM
"TRANSLATOR IN PROFESSIONAL COMMUNICATION"

*ПРЕДМЕТ «СТРАНОВЕДЕНИЕ» КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ
МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СЛУШАТЕЛЕЙ ПРОГРАММЫ «ПЕРЕВОДЧИК В
СФЕРЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ»*

Shevchenko S.V./Шевченко С.В., Birukova T.I./Бирюкова Т.И.

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr12-04-037> 48

WAYS FOR REALIZING THE TASKS OF ECOLOGICAL EDUCATION OF
PUPILS SUFFERING FROM INTELLECTUAL DISTURBANCES AT THE
GEOGRAPHY LESSONS

*ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ІЗ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ*

Odynchchenko L.K./Одинченко Л. К.

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr12-04-041> 53

CURRENT PROBLEMS OF PRESCHOOL EDUCATION: INCLUSIVE
PROJECTION OF FOREIGN RESEARCH

*АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ІНКЛЮЗИВНА ПРОЄКЦІЯ
ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ*

Funtikova O.A./Фунтікова О.О.

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr12-04-042> 59

THE FORMATION OF EXPRESSIVE READING SKILLS IN TEACHING
RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

*ФОРМИРОВАНИЕ УМЕНИЙ ВЫРАЗИТЕЛЬНОГО ЧТЕНИЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ
РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ*

Kanevska O. B./Каневская О. Б.

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr12-04-049> 71

TECHNIQUES FOR DEVELOPING SPATIAL REPRESENTATIONS OF
STUDENTS IN THE STUDY OF THE RELATIVE LOCATION OF LINES AND
PLANES IN SPACE

*ПРИЁМЫ РАЗВИТИЯ ПРОСТРАНСТВЕННЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ УЧАЩИХСЯ ПРИ
ИЗУЧЕНИИ ВЗАИМНОГО РАСПОЛОЖЕНИЯ ПРЯМЫХ И ПЛОСКОСТЕЙ В
ПРОСТРАНСТВЕ*

Zamyatina E.A./Замятина Е.А., Loktionova N.N./Локтионова Н.Н.

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr12-04-050> 76

FUNCTIONAL-GRAPHICAL METHOD FOR SOLVING EQUATIONS AND
INEQUALITIES AS A TOOL FOR FORMING RESEARCH SKILLS OF
STUDENTS IN GRADES 10-11

*ФУНКЦИОНАЛЬНО-ГРАФИЧЕСКИЙ МЕТОД ПРИ РЕШЕНИИ УРАВНЕНИЙ И
НЕРАВЕНСТВ КАК ИНСТРУМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ
УМЕНИЙ ОБУЧАЮЩИХСЯ В 10-11 КЛАССАХ*

Zherdeva L.S./Жердева Л.С., Loktionova N.N./Локтионова Н.Н.

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr12-04-065>

81

PROFESSIONAL TRAINING FOR WOULD-BE PRIMARY SCHOOL
TEACHERS DURING THEIR TEACHING INTERNSHIP

WITHIN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL CONCEPTION: LEGAL ASPECT

*ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У
ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ
«НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА»: ЗАКОНОДАВЧИЙ АСПЕКТ*

Shatunova K.V./Шамунова К.В.

Физическое воспитание и спорт

Physical education and sport

Фізичне виховання і спорт

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr12-04-054>

86

YOUNGER ADOLESCENCE IN THE CONTEXT OF DAILY PHYSICAL
ACTIVITY

МОЛОДШИЙ ПІДЛІТКОВИЙ ВІК У КОНТЕКСТІ ДОБОВОЇ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ

Rapatska T.V./Рапацька Т.В., Rapatska I.B./Рапацька І.Б.

Юридические и политические науки

Legal and political sciences

Юридичні і політичні науки

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr12-02-009>

91

LEGALITY OF RESTRICTIONS ON HUMAN RIGHTS DURING THE COVID-
19 CORONAVIRUS PANDEMIC IN UKRAINE

*ПРАВОМІРНІСТЬ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ
COVID-19 В УКРАЇНІ*

Kuzmenko V. M./Кузьменко В. М., Pimenova A. Yu./Піменова А. Ю.

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr12-02-068>

97

THE NEED FOR A GEDER-BASED APPROACH DURING THE
IMPLEMENTATION OF THE PUBLIC POLICY OF HUMAN DEVELOPMENT
IN UKRAINE

*НЕОБХІДНІСТЬ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ*

Ushakova M.W./Ушакова М.В.

Scientific publication

Международный периодический рецензируемый научный журнал
International periodic scientific journal

Modern scientific researches
Современные научные исследования

Issue №12

Part 4

May 2020

Indexed in INDEXCOPERNICUS (high impact-factor)

Development of the original layout - "Yolnat PE"

Signed: 22.06.2020

Yolnat PE
220092, Minsk, ul. Beruta, d.3B, room 72, room 4a
E-mail: orgcom@sworld.education

www.modscires.pro

*The publisher is not responsible for the reliability of the
information and scientific results presented in the articles*

With the support of research project SWorld
www.sworld.education

